

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lea Tomažinčič

Socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za
starejše: spremembe v času krize

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lea Tomažinčič

Mentorica: doc. dr. Maša Filipovič Hrast

Somentorica: red. prof. dr. Valentina Hlebec

Socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za
starejše: spremembe v času krize

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

ZAHVALA

Vsem, ki so mi omogočili, da sem lahko naredila raziskavo: vodstvu Doma na starejše občane Fužine, socialni službi, predvsem pa udeležencem intervjujev, ki so bili pripravljene odgovarjati na moja vprašanja in so mi po zaključku snemanja razkrili svoje življenjske modrosti.

Mentorici doc. dr. Maši Filipovič Hrast in somentorici red. prof. dr. Valentini Hlebec za strokovno pomoč, priporočila in nasvete.

POVZETEK

Socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za starejše: spremembe v času krize

V Evropski uniji kot tudi v Sloveniji demografski trendi kažejo na staranje prebivalstva, tako naj bi do leta 2060 delež starejših od 64 let znašal že 31,6 %. Narašča število ljudi z zdravstvenimi težavami, kar povzroča pritisk na sistem zdravstvenih in socialnih storitev. Ekonomske posledice staranja pa se kažejo tudi v porastu izdatkov za pokojnine in s tem povezanim problemom blaginje oziroma čedalje revnejšim starejšim prebivalstvom, ki ga uvrščamo med ranljive družbene skupine. Primer skrbi javnih politik za starejše je možnost institucionalnega bivanja, predvidevali pa smo, da so socialna omrežja starejšim v obdobju ekonomske krize in negotovosti pomemben vir socialne opore. Želeli smo ugotoviti, ali bi lahko kdo skrbel zanje, če bi morali zapustiti dom za starejše zaradi previsokih stroškov oskrbe. Za izhodišče smo si postavili raziskovalno vprašanje, kakšna so socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za starejše in kako starejši zaznavajo oziroma doživljajo spremembe povezane s finančno krizo ter, ali bi bil kdo pripravljen skrbeti zanje, če bi morali zapustiti dom. Izbrali smo kvalitativno metodo raziskovanja in podatke zbrali s pomočjo poglobljenih, pol-strukturiranih intervjujev.

Ugotovili smo, da so za starejše, ki živijo v domu socialna omrežja pomembna v funkciji različnih socialnih opor. Zanje so predvsem pomembni stiki z družino, prijatelji, stanovalci doma, kot tudi dobri odnosi z osebjem doma. Ekonomsko krizo zaznavajo, saj komaj lahko plačujejo oskrbo. S krizo se soočajo tako, da uporabljajo različne strategije, kot je na primer medsebojna pomoč v domu. Ne računajo pa na pomoč družine v finančnem smislu, svojcev ne želijo obremenjevati, zato v glavnem ne bi mogli zapustiti doma za starejše v primeru previsokih stroškov.

Ključne besede: staranje prebivalstva, ekonomska kriza, socialna omrežja, institucionalno bivanje, plačevanje oskrbe.

SUMMARY

Social networks of elderly living in a home for elderly: changes in the time of crisis

In the European Union, as well as in Slovenia, demographic trends indicate an aging population, so that by 2060 the proportion of over 64 years old people will rise to 31,6%. The growing number of people with health problems is causing pressure on the health care system and social services. Economic impact of aging is also reflected in the rise of expenditure for pension funds and related welfare problems or increasingly poorer elderly population, which ranks among the most vulnerable groups. One example of public policies for the elderly is the possibility of institutional stay, we assumed that social networks for elderly during the period of economic crisis and uncertainty are an important source of social support. We wanted to determine whether someone could care for them if they had to leave home for elderly because of high care cost. As a starting point we have set the research question, what are the social networks of elderly living in a home for elderly and how they perceive or experience changes related to the financial crisis and whether anyone would care for them if they had to leave home. We chose a qualitative method of research and data collected by means of in-depth, semi-structured interviews.

We found out that for elderly living in the home, the social networks are important in various social supports. For them are especially important contacts with family, friends, home residents, as well as good relationship with staff. They perceive economic crisis, as they barely pay for the care. They face with crisis by various strategies, as well as mutual assistance in the home. They do not rely upon help of family in financial terms, the relatives do not have to worry, therefore, they will generally not be able to leave home for the elderly in the event of excessive costs of stay.

Keywords: aging population, economic crisis, social networks, institutional stay, pay care.

KAZALO

1 UVOD.....	6
2 STARANJE PREBIVALSTVA.....	7
2.1 Teorije in definicija staranja.....	7
2.2 Ponazoritev procesa staranja.....	8
2.3 Vzroki in posledice staranja ter statistični podatki.....	9
2.4 Socialni odnosi in zdravje v starosti.....	14
2.5 Projekcija staranja prebivalstva v Sloveniji in prilagajanje družbe.....	15
3 DRŽAVA BLAGINJE IN STARANJE.....	16
3.1 Politične spremembe in reforme.....	16
3.2 Socialna izključenost in revščina.....	18
3.3 Javne politike in starejši.....	21
3.3.1 Institucionalno varstvo in druge oblike skrbi za starejše.....	27
4 SOCIALNA OPORA IN SOCIALNA OMREŽJA.....	32
4.1 Vloga in pomen socialne opore in socialnih omrežij.....	32
4.2 Socialna opora v institucionalnem varstvu.....	40
4.3 Ekonomska kriza in socialna omrežja.....	43
5 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA, METODA IN ANALIZA REZULTATOV.....	47
5.1 Raziskovalna vprašanja.....	47
5.2 Metoda raziskovanja.....	47
5.2.1 Dom starejših občanov Fužine.....	48
5.2.2 Splošen opis stanovalcev doma s katerimi je bil opravljen intervju.....	50
5.3 Analiza rezultatov.....	51
5.3.1 Socialna omrežja.....	51
5.3.2 Finančno stanje.....	63
5.3.3 Scenarij odhoda iz doma.....	69
6 SKLEP.....	74
7 LITERATURA.....	78
Priloga: Vprašalnik o socialnih omrežjih starejših, ki živijo v domu za starejše: spremembe v času krize.....	82

1 UVOD

Demografski trendi v Evropski uniji kot tudi v Sloveniji, kažejo na staranje prebivalstva, kar pomeni povečevanje deleža starejših od 65 let. Daljša življenjska doba je povezana z vprašanjem kakovosti življenja. Na kakovost življenja vplivajo številni dejavniki in je povezana tako z zdravjem kot tudi s finančno sposobnostjo posameznika, da si lahko plača storitve, ki jih potrebuje v starosti in vse ostalo, kar potrebuje za življenje. Prav tako so za kakovostno življenje starejših pomembni stiki z družino, sorodniki, prijatelji in vključenost v širšo skupnost. Starejši, ki imajo probleme z zdravjem in ne morejo več živeti samostojno, se običajno odločijo za bivanje v domu za starejše. V domu imajo zagotovljeno zdravstveno in drugo oskrbo. Z odhodom v dom razbremenijo tudi svojce, če jih še imajo in postanejo na neki način samostojni, saj niso več neposredno odvisni od družine. Za njihovo zdravje in počutje pa je pomembno, da imajo še vedno stik z družino in prijatelji. Če se vživijo v novo okolje in življenje v domu in so zadovoljni, je to zanje lahko dobra rešitev. Plačevanje oskrbe v domu pa lahko glede na finančno stanje starejših predstavlja problem. V sedanjih ekonomskih razmerah se soočamo z veliko brezposelnostjo mladih, veliko zaposlenih ima nizke dohodke, nekaterim grozi odpuščanje ali pa so zaposlitev že izgubili. Tudi pokojnine so v povprečju nizke, čeprav včasih tudi otroci in vnuki pričakujejo, da jim bodo stari starši finančno pomagali. Finančna kriza tako spremeni pogled na bivanje v domu za starejše. To ni več nujno zlo oziroma nekaj, česar si starejši ne želijo, ampak lahko postane nekaterim tudi nedosegljivo, ker je predrago. Ali v tej ekonomski situaciji oziroma krizi starejši zmorejo plačevati oskrbo in kaj bi bilo v primeru, če bi morali dom zapustiti, je vprašanje, ki se nam zdi pomembno in se z njim ukvarjamo v nalogi. To vprašanje smo povezali tudi z vlogo socialnih omrežij starejših, saj nas zanima, ali so jim v pomoč in kakšno vrsto socialne opore jim nudijo. Starejši, ki prebivajo v domu za starejše, so pritegnili našo pozornost kot posebno ranljiva družbena skupina.

V prvem, teoretskem delu naloge je opisano staranje prebivalstva, nato opisujemo pomen države blaginje ter pomen socialne opore in socialnih omrežij za starejše. Drugi del naloge je metodološki. Na začetku so postavljena raziskovalna vprašanja, sledi opis metode, ki smo jo uporabili za raziskavo. Na koncu je narejena analiza rezultatov ter refleksija glede na teoretični del oziroma druge raziskave, ki so bile opravljene v Sloveniji.

Namen naloge in raziskave je usmerjen k ugotavljanju oziroma prepoznavanju problemov, ki jih imajo starejši, z željo prispevati k izboljšanju kakovosti življenja starejših.

2 STARANJE PREBIVALSTVA

2.1 Teorije in definicija staranja

Teoretično raziskovanje staranja je interdisciplinarno, saj o staranju človeka obstajajo različne teorije, ki jih lahko razdelimo na biološke, psihološke in sociološke. Biološke teorije poudarjajo, da je staranje posledica propadanja sposobnosti življenjski funkcij, torej dogajanja v samem organizmu kot tudi posledica bolezni, slabih življenjskih pogojev in poškodb. Psihološke teorije se opirajo na strukturo osebnosti in razvojne dejavnike, ki to osebnost oblikujejo, kar pomeni, da je stopnja zrelosti človekove osebnosti tista, ki narekuje kako se starejši človek počuti, kakšne so njegove sposobnosti, aktivnosti in interesi. Po tej teoriji se osebnostno nezreli ljudje starajo prej. V primerjavi z biološkimi, psihološke teorije zavračajo mnenje, da se človek po določenem letu starosti postara, ampak trdijo, da je človek star, če se tako tudi dejansko počuti. Tako imenovana psihološka starost naj bi se ugotavljala iz odnosa človeka do sebe in drugih. Sociološke teorije pa proces staranja opazujejo še širše, saj ugotavljajo, da spremembo osebnosti razumemo v procesu staranja le, če upoštevamo odnos med človekom in njegovim socialnim okoljem. Po tej teoriji je pričakovanje socialnega okolja tisto, ki narekuje človekovo počutje v starosti. Socialni psihologi pa opozarjajo tudi na druge dejavnike okolja na staranje, kot so stanovanjske razmere v katerih živijo starejši, prometne zveze, onesnaženost zraka, dohodki, ter vpliv širših politično-ekonomskih in kulturnih dejavnikov (Požarnik 1981).

Izraz staranje prebivalstva, ki mu pravimo tudi demografsko staranje, pomeni proces v katerem se spreminja starostna sestava prebivalstva tako, da se povečuje delež starih (Šircelj 2009). Težko je postaviti mejo med srednjimi leti in starostjo, saj vemo, da ta meja nima v vseh družbah enakega pomena. Tako se »definicija starosti« spreminja v družboslovnih teorijah pa tudi v samem besednjaku politikov in organizacij. Staranje kot proces doleti vsa živa bitja, sam proces staranja pri človeku pa je odvisen od različnih vplivov na organizem kot tudi bioloških, psiholoških in socialnih sprememb. Staranje prebivalstva pomeni povečevanje deleža starega prebivalstva nad neko starostno mejo, običajno je to nad 65 let, glede na celotno prebivalstvo. Naraščanje tega dela populacije je pogojeno z različnimi razlogi, vsekakor je najpomembnejši podaljševanje življenjske dobe in nižanje rodnosti (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

2.2 Ponazoritev procesa staranja

Pogosto se za ponazoritev procesa staranja prebivalstva uporablja starostna piramida in vrsta številčnih kazalnikov. Starostna piramida prikazuje kakšna je razporeditev prebivalcev po starosti in spolu v določenem času. V primeru, da se prebivalstvo stara, se trikotna piramida s široko osnovnico spreminja v druge oblike, ki imajo ožjo osnovnico in zaokrožen vrh (Šircelj 2009). Tako se oblika prebivalstvene oziroma starostne piramide v času spreminja in v današnjem času sploh ne moremo več govoriti o piramidi kot taki. Pravo obliko ima piramida takrat, ko predstavljajo najštevilčnejšo skupino prebivalstva otroci, kar pomeni, da je najširša v spodnjem delu in se zožuje proti vrhu. Pri starih prebivalstvih, kamor sodi tudi Slovenija, pa piramida spominja na vazo, saj je zanje značilno manjše število rojstev, podaljševanje življenja in večanje deleža prebivalstva v višjih starostih, kar povzroči kopast vrh piramide. Če pogledamo prebivalstveno piramido Slovenije (glej Graf 2.1) v letu 1971 ugotovimo, da je še nekako podobna piramidi. Vidimo lahko vpliv obeh vojn (udorine) na zmanjšanje števila rojstev. Po drugi svetovi vojni lahko vidimo (izbokline) vpliv »baby boom generacij«. Posledično se v piramidi za leto 2008 pojavi povečanje zaradi potomcev te generacije ter druge generacije priseljencev. Od sredine osemdesetih let 20. stol. dalje pa se zaradi zmanjševanja števila rojstev piramida v spodnjem delu vedno bolj oži (Šnuderl in Žnidaršič 2009).

Graf 2.1: Primerjava prebivalstvenih piramid Slovenije za leti 1971 in 2008

LEGENDA:

- 1 neposredni vpliv prve svetovne vojne
- 2 upad rojstev med prvo svetovno vojno
- 3 neposredni vpliv druge svetovne vojne
- 4 upad rojstev med drugo svetovno vojno
- 5 povojne "baby boom generacije"
- 6 visoka rodnost v sedemdesetih letih
- 7 zniževanje rodnosti
- 8 presežek žensk nad moškimi

Vir: Šnuderl in Žnidaršič (2009).

Najpogosteje uporabljen kazalnik staranja prebivalstva je delež starega prebivalstva, pri čemer število starih primerjamo s celotnim številom prebivalstva. Čeprav je ta kazalnik enostaven, ga lahko učinkovito uporabljamo tedaj, ko obstaja soglasje o tem, v kateri starosti uvrščamo ljudi med stare.

Popolno soglasje o tem ne obstaja. Demografi so med stare uvrščali tiste, ki so bili stari 60 let in več, vendar so zaradi podaljševanja življenjske dobe kot tudi delovne dobe to mejo dvignili na 65 let. Ponekod so kot stari opredeljeni tisti, ki izpolnjujejo starostni pogoj za upokojitev. V mnogih evropskih državah, kot tudi v Sloveniji poteka prehod iz ekonomsko aktivnega življenja v upokojitev pri 65-ih letih. Glede na dejstvo, da se število starih ljudi hitro povečuje, demografi tudi znotraj te skupine ločijo stare in stare stare, pri čemer je meja za slednje 80 oziroma 85 let (Šircelj 2009).

2.3 Vzroki in posledice staranja ter statistični podatki

Živimo v času velikih družbenih sprememb, ki so posledica političnih, gospodarskih ter drugih dejavnikov. V razvitih družbah, kot je tudi evropska, se srečujemo s pospešenim procesom staranja prebivalstva ter s tem povezanimi težavami, ki se bodo v prihodnosti verjetno še stopnjevale. V Evropski uniji je staranje prebivalstva posledica štirih demografskih trendov, ki so povezani drug z drugim, se pa med državami njihov obseg in ritem razlikujeta. Eden od trendov je nizko povprečno število otrok na žensko, naslednji je zmanjšanje rodnosti, ki je sledilo povojnemu obdobju »baby-boom« generacije, tretji trend je zmanjšanje umrljivosti in bistveno daljša pričakovana življenjska doba ob rojstvu, zadnji je veliko število priseljencev iz tretjih držav. Vsi našti trendi vplivajo drug na drugega in v večini razvitih držav se je starostna sestava prebivalstva močno spremenila. Družbeno življenje tako poteka pod vplivom globalne demografske preobrazbe. Starejši postajajo vse številčnejši del prebivalstva tudi v Sloveniji (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

Če iščemo vzroke staranja ugotovimo, da proces staranja prebivalstva sproži zniževanje rodnosti, kar pomeni, da se zaradi zmanjševanja rojstev povečuje delež starih. Na starostni piramidi pomeni to zoževanje spodnjega dela, zato imenujemo to staranje, staranje od spodaj. Širjenju zgornjega dela starostne piramide pa rečemo staranje od zgoraj, kar sproži povečana umrljivost. Prehodu iz visokih ravni rodnosti ter umrljivosti na nizke pa pravimo demografski prehod in staranje je del tega prehoda. Demografski prehod traja lahko desetletja ali celo stoletja. V evropskih državah se je začel v 19. stoletju s spremembami povezanimi z industrijsko revolucijo. Konec demografskega prehoda je takrat, ko se rodnost in umrljivost

ustalita na nizki ravni. To velja na globalni ravni, na regionalni ravni pa moramo upoštevati tudi selitve. Ker so ljudje, ki se selijo praviloma mladi, priseljevanje praviloma zavira staranje prebivalstva in obratno, odseljevanje ga pospešuje.

Kerbler (2011) navaja podatke o staranju prebivalstva v Evropi, ki jih je objavil Oddelek za ekonomske in socialne zadeve pri združenih narodih leta 2011 in sicer se je delež Evropejcev starejših od 65 let od leta 1950 do 2010 povečal z 8.2 % na 16.2 %. Po napovedih Evropske komisije pa bo v primeru, da bo rodnost še vedno padala in ne bo dotoka mlajših ljudi iz migracij, populacija starejših od 65 let do leta 2060 narasla na 29,3 % vsega prebivalstva. Znotraj skupine starejših pa se in se bo verjetno tudi v bodoče spreminjala struktura, kar pomeni, da se bo bistveno povečalo število prebivalcev starejših od 80 let. Do leta 2060 naj bi se število teh prebivalcev skoraj potrojilo. Slovenska družba se stara še hitreje od evropskega povprečja. Predvideva se, da bo delež starejših od 65 let leta 2060 znašal 31,6 %.

Pretekli razvoj rodnosti, umrljivosti in selitev pogojuje starostno sestavo prebivalstva. V Sloveniji se je začelo prebivalstvo starati na prehodu iz 19. v 20. stol. Do sredine sedemdesetih let 20. stol. je delež starih ljudi naraščal počasi, vendar pa, ko je pričakovana življenjska doba ob rojstvu presegla 70 let in ko so letni kazalniki rodnosti padli pod raven, ki je potrebna za obnavljanje prebivalstva, pa delež starih narašča hitro in je leta 2003 presegel delež mladih. Za proces staranja so pomembna tudi prva leta 21. stol., saj se je leta 2000 začel zniževati delež žensk v rodni dobi, leta 2007 pa zniževati delež prebivalstva starega od 15 do 64 let. Kot rečeno, je dolgotrajno zniževanje rodnosti del demografskega prehoda in v Sloveniji se le ta znižuje dobrih 100 let. Konec 19. stol. je še znašala rodnost na žensko 5 do 6 otrok, v letu 1980 pa le še 2,1, v letu 2007 pa 1,38, kar uvršča našo državo med tiste z najnižjo rodnostjo v Evropi. Na zniževanje rodnosti vpliva tudi odlaganje rojstev v višje starosti, kar je sicer pojav, ki ga poznajo tudi v drugih evropskih državah (Šircelj 2009).

Podaljševanje življenja je vsekakor pomemben dosežek moderne dobe, saj se je v Evropi v 20. stol. življenjska doba skoraj podvojila, pričakovano trajanje življenja ob rojstvu pa se je s 45 let podaljšalo, v danes najrazvitejših državah, na 80 let in več. Podobno velja tudi za Slovenijo, saj podatki iz leta 1930-1932 kažejo, da je bilo takrat pričakovano trajanje življenja ob rojstvu 52 let, ki se je podaljšalo na 78 let in s tem se Slovenija uvršča na sredino evropske lestvice. Do konca petdesetih let 20. stol. se je življenje podaljševalo zaradi zniževanja umrljivosti zaradi nalezljivih bolezni, saj je uporaba cepiv in antibiotikov izkoreninila

umiranje zaradi tovrstnih bolezni. Od začetka sedemdesetih let dalje pa se je umrljivost zmanjševala tudi zaradi obvladovanja tako imenovanih socialnih bolezni, ki so na primer povezane s kajenjem, pitjem alkohola in degenerativnih bolezni. Strokovnjaki različno predvidevajo, kaj se bo zgodilo s podaljševanjem življenja v prihodnosti, eni menijo, da ni več možnosti za nadaljnje daljšanje pričakovanega trajanja življenja, drugi pa zagovarjajo tezo, da se je začela nova etapa pri podaljševanju življenja. V Sloveniji naj bi se pričakovano trajanje življenja ob rojstvu do leta 2050 podaljšalo na 81-84 let (Šircelj 2009).

Do konca sedemdesetih let 20. stol. se je iz večine evropskih držav več ljudi odselilo kot priselilo, v osemdesetih letih pa so se evropske države spremenile v pretežno priseljske. V Sloveniji je bil selitveni prirast negativen do konca petdesetih let 20. stol., saj se je razlika med številom priseljenih in odseljenih spreminjala z gospodarskim razvojem oziroma z možnostjo zaposlitve. Selijo se predvsem mladi, ko iščejo zaposlitev in to pomeni odziv prebivalcev na spremenjene ekonomske in politične razmere (Šircelj 2009).

Če se dotaknemo problemov oziroma posledic staranja lahko ugotovimo, da čeprav podaljševanje trajanja življenja na eni strani predstavlja napredek človeške družbe, pa na drugi strani poraja različne probleme in predstavlja nove izzive. S procesom staranja prebivalstva so povezane številne težave. Te lahko vplivajo na kakovost življenja starejših in na njihovo morebitno izključenost iz družbe. Staranje kot pojav ima tako lahko izrazite osebne, kot družbene posledice. Narašča število ljudi s kognitivnimi, senzornimi in mobilnostnimi težavami ter kroničnimi obolenji, posledično pa rastejo potrebe po zdravstvenih in socialnih storitvah, kar povzroča stroškovni pritisk na oba sistema. Pomembni izdatki v zvezi s staranjem prebivalstva so izdatki na področju pokojninsko-invalidskega in zdravstvenega zavarovanja in obstaja nevarnost, da bo v prihodnje primanjkovalo delovno aktivnega prebivalstva iz katerega se napaja zdravstveni in socialni sistem (Kerbler 2011).

Posledice staranja prebivalstva tako posegajo na ekonomsko področje s svojim porastom izdatkov na področju socialnega varstva ter izdatkov za pokojnine. Na področju pokojnin je problematično to, da se je število upokojencev močno povečalo, na drugi strani pa zmanjšalo število aktivnega oziroma zaposlenega prebivalstva. Dejstvo je, da je glede na podaljševanje življenjske dobe tudi uživanje pokojnine vse daljše. Podaljševanje življenja pa pomeni tudi večanje zdravstvenih stroškov. Vse pa nakazuje omejene finančne možnosti za dostojno življenje starejših (Dimovski in Žnidaršič 2007).

Pomembno je, kako se bodo spreminjala razmerja med posameznimi starostnimi skupinami in kakšni bodo relativni deleži tistih, ki so vključeni v delo in tako prispevajo k prihodku države in deleži tistih, ki so odvisni od teh sredstev. Po ocenah OECD¹ je v državah članicah Evropske unije med prebivalstvom starim 55-64 let 50 % delovno aktivnih, med 25-54 let pa jih aktivno dela 75 % (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

Številni avtorji postavljajo tezo, da bo staranje in starajoče se družbe poglaviti problem socialnih politik v industrijskih državah (Rener 1997).

Trend demografskega staranja v Sloveniji sovпада s tranzicijo, kot obdobjem dinamičnih in hitrih sprememb in z globalno ekonomsko krizo (Mandič 2012).

Glede na vsesplošno finančno krizo so starejši izrazito ranljiva skupina, saj podatki kažejo, da imajo skoraj dvakrat višjo stopnjo tveganja revščine kot ostali del prebivalstva. (Hlebec in drugi 2010).

Tako nekateri strokovnjaki že nekaj desetletij opozarjajo na področja, na katera bo najbolj vplivalo staranje prebivalstva in sicer so to področje dela, upokojevanja in pokojnin, privatno bogastvo in varnost dohodka, zdravje in blaginja ter medgeneracijski transferji. Posledice pretiranega staranja prebivalstva bodo najbolj očitne na ravni družine, lokalne skupnosti in končno družbe kot celote. Na ravni družine se srečamo z razširjeno družino, kjer večasih živijo tudi štirje rodovi hkrati in so zaradi nizke rodnosti otroci v družbi tudi 6-8 odraslih v družinskem okolju. Posledično vidimo v lokalnih skupnostih le malo otrok na ulicah in po vaseh. Pomembna je tudi raven odnosov med rodovi in generacijami v zvezi s pretokom bogastva in dobrin, kar pa je postalo predmet raziskav šele v zadnjem času.

¹ OECD je Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj, ki združuje 34 gospodarsko najrazvitejših držav po svetu. Postavlja oziroma oblikuje standarde, kot tudi načela v svetovnih gospodarskih in razvojnih politikah. Pri oblikovanju teh politik gre prizadevanje v smeri doseganja gospodarske in družbene blaginje. Zavzema se za finančno stabilnost in politike, ki zagotavljajo vzdržno finančno rast. Podpira prost pretok kapitala in globalno odprtost trgovine. Slovenija je članica OECD od junija 2010. Koristi tega članstva so sprejetje visokih standardov na področju mednarodnega poslovanja podjetij, finančnih transakcij itd.; izmenjava izkušenj in dobrih praks med državami in vladami pri pripravi in izvedbi strukturnih reform; boljše možnosti za mednarodno in gospodarsko sodelovanje; vključitev v področne primerjalne študije ter vključitev v statistične in podatkovne zbirke OECD. Slednje omogoča mednarodne primerjave, kot tudi umestitve na enotni metodološki podlagi (Stalno predstavništvo Republike Slovenije pri OECD 2014).

Tudi na drugih ravneh ekonomski, geografski, kulturni, socialni, politični se postavlja vrsto vprašanj v zvezi s posledicami staranja oziroma vplivom starejših na razmere v družbi oziroma kakšno družbo bodo oblikovali. Posledice staranje prebivalstva obravnavajo tudi različne znanstvene discipline na primer demografija, ekonomija, sociologija, filozofija, psihologija, medicina, znotraj nje gerontologija, biologija, pravo itd. Demografija nas na primer opozarja, da prebivalstva, ki jih prizadene izredno nizka rodnost in pretirano staranje potrebujejo veliko časa, da dosežejo ponovno stopnjo nemotenega obnavljanja prebivalstva (Malačič 2003).

Postavlja se vprašanje ali smo in na kakšne načine, na starost in starajoče družbe pripravljeni, saj sta staranje in starost, podobno kot otroštvo in mladost v veliki meri socialna konstrukta, ki sta podvržena procesom družbenega instituiranja. Poleg pomembnega dejstva hitrega naraščanja starega prebivalstva, se postavi vprašanje, ki se nanaša na pomene staranja, socialne in kulturne ter vprašanje ali se te spremembe kažejo na vseh ravneh, na primer tako osebni kot sistemski, družbeni ravni. Problem je tudi v tem, da ostaja razumevanje in socialni pomeni starosti nespremenjen in še vedno ostajajo na starost vezani pojmi kot so nebogljenost, šibkost, neproduktivnost in podobno. Staranje je predvidljiv proces, vendar nanj običajno nismo pripravljeni, ker ga odrivamo, prav tako pa ga odriva tudi družba in država na ravni predstav, socialnih imaginarijev in kulturnih modelov ter na ravni socialno političnega in pravnega instrumentarija (Rener 1997).

Čeprav se dejansko staramo od rojstva naprej in na prvi pogled poteka ta proces za vse enako, pa ta proces na individualni ravni ni za vse enak, saj se pri nekaterih ljudeh fiziološki znaki staranja pojavljajo prej kot pri drugih, velike pa so tudi razlike pri samem dožemanju starosti. Posamezniki, čeprav starejši, mislijo, da so stari drugi, odnos družbe do starejših pa je tudi odvisen od tega kakšna je starostna struktura prebivalstva. Tako stare ljudi na primer v nerazvitih državah, kjer jih je manj, vidijo čisto drugače kot v razvitih evropskih, kjer je delež starega prebivalstva velik. Če je staranje posameznika hitro oziroma dokaj očitno, pa je staranje prebivalstva dokaj počasen proces, ki ga je potrebno ugotoviti s strokovnim raziskovanjem, saj se ga ljudje oziroma družba lahko dolgo časa ne zavedajo in prezrejo vzroke in posledice. Te pa so lahko za družbo precej neugodne (Malačič 2008).

2.4 Socialni odnosi in zdravje v starosti

Socialni odnosi pomembno krojijo naše življenje in so v ospredju tudi v starosti. Starost lahko opredelimo kot socialni konstrukt, ki ga oblikuje izmenjava med posameznikom in družbo. Odnos družbe do starih ljudi je lahko različen, od sprejemanja in tolerance, do zelo odklonilnega stališča. Stari ljudje pa morajo najti v družbi pogoje za svoj obstoj, kar pomeni vključevanje v dogajanje in vzpostavljanje stikov, socialno interakcijo in graditev pričakovanj glede življenja. Na eni strani je staranje oziroma doživljanje starosti lahko pozitivno, takrat ko gre za zdrav duševni in telesni razvoj, ko je zdravje posameznika ohranjeno in je dobro socialno integriran. Lahko pa je ravno obratno, ko starejši čutijo prikrajšanost zaradi zmanjšanja sposobnosti na različnih področjih, kar pomeni negativno podobo starosti. Tako je starost tudi del subjektivnih, implicitnih teorij, ki narekujejo način soočanja s starostjo. Prav teoretično pojmovanje procesov staranja, ki je interdisciplinarno, kaže na »večplastnost« človeka, ki je vpet v socialno okolje. Teorija aktivnosti podpira ugotovitev, da je zadovoljstvo z življenjem v starosti mogoče doseči le z aktivno udeležbo v družbi, saj pri posamezniku vzbudi občutek vpetosti in vzdrževanje socialnih stikov. Čim več takšnih stikov imajo starejši, tem bolj so zadovoljni s svojim življenjem. Pomembno je, da svoje življenje izpolnijo z raznimi aktivnostmi, da načrtno skrbijo zase, za svoje fizično in duševno zdravje. Tu govorimo o lastnem interesu, ki je tudi pomemben zato, da starejši ohranijo in nadaljujejo s pozitivnimi vzorci življenja tudi v starosti, o čemer govori teorija kontinuitete. Pomembna je samostojna odločitev posameznika, da uravnava svoje življenje. Starost nekaterim pomeni priložnost, ki je prej niso imeli, da lahko razpolagajo s svojim prostim časom in se odločajo o tem, kaj bodo počeli oziroma s kom se bodo družili. Nekateri si želijo velikih sprememb, drugi želijo ohraniti vse čim bolj tako, kot je bilo. Lahko rečemo, da si vsak na neki način »izbere« najboljšo možnost zase. Za gerontološko raziskovanje je pomembna tudi teorija selektivne optimalizacije, ki poudarja pomembnost vrednot, vlog in socialnih odnosov v življenju starejših ljudi, saj postajajo zanje pomembni predvsem emocionalni stiki. Omenimo še teorijo neaktivnosti, ki izhaja iz deficitnega modela staranja in zagovarja tezo razgradnje emocionalnih, kognitivnih in fizičnih sposobnosti. Neaktivnost in umik iz socialnega življenja naj bi bila notranja potreba, zlasti tistih starejših, ki so živeli tudi prej pasivno (Kobentar 2008).

Zdravje pomeni pogoj za večjo blaginjo in ga prištevamo med pomembne vrednote v sodobnih družbah. Za starejše ljudi pomenijo nova učinkovita zdravila ter sodobne zdravstvene tehnologije velik izziv kot tudi priložnost, čeprav pomeni to na drugi strani velik

pritisk na zdravstveni sistem. Pričakovanja starejšega prebivalstva so glede novih metod odkrivanja in zdravljenja bolezni vse večja, saj to pomeni za posameznika večjo možnost ozdravitve ter preživetja. V Sloveniji se je, kot tudi v drugih evropskih državah, zdravje prebivalcev v zadnjih desetletjih opazno izboljšalo, na kar vplivajo tudi spremenjene življenjske navade, boljše delovne in življenjske razmere, večja socialna varnost, kot tudi izboljšane zdravstvene storitve (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

2.5 Projekcija staranja prebivalstva v Sloveniji in prilagajanje družbe

Glede na to, da poteka staranje prebivalstva v Sloveniji že desetletja, se bo ta trend nadaljeval tudi v prihodnje, kar kažejo tudi projekcije prebivalstva. Zadnji statistični podatki kažejo, da je bilo v Sloveniji na začetku leta 2013 skoraj 2.059.000 prebivalcev, od katerih je bilo 352.000 starejših od 64 let, kar predstavlja 17,1 %. Glede na spol je bil delež starejših žensk 20,2 %, starejših moških pa 13,9 %. Vendar pa projekcije prebivalstva za Slovenijo napovedujejo še povečanje deleža starejših, glede na celotno prebivalstvo. Eurostatove projekcije prebivalstva (EUROPOP2010) za Slovenijo v naslednjih petdesetih letih napovedujejo veliko spremembo v starostni sestavi prebivalstva. Če so leta 2010 osebe, ki so starejše od 64 let predstavljale 16,5 % prebivalstva, naj bi do leta 2060 ta delež znašal že 31,6 %. Povprečno bo star več kot 64 let že vsak tretji prebivalec Slovenije. Kar lahko vzbuja skrb pa je napoved, da se bo delež mladih od 0 do 14 let začel po letu 2020 zmanjševati in naj bi leta 2060 znašal 13,7 %. Kazalnik starostne odvisnosti starejših, ki kaže na število starejših, ki so odvisni od 100 delovno sposobnih, je v letu 2010 znašal 24, v letu 2060 pa kar 58. Posebej je ranljiva skupina starejših, ki živijo sami in jih je bilo v letu 2011 kar 27,7 %. Starejši so še posebej izpostavljeni tveganju zaradi revščine, ki je v letu 2012 znašala v Sloveniji 13,5 % za osebe stare 65 ali več let (Brnot in Peršin 2013).

Pomembno je na kakšen način se družba, ki zazna spremembe oziroma problem lahko na to prilagodi. Problem za družbo, kot seveda posameznike nastopi, ko se pojavijo finančne težave, ki so povezane z razmerjem med ekonomsko aktivnim in neaktivnim prebivalstvom. Med neaktivnimi so mišljeni upokojeanci, ki so odvisni od delovno sposobnega, aktivnega prebivalstva (Šircelj 2009).

Finančne zmožnosti držav se zmanjšujejo tudi zaradi negotovosti v gospodarstvu, kar vodi v zaostrovanje kriterijev dodeljevanja socialnovarstvene pomoči in zdravstvenih storitev, kar pomeni, da večjemu številu starejših ne bo več zagotovljena ustrezna oskrba. Pomemben

delež neformalne pomoči je na bremenih svojcev, ki pa zaradi sprememb v načinu življenja vse težje poskrbijo za družinske člane.

Omejena možnost oskrbe v okviru družine, tako narekuje namestitev starejših v socialne in zdravstvene ustanove. V Sloveniji domovi za starejše delujejo kot javni socialnovarstveni zavodi, ki opravljajo svojo dejavnost kot javno službo in kot zasebne ustanove. Takšna institucionalna oskrba je z vidika stroškov najdražja možnost (Kerbler 2011).

Glede na zmanjšane finančne možnosti držav se pojavljajo zahteve po racionalizaciji storitev za starejše. Pojavlja se potreba po drugih oblikah neinstitucionalnega bivanja, kar bi pomenilo, da se povpraševanje za zavodsko varstvo omeji le na tiste starejše, ki to res potrebujejo. Tudi raziskave so pokazale, da starejši želijo ostati čim dlje v svojem okolju in domu, saj bi se v novem okolju lahko počutili socialno izključene. Obstaja zamisel, da bi lahko z ustrezno infrastrukturo in sodobno tehnologijo domača bivalna okolja starejših ljudi povezali z oddaljenim nadzornim centrom ter preko njega z zdravstvenimi in negovalnimi centri (Kerbler 2011).

Poleg iskanja rešitev in prilagajanja družbe igrajo pomembno vlogo socialni odnosi med ljudmi, ki se utrjujejo v realnih življenjskih situacijah. Ti odnosi so dinamični in se spreminjajo in je njihov vpliv lahko viden na daljši rok, skozi časovno obdobje ene ali dveh generacij (Kobentar 2008).

3 DRŽAVA BLAGINJE IN STARANJE

3.1 Politične spremembe in reforme

Pri pojasnjevanju ekonomske krize izhajamo iz ugotovitev Mandič (2012), da so se v zadnjih treh desetletjih v Sloveniji dogajale radikalne, dinamične spremembe na političnem področju, ki jih v osemdesetih letih zaznamuje zaključek socialističnega, samoupravnega sistema, ki mu je sledila tranzicija in vključevanje v Evropsko unijo kot tudi soočenje z globalno ekonomsko krizo.

Če izhajamo še iz trenda demografskega staranja se soočimo s tem povezanim problemom blaginje oziroma čedalje revnejšim starejšim prebivalstvom. V Sloveniji so proces tranzicije zaznamovale institucionalne spremembe, ki so potekale v politični sferi kot prehod v demokracijo in v gospodarski sferi kot prehod v tržno gospodarstvo, medtem, ko je v sferi socialne politike to pomenilo prestrukturiranje države blaginje in privatizacijo storitev. Kljub optimistično postavljeni reformi pa je prestrukturiranje gospodarstva pomenilo drastičen upad

proizvodnje. Tako za Slovenijo kot tudi druge srednjeevropske postsocialistične države je Evropska komisija (2004) ugotovila visoko rast brezposelnosti, znižanje plač, kar je negativno vplivalo na socialne transferje in oblike pomoči, kar posledično pomeni porast revščine in z njo povezanih ranljivih družbenih skupin.

Reforme države blaginje oziroma krčenje njenih programov je bilo priznано kot nujnost, obstajala pa so različna mnenja glede intenzivnosti in smeri teh sprememb. Sam proces redistribucije, prerazdeljevanja državne oziroma družbene lastnine, v Sloveniji privatizacija gospodarstva in denacionalizacija, je imel pomemben vpliv na spreminjanje države blaginje in socialne pravice različnih skupin prebivalstva. Ti distribucijski boji so vplivali na pokojninsko reformo, saj je ta potekala pod številnimi pritiski tako politike, kot delodajalcev, ki so zagovarjali zniževanje prispevkov, sindikatov ter mednarodnih svetovalnih institucij. Medtem, ko je bila v »starih« članicah Evropske unije pozornost usmerjena na izzive prihodnjih desetletij, je v srednjeevropskih državah, kot tudi v Sloveniji bil poudarek na trenutnih težavah, kot je neustrezna višina pokojnin in posledično slabih finančnih razmer starejših ljudi (Mandič 2012).

Ker največji delež prihodkov starejšega prebivalstva predstavljajo pokojnine je delovanje pokojninskega sistema bistvenega pomena za njihov socialno ekonomski položaj (Kump 2009).

Ekonomske posledice staranja prinašajo porast izdatkov za pokojnine, kot tudi že omenjeno zdravstveno in socialno varstvo ter nego, ob zmanjšanju delovno sposobnega prebivalstva na drugi strani. Število upokojencev se je v Sloveniji močno povečalo v začetnem obdobju tranzicije, ko je v procesu prestrukturiranja izgubilo delo okrog 20 % zaposlenih, ki so se, če so imeli možnosti tudi predčasno upokojili. Od leta 2000 dalje se je postopoma podaljševala zavarovalna doba in najnižja starost za upokojitev, ter zniževala višina denarnih pravic. Spremembe, ki so povezane s staranjem pa se dogajajo na vseh družbenih ravneh. V ospredje stopajo odnosi med generacijami in na tej ravni pretok bogastva in dobrin v različnih smereh pa tudi medgeneracijske povezave v medsebojni skrbi in negi. Nezanemarljivo je vprašanje ali bodo imeli starejši dovolj finančnih možnosti, glede na vse daljše uživanje pokojnine, za dostojno življenje. Povprečni zdravstveni stroški na osebo se večajo s starostjo, torej se povečuje predvsem delež, ki je namenjen stroškom za zdravljenje starih ljudi. Rešitev predstavlja verjetno maksimalen izkoristek človeških virov v smeri podaljšanja aktivnega življenjskega obdobja. Seveda pa je potreben spremenjen odnos ljudi do dela in aktivnega preživljanja starejšega življenjskega obdobja, pa tudi delovanje mnogih drugih akterjev od

delodajalcev, državnih organizacij, zavodov za zaposlovanje, politike. Potrebna je nekakšna nova strategija razvoja oziroma funkcioniranja družbe, ki ima velik delež starejšega prebivalstva (Dimovski in Žnidaršič 2007).

Nizka stopnja zaposlenosti prebivalstva in hitro staranje prebivalstva sta razloga za sprejemanje ukrepov v sedanjem času, v okviru pokojninske reforme, in sicer je bil sprejet Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2), ki velja od začetka leta 2013. Tendencia je bila vzpostaviti pravičnejši in zanesljivejši, kot tudi finančno učinkovitejši pokojninski sistem, ki naj bi preprečil še nadaljnje zniževanje pokojnin in bi še vedno temeljil na medgeneracijski solidarnosti. Tako naj bi bil oziroma ostal nov pokojninski sistem pravičen do vseh generacij, tudi prihodnjih prejemnikov pokojnin. Vplačila in izplačila pokojninske blagajne bi morala biti čim bolj uravnotežena, kar pomeni, pravično porazdeljeno finančno breme med generacijami. Želja »snovalcev« nove pokojninske reforme je bila, da bi le-ta omogočila vzdržno rast javnofinančnih odhodkov za pokojnine najmanj do leta 2020, po tem obdobju pa bi bili potrebni novi oziroma dodatni ukrepi (Vlada RS 2013).

3.2 Socialna izključenost in revščina

Ko se srečamo s pojmom socialne izključenosti, najprej ugotovimo, da so na področju koncepta socialnega varstva uveljavljeni trije termini za označevanje tistih ljudi oziroma skupin, ki so izključeni iz gospodarskih in družbenih tokov in sicer diskriminirane, izključene in ranljive družbene skupine. Najpogosteje se omenjajo ekonomska, socialna in kulturna vrsta diskriminiranosti oziroma izključenosti. Ko govorimo o socialni izključenosti imamo v mislih subjekte, ki ne zasedajo tistih delovnih mest in družbeno pozitivno vrednotenih vlog, ter nimajo družbenega vpliva, da bi si ustvarili socialno pozitivno vrednoteno identiteto ter moč in vpliv pri odločanju. (Zaviršek in Škerjanc 1998).

Sam koncept izključenosti izhaja iz Francije, kjer so sredi 60-ih let prejšnjega stoletja revne začeli označevati kot izključene. Pod izključene so razumeli socialno deprivirane skupine, na primer brezposelne, priseljence, hkrati pa je ta pojem zajel nestabilnost socialnih vezi in pomanjkanje solidarnosti (Trbanc 1996). Na ta način so pojem socialne izključenosti v tradiciji francoske republikanske misli in navezavi na Durkheimovo pojmovanje družbe obravnavali tudi kot moralni problem, saj naj bi do izključenosti prihajalo tudi zaradi posledic pomanjkanja solidarnosti in trganja družbenih vezi. Le to pa prinaša tveganje za posameznika z vidika materialne in simbolne izmenjave z družbo. Hkrati pa je ogrožena tudi družba, saj ji

grozi izguba kolektivnih vrednot, iz katerih naj bi izhajala tudi država blaginje (Hlebec in drugi 2010).

Sredi 80-ih let se je koncept socialne izključenosti razširil tudi na druge evropske države. V družboslovju je koncept socialne izključenosti kompleksen in večdimenzionalen in kot tak lahko pokriva različne oblike in dimenzije. V širšem smislu socialna izključenost vsebuje civilno, ekonomsko, socialno in medosebno dimenzijo, znotraj teh dimenzij pa so področja na katerih je lahko posameznik izključen. Socialna izključenost sicer izhaja iz konteksta socialne politike, jo pa lahko povežemo tudi s konceptom kakovosti življenja, saj kopičenje izključenosti iz različnih virov lahko spremlja tudi kopičenje slabe kakovosti življenja na teh področjih (Trbanc 1996).

Če je bil koncept socialne izključenosti do konca 80-ih let predmet znanstvene presoje, je po tem obdobju ta koncept prodril tudi v politične sfere, saj so politiki spoznali, da je evropska tradicija socialne varnosti in državne blaginje lahko vir večje evropske tekmovalnosti in gospodarske učinkovitosti tudi na globalni ravni (Novak 2004).

Ker je pojem socialne izključenosti dokaj široko in ohlapno definiran se prekriva z drugimi koncepti, predvsem tudi s konceptom revščine. Revščina je pogosto razumljena kot stanje, ki vodi v socialno izključenost (Hlebec in drugi 2010).

Koncept revščine je po Berghmanu ožji od koncepta socialne izključenosti, saj zajema predvsem pomanjkanje dohodka za zadovoljevanje življenjskih potreb, medtem, ko koncept socialne izključenosti zajema širše vidike izključenosti. Tako je revščina le del oziroma posebna oblika izključenosti (Trbanc 1996).

Lahko pa tudi revščino definiramo širše in jo razumemo večdimenzionalno in poleg materialnih zajamemo tudi nematerialne vidike. Revščina lahko povzroča izključevanje iz sodelovanja iz običajno pričakovanih družbenih dejavnosti. Socialne politike, ki so namenjene proučevanju in preprečevanju revščine največkrat upoštevajo njen materialni, finančni vidik. Eden od osnovnih kazalcev izključenosti in hkrati pokazatelj položaja starejših je njihov dohodek. Kazalnik finančne izključenosti oziroma prikrajšanosti pa je stopnja tveganja revščine, ki jo izrazimo kot odstotek oseb, ki živijo v gospodinjstvu z razpoložljivim dohodkom, ki je pod pragom tveganja revščine (Hlebec in drugi 2010).

Da se je pojem socialne izključenosti uveljavil lahko razložimo s tem, da spremembe do katerih prihaja v sodobnih družbah prinašajo strukturno drugačne, nove pojave in posledice, ki jih lažje opišemo z novimi koncepti. Prihaja do kombinacije ekonomskih, socialnih in demografskih dejavnikov, kar pomeni za posameznike negotovost, individualna tveganja,

predvsem pa zmanjšanje materialne in posledično socialne varnosti. Glede na to, da prihaja v postindustrijskih družbah do spremembe iz vertikalno v horizontalno strukturirano družbo, to pomeni, da ni več pomembno ali so posamezniki oziroma skupine zgoraj ali spodaj, temveč ali so v centru (vključeni) ali na periferiji (marginalne, izključene skupine ali posamezniki). Bistvo pristopa socialne izključenosti je prav opazovanje oziroma proučevanje družbene neenakosti skozi polarizacijo na horizontalni ravni. Sam koncept socialne izključenosti dodaja h konceptu revščine socialno-psihološke vidike, kar je pomembno pri proučevanju starejše populacije, kot ranljive družbene skupine (Hlebec in drugi 2010).

Koncept »ranljive družbene skupine« izhaja iz neenakih družbenih razmerij kot strukturne in nespremenljive danosti, kar pomeni, da si socialna država ne postavi za svoj cilj spremeniti obstoječa razmerja, temveč poskuša le blažiti in zmanjšati škodo za te ljudi. S tem pa niso več jasni izvori neenakosti, ampak se premestijo na posameznike, ki jih imamo za pripadnike takšne ranljive družbene skupine. Vendar pa so diskriminacije in izključitve vgrajene v delovanje oblasti in če pogledamo elemente prikrajšanosti pri določeni osebi vidimo, da mehanizmi oblasti poskušajo ohranjati razmerja enih družbenih skupin v razmerju z drugimi, kar pomeni, da se prikrito in stalno reproducirajo sama po sebi. V določeni situaciji se sproži proces, ki pripelje do izključevanja. Koncept ranljivosti kaže na to, da je človek, ki se znajde v določeni situaciji, ki ga naredi ranljivega dovzetnejši še za druge situacije, ki se navežejo na to prvo, gre za verjetnost nalaganja ali kumulacije negativnih lastnosti (Zaviršek in Škerjanc 1998).

Starejše uvrščamo med ranljive družbene skupine. Zaradi vse daljše življenjske dobe in vse večjega števila starejših postaja vprašanje kakovosti življenja čedalje pomembnejše. Zaradi svojih številnih značilnosti so starejši ena najbolj ranljivih družbenih skupin. Slabši finančni položaj, na kar opozarja tudi Evropska komisija v skupnem poročilu o socialni varnosti in socialni izključenosti (2007), je ključen za večjo ranljivost starejšega prebivalstva (Hlebec in drugi 2010).

Področja, ki so ključna pri opazovanju socialne izključenosti starejše populacije so izključenost iz sistema socialne varnosti, izključenost iz zdravstvenega sistema, izključenost na področju potrošnje, finančna izključenost oziroma izključenost iz dostopa do bančnih storitev, ter izključenost iz osebnih omrežij. Nekatere oblike naštetih izključenosti lahko zmanjša močna vpetost v omrežja posameznikov, kot so družinska, prijateljska, sosedska, na

katera se lahko obrnejo po pomoč. Taka omrežja tako predstavljajo medosebno povezanost, varnost in podporo, kadar jo posamezniki potrebujejo (Hlebec in drugi 2010).

Tako je eden od pomembnih vidikov izključenosti, izključenost iz medosebnih odnosov in socialnih omrežij. Socialna omrežja so pomembna v življenju starejših, saj jim nudijo pomemben vir opore, še posebno v obdobjih pomembnih sprememb in v času krize.

Glede na to, da se med starejšim prebivalstvom kaže tendenca povečevanja revščine, to narekuje večjo odgovornost države. Ta naj bi se kazala na področju ekonomskih dobrin in posebnih ponudb, ki bi povečale kvaliteto življenja starejših. Odgovornost države je, da bi starejše zaščitila tako z ustreznim pokojninskim sistemom, kot tudi sistemom socialne pomoči. V praksi pa se v Sloveniji namesto tega idealnega sistema kaže trend patologiziranja starosti in definicija staranja kot »družbenega problema«. Posledice takšnega pojmovanja oziroma dojemanja starejših ljudi so premajhno zavedanje o ustreznosti socialnega varstva, takšnega, ki bi ohranjalo, pa tudi spodbujalo človekove vitalne sposobnosti in na ta način pripomoglo k zmanjšanju pojavnosti raznih bolezni. Kot posledico pa lahko navedemo tudi pomanjkanje politične in strokovne volje po odpravi segregacijske prakse (Zaviršek in Škerjanc 1998).

3.3 Javne politike in starejši

Čeprav je splošno znano, da družbeni problemi obstajajo, za njihovo reševanje pa potekajo razni socialni programi in delovanje socialnih služb, pa povezava med samim družbenim problemom in socialnimi programi za njegovo reševanje ni tako jasna. Situacija je še bolj zapletena, ko poskušamo ugotoviti kako nek družbeni problem postane prepoznan in definiran kot problem, ter na drugi strani kako učinkovite so institucije in njihovi programi pri reševanju nekega družbenega problema. Nenazadnje je pomembno tudi ugotoviti, kdo in na kakšen način ugotavlja pozitivnost učinka socialnih politik na določen družben problem (Mandič 2002).

Samo staranje prebivalstva verjetno težko opredelimo kot družbeni problem v smislu definicije družbenega problema, vsekakor pa so posledice, ki iz tega izhajajo lahko družben problem. Pomembno pa je zavedanje tega problema. Zaradi naraščanja števila starejšega prebivalstva in gospodarskih težav je država modificirala politiko do starostnikov. Vendar se problemov, ki jih prinaša staranje družbe, v našem okolju še premalo zavedamo. Problem je večplasten in se nanaša tako na socialno razslojenost, kot zahtevnejšo medicinsko obravnavo ter kakovostno zdravstveno nego in oskrbo, zagotavljanje prostorskih zmogljivosti v okviru

institucionalnega varstva in ne nazadnje spremembo vrednot in pogledov na staranje in v zvezi s tem potrebo po novih oblikah varstva in skrbi za starejše. V preteklosti je razvoj skrbi za starejše v Sloveniji temeljil predvsem na skrbi za njihovo institucionalno varstvo, kar je sicer primerljivo z razvitimi evropskimi državami. Vendar pa je problem starejših potrebno gledati širše, saj po merilih Organizacije združenih narodov ta oblika varstva starejših zajema le približno 5 % populacije starejše od 65 let (Leskovic 2004).

V Sloveniji je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v letu 2006 sprejelo dokument »Strategija varstva starejših do leta 2010, Solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva«, z namenom, da se ohrani solidarnost in kakovostno medčloveško sožitje med generacijami ter željo, da bi bilo staranje in nega hitro rastoče tretje generacije kakovostno. Kot izhodišče za sprejem tega dokumenta so relevantni evropski in mednarodni dokumenti, kot tudi dokumenti sprejeti v Republiki Sloveniji. Med pomembnejše sodi Zelena knjiga Sveta EU (2005)², ki usmerja članice Evropske unije v reševanje problemov v zvezi z demografskimi spremembami.

² Komisija Evropskih skupnosti je izdala sporočilo – Zelena knjiga »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami« v katerem povzema kakšna je vloga Unije: »Zaradi demografskih sprememb mora Evropa izpolniti tri prednostne naloge:

- **Spodbuditi demografsko rast. Vprašati se moramo dve preprosti vprašanji: Koliko nam pomenijo otroci? Ali želimo dati družinam ne glede na njihovo obliko mesto v evropski družbi, ki jim pripada?** Z odločilnim izvajanjem Lizbonske agende (posodabljanje sistemov socialne zaščite, višanje stopnje zaposlenosti žensk in starajočih se delavcev), inovativnimi ukrepi za višanje natalitete in preudarnim pristopom k priseljevanju lahko Evropa ustvari nove možnosti za vlaganje, potrošnjo in blaginjo.

- **Zagotoviti ravnovesje med generacijami pri razdelitvi časa skozi vse življenje,** delitvi koristi od rasti ter pri financiranju starostnih pokojnin in zdravstvene oskrbe.

- **Najti nove prehode med starostnimi obdobji.** Mladi imajo še vedno težave pri zaposlovanju. Vedno več je »mladih upokoencev«, ki si želijo sodelovati v socialnem in gospodarskem življenju. Čas študija se daljša in »delovno aktivni mladi« si želijo preživeti nekaj časa z otroki. Ta razvoj spreminja meje in prehode med aktivnim in neaktivnim življenjem. » (Komisija Evropskih skupnosti, Bruselj, 16.3.2005)

Poudarjena je nujnost po ustvarjanju političnih in drugih pogojev za solidarnost med generacijami. Kot štirje ključni problemi so navedeni zmanjševanje rodnosti evropskega prebivalstva, neučinkovita integracija mladih v družbeno delitev dela, prehitro izključevanje srednje in tretje generacije iz družbene delitve dela ter naraščanje števila starejših in nemoč sodobne družine, da lahko skrbi zanje. Rešitev teh zahtevnih nalog Evropa prepušča svojim članicam, da s pomočjo uspešnih strategij in programov poiščejo pot do nove solidarnosti s pomočjo učenja ustreznega sožitja in dobre komunikacije.

Da bi dosegli oba namena strategije, solidarno sožitje generacij in kakovostno staranje so bili v Sloveniji postavljeni globalni cilji in sicer na začetku zagotovitev dolgoročnega sodelovanja vladnih resorjev, lokalnih skupnosti, gospodarstva, izvajalcev storitev in programov, kot znanosti in civilne družbe; zagotovitev pogojev za participacijo starejših na vseh ravneh; zagotovitev pogojev za trajno socialno zaščito vseh generacij, razvijanje trga dela tako, da lahko uporablja potencialne starejših; zagotovitev enakomernega dostopa do kakovostnih zdravstvenih in socialnih storitev; sistematično uvajanje vzgoje za solidarnost med generacijami ter ustvarjanje pogojev za vseživljenjsko učenje; upoštevanje demografskih sprememb pri oblikovanju vseh strateških in programskih dokumentov; preseganje negativnih stališč do staranja in starih ljudi v družbi; ustanovitev Sveta za nacionalno strategijo, ki bi skrbel za izvajanje strategije. Strategija varstva starejših zajema različna področja kot je prizadevanje za aktivno vključevanje starejših v proces dela oziroma zaposlovanja; skrb za primerne in finančno vzdržne pokojnine, dolgotrajno oskrbo ter delovanje sodobnih programov socialnega varstva na področju staranja; skrb za preventivno krepitev zdravja starih ljudi in stabilnost zdravstvenega zavarovanja kot tudi usmerjanje prostorskega planiranja za stanovanjsko in javno ureditev, ki bi bila primerna za življenje starejših itd. Med pomembnejše področje sodi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2006).

Če naredimo primerjavo podatkov za obdobje petih let vidimo, da podatki Zavoda za invalidsko in pokojninsko zavarovanje Slovenije kažejo, da se je skupno število zavarovancev do leta 2008 povečevalo, nato pa zmanjševalo. Leta 2012 je bila stopnja rasti vseh zavarovancev negativna (1,6 %). Od leta 2008 dalje je trajal trend zmanjševanja razmerja med številom zavarovancev in upokojencev iz obveznega zavarovanja, ko je znašal 1,71 in se nadaljeval tudi v letu 2012, ko se je razmerje znižalo na 1,46, kar je najbolj neugodno do sedaj. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je bilo v letu 2012 v Republiki Sloveniji 2.058.123 prebivalcev in po podatkih Zavoda za invalidsko in pokojninsko

zavarovanje 588.020 upokojencev iz obveznega zavarovanja, kar pomeni, da je delež upokojencev znašal 28,6 % glede na število prebivalcev (v letu 2011 27,8 %). Neugodne trende pa je zaznati tudi pri razmerju med pokojnino in plačo. Leta 2008 je povprečna neto pokojnina predstavljala 61,6 % povprečne neto plače, v letu 2012 pa je povprečna neto pokojnina predstavljala 57,0 % povprečne neto plače. Tako je povprečna neto plača v letu 2008 znašala 899,80 EUR, povprečna neto pokojnina pa 554,16 EUR, medtem, ko je v letu 2012 povprečna mesečna plača znašala 991,44 EUR, povprečna neto pokojnina pa 565,15 EUR. V letu 2012 je pokojnino od 400,01 do 500,00 EUR prejelo 20,6 % prejemnikov, v višini 700,01 do 800,00 EUR 9,9 %, 1.000,01 do 1.200,00 EUR 1,7 %, 1.500,01 do 1.600,00 EUR pa 0,5 % prejemnikov. V letu 2012 se glede na sistemski zakon pokojnine pol leta niso smele usklajevati z Zakonom o uravnoteženju javnih financ, pa je bilo to obdobje brez uskladitev podaljšano do konca leta. Negativni učinki se stopnjujejo tudi z naraščanjem števila interventnih ukrepov, saj se vrednost pokojnin nujno zmanjšuje, s tem pa poslabšuje gmotni položaj upravičencev. Če se v obdobju interventnih ukrepov zvišujejo cene življenjskih potrebščin, pa omejevanje usklajevanja vpliva na realno vrednost pokojnin, ki se zmanjšuje in dodatno negativno vpliva na prejemnike (Zavod za invalidsko in pokojninsko zavarovanje 2013).

V Sloveniji je bil v okviru pokojninske reforme leta 2013 sprejet Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2), predvsem kot odgovor na čedalje hitrejše staranje prebivalstva in nizko stopnjo zaposlenosti. Temelj zakonu predstavlja porazdelitev finančnih bremen med generacijami oziroma medgeneracijska solidarnost. Vlada Republike Slovenije predvideva, da bo pokojninska reforma omogočila vzdržno rast javnofinančnih odhodkov za pokojnine najmanj do leta 2020. Ocene in projekcije, ki že upoštevajo dosežen BDP za leto 2012 kažejo, da bo imela reforma pozitivne učinke na javne finance. Predvideva se, da bi pokojninska reforma zaustavila padanje povprečne pokojnine, število upokojencev pa naj bi bilo leta 2020 zaradi učinkov reforme za 4,8 % nižje. Tudi podaljševanje pokojninske dobe naj bi imelo pozitiven učinek in sicer naj bi se število zavarovancev, plačnikov v sistem pokojninskega zavarovanja zvišalo do leta 2020 za 3,8 %. Predvideva se, da bi skupni izdatki, ki so povezani s staranjem prebivalstva, kot so izdatki za pokojnine, zdravstvo, izobraževanje, dolgotrajno oskrbo in nadomestila brezposelnim, do leta 2020 znašali 25,5 % BDP, do leta 2060 pa kar 32,0 % BDP (Vlada RS 2013).

Razvoj sistema socialnega varstva za obdobje 2013-2020 ureja Nacionalni program socialnega varstva, ki opredeljuje osnovna izhodišča, cilje in strategije razvoja socialnega varstva, določa javne službe, socialnovarstvene programe. Namen je omogočiti socialno varnost in socialno vključenost državljanov in drugih prebivalcev Republike Slovenije. V socialnem in zdravstvenem sistemu je zaradi spremenjenih demografskih razmer še posebej izpostavljena problematika starejših. Zaradi nizkih prihodkov starejših je tako prisotna visoka stopnja tveganja revščine, poleg tega pa socialni in zdravstveni sistem postavlja pred izziv povečana potreba po storitvah dolgotrajne oskrbe. Pri tem ne gre samo za vprašanje premajhnih kapacitet, temveč tudi za pereče vprašanje financiranja. Tako sistem socialnega varstva zajema politike socialnega varstva in ima funkcijo usklajevanja vseh politik, ki lahko vplivajo na socialni položaj ljudi. Tako se na eni strani želi doseči boljšo kvaliteto življenja, na drugi pa povečanje družbene povezanosti ter socialne vključenosti socialno ogroženih in ranljivih družbenih skupin. Kot strategija za doseganje cilja je navedena tudi »uvedba enovitega sistema dolgotrajne oskrbe s povezanimi zdravstvenimi in socialnimi storitvami za vse starostne skupine, ki potrebujejo oskrbo« (Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013-2020, 2013).

V zvezi s storitvami nastanitve z oskrbo, kamor spadajo tudi domovi za starejše, je v nacionalnem programu socialnega varstva zapisano, da si bomo v prihodnje pri teh storitvah prizadevali za modernizacijo in sicer predvsem z izvajanjem storitev v manjših enotah. V načrtu je, da se bo del institucionalnih kapacitet prenesel v skupnostne oblike in razvoj novih oblik bivanja v lokalnem okolju. Za celodnevno institucionalno varstvo starejših oseb je določena tudi ciljna skupina in sicer so to osebe, ki so stare nad 65 let in zaradi starosti ali pojavov, ki starost spremljajo niso sposobne samostojno živeti ter osebe, ki so stare nad 55 let, z različnimi oblikami invalidnosti. Takšnim osebam se zagotavlja tudi ustrezno zdravstveno varstvo. Tako so socialnovarstveni programi namenjeni reševanju, kot tudi preprečevanju socialnih stisk ranljivih skupin prebivalstva. Ti programi se izvajajo na podlagi smernic, ki so objavljene v javnih razpisih, oblikujejo pa se na podlagi upoštevanja potreb in značilnosti posamezne ciljne skupine uporabnikov. Za neposredno uresničevanje ciljev nacionalnega programa socialnega varstva se določijo izvedbeni načrti za štiriletno obdobje in sicer izvedbeni načrt za cilje na ravni države spremlja Vlada Republike Slovenije, za tiste na ravni regij in lokalnih skupnosti pa pristojni organi lokalnih skupnosti. Za samo izvedbo programa nacionalnega varstva so potrebni človeški, kot finančni viri. Izdatki za socialno zaščito se hitro višajo, tudi kot posledica gospodarske krize in demografskih sprememb in podatki kažejo (Urad za makroekonomsko analizo in razvoj), da so se nadpovprečno povečali

izdatki za starost in sicer za pokojnine. V letu 2009 so izdatki za socialno zaščito znašali 23,4 % BDP, v letu 2010 pa 24.9 %. Za primerjavo je ta delež sredstev v državah EU znašal leta 2009 29,6 %, leta 2010 pa 29,4 %, tako, da je Republika Slovenija po sredstvih za socialno zaščito pod povprečjem EU. Sredstev, ki se namenjujejo socialni zaščiti v prihodnje ne bo mogoče zniževati in ker so nacionalni finančni viri omejeni Republika Slovenija računa predvsem na učinkovito črpanje evropskih sredstev, kot dodatnih sredstev za ta namen. Za izvajanje sistema socialnega varstva so poleg javnih sredstev vključena tudi zasebna sredstva. Pri storitvah dolgotrajne oskrbe je bilo v letu 2011 zasebnih sredstev 75 do 80 milijonov evrov. Razmerje sredstev na tem področju je okvirno 75 % javnih sredstev in 25 % sredstev iz zasebnih virov. Predvideva se, da se bo do leta 2020 obseg skupno potrebnih sredstev za financiranje sistema dolgotrajne oskrbe povečal na okoli 550 milijonov evrov. Zaradi povečanega obsega storitev in porasta sredstev, bo potrebno ali spremeniti strukturo financiranja dolgotrajne oskrbe ali, če bi želeli ohraniti obstoječi standard, bistveno povišati neposredna plačila posameznikov. Tako je v nacionalnem programu socialnega varstva omenjena možna rešitev situacije z uvedbo obveznega osebnega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo. Takšno rešitev utemeljuje dejstvo, da bi povišanje neposrednih plačil posameznika pomenilo veliko finančno obremenitev, tako za uporabnike storitev, kot za njihove svojce, ki pomagajo pri plačilu posameznikom z nizkimi dohodki oziroma pokojninami. Takšna sistemska sprememba financiranja bi pomenila enakomernejšo obremenitev populacije, ki je izpostavljena tveganju za uporabo storitev dolgotrajne oskrbe. V nacionalnem programu socialnega skrbstva je kot prioriteta navedena tudi dodatna posodobitev infrastrukture za izvajanje dolgotrajne oskrbe, ki se nanaša predvsem na pogoje za izvajanje dnevnih, celodnevni in alternativnih oblik oskrbe. Predvidena je prerazporeditev institucionalnih kapacitet v skupnostne oblike, ki bi bile uporabnikom prijaznejše. Za takšno posodobitev bi bilo v obdobju 2013-2020 potrebno na letni ravni zagotoviti iz zasebnih sredstev za investicije od 14 do 18 milijonov evrov. Za uresničenje tega cilja pa bo potrebno tudi učinkovito koriščenje evropskih sredstev.

Problem predstavlja tudi število zaposlenih v socialnem varstvu, pri čemer Republika Slovenija močno zaostaja za povprečjem v EU. Dosega le 42 % povprečja EU, saj je na 100.000 prebivalcev v Republiki Sloveniji le 772 zaposlenih v socialnem varstvu, medtem, ko je v EU v povprečju 1851 zaposlenih. Glede na predvidene spremembe na področju socialnovarstvenih storitev, ki se nanašajo na širitev storitev in programov, lahko to pomeni ustvarjanje delovnih mest in posledično dodano vrednost v ekonomskem smislu, kar lahko pomeni tudi gospodarsko rast. Ocenjuje se, da bo za izpolnjevanje oziroma doseganje ciljev

nacionalnega program socialnega varstva do leta 2020 zagotovljeno na področju dolgotrajne oskrbe okoli 4300 novih zaposlitev (Rezolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013-2020, 2013).

3.3.1 Institucionalno varstvo in druge oblike skrbi za starejše

Spremembe in razvoj na področju institucionalnega varstva povzemamo po (Mali 2009). Če pogledamo zgodovinski razvoj skrbi za starejše ugotovimo, da je za Slovenijo značilna institucionalno usmerjena skrb za starejše prebivalstvo, kot posledica tradicije institucionaliziranega varstva. Pri nas so stari ljudje pred drugo svetovno vojno, med in po njej živeli v ustanovah, ki so bile podobne domovom za stare, zavetiščih za onemogle, hiralnicah, ubožnicah. Na položaj starih ljudi v družbi so vplivale tudi posledice druge svetovne vojne. Tako je bil po vojni položaj starejših v družbi slab, glede na nizek življenjski standard prebivalstva in glede neurejenih pravic socialnega in pokojninskega zavarovanja, kot tudi neurejenih stanovanjskih vprašanj. Stisko starega prebivalstva je država reševala z nameščanjem starih ljudi v domove. Veliko domov je delovalo v starih graščinah na podeželju, zunaj mest, ki so bili slabo dostopni zaradi slabe infrastrukture in malo prevoznih sredstev. To je pomenilo, da so svojci opustili stike s starejšimi, ki so tam prebivali, življenje v takšnih domovih pa je bilo tudi brez razvedrila in kulturnega življenja. Tako je lokacija takratnih domov stare ljudi ločila od družbenega življenja. Ključnega pomena v skrbi za stare ljudi pri nas je bil opis načel socialne gerontologije (leta 1964). V prvem načelu je določena obveznost družbe, ki mora na najrazličnejše načine skrbeti za stare prebivalce in to tako, da bi ti lahko ostali čim dlje v okolju v katerem so delovali in živeli. To načelo naj bi uresničevale službe na različnih področjih, kot je urejanje stanovanjskih vprašanj, starostnih pokojnin, zdravstveno varstvo za starejše in drugo. Uresničevanje drugega načela je bilo namenjeno tistim starim ljudem, ki bi zaradi nezmožnosti samostojnega življenja potrebovali bivanje v instituciji. V tem obdobju je bilo v Sloveniji v domovih prostih mest za 1.3% prebivalstva v starosti 65 let in več, po mednarodnih pravilih bi moral biti ta odstotek višji in sicer bi moral znašati vsaj 5%. Tretje načelo pa je bilo, da se starejši ljudje zdravijo glede na naravo bolezni v ustreznih medicinskih ustanovah. Ta sodobna načela so bila sprejeta v želji, da bi zagotovili integracijo starejših v družbo. Spremeni se tudi primarna funkcija domov, ki je bila osnovana na zagotavljanju eksistence, saj so domovi opredeljeni kot institucije, ki poleg socialne problematike rešujejo tudi zdravstveno problematiko starih ljudi. Njihovo dejavnost je tako utemeljevala takratna gerontologija, ki je temeljila na medicini. V tem času zaživi tudi ideja,

da domovi ne bi bili več le hiralnice in zadnje prebivališče kronično in neozdravljivo bolnih, saj so sprejeli delitev domov na domove za duševno prizadete starejše bolnike in domove kombiniranega tipa za starejše, ki so zdravi kot tudi kronični bolniki. Takšna delitev domov se je ohranila do danes.

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja so domovi dobili status institucije, ki je bila namenjena starim in predvsem bolnim ljudem, torej so bili zasnovani kot geriatrične institucije. Tako je usmerjenost domov narekovala zaposlovanje zdravstvenih delavcev, ki so v domove vnašali predvsem bolnišnične doktrine. Zaposlovali so predvsem bolničarje, zdravstvene tehnike, medicinske sestre, kot tudi fizioterapevte in delovne terapevte ter zdravnike. Medtem, ko so socialne delavce začeli zaposlovati predvsem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Ti so v domove začeli vnašati doktrino svojega področja, ki se je razlikovala od medicinske. Začne se poudarjati pomen medsebojnih odnosov, ter pomen medsebojnega sodelovanja stanovalcev, kot tudi osebja in svojcev. Pomembna sprememba je tudi bila, da so začeli graditi domove v mestih, kar je pomenilo, da se je, kljub bivanju v instituciji, ohranilo okolje v katerem so živeli prej, oziroma tisti, ki so živeli na podeželju, naj bi živeli v instituciji, ki je bila na podeželju. Vendar pa so se, kljub pogostejšemu zaposlovanju socialnih delavcev, domovi v obdobju od leta 1991 – 2000 razvili v medicinsko usmerjene institucije, glede na to, da je njihovo dejavnost utemeljevala gerontologija, ki je zasnovana na medicini. Bolnišnični model domov je podpiralo tudi dejstvo, da so v domove prihajali stanovalci s kompleksnimi zdravstvenimi težavami in je zanje lahko ustrezno skrbelo medicinsko izobraženo osebje. Glede na zaposlovanje zdravstvenega osebja je stopila v ospredje delitev na posamezne profile zaposlenih, posledica tega pa je bilo tudi zmanjšanje solidarnosti med stanovalci. Po letu 2000 se model domov za starejše oblikuje kot socialni, saj se domovi v tem času soočijo s spremenjenimi značilnostmi in zahtevami stanovalcev, predvsem za stanovalce z demenco predstavlja socialno delo pomembno vlogo. Pri tovrstnih stanovalcih stroga pravila institucionalnega dela in življenja niso primerna, saj ti stanovalci zahtevajo drugačno obravnavo in je socialna oblika dela zanje primernejša in bolj učinkovita. Za te stanovalce je poudarjen individualni pristop in obravnavo, za kar je socialno delo že razvilo ustrezno prakso in metode dela. Socialni delavci lahko svoje izkušnje prenesejo tudi na medicinsko osebje kar odpira tudi možnosti za enakopravno sodelovanje zdravstva in socialnega varstva. Vendar pa je timsko delo še vedno bolj namenjeno dobremu delovanju institucije, kot pa učinkom, ki jih ima na stanovalce. Za stanovalce je pomembno, da ohranijo vpliv nad lastnim življenjem, za kar je potrebno razviti individualni pristop.

Določene pravice stanovalcev v domovih njihovo avtonomijo podpirajo. Mednje spada pravica do zasebnosti in zasebne lastnine, pravica do lastnega idejnega in svobodnega verskega prepričanja ter izražanja čustev, pravica do prostovoljnega sodelovanja pri različnih družabnih dejavnostih, pravica do pohvale in pritožbe, ki jo lahko zapišejo v to namenjeno knjigo, kot tudi pravica do premestitve v drug zavod. Institucionalno značilnost domov pa krepi pravica do izhoda iz doma, kadar koli stanovalci izrazijo to željo, seveda, če je njihovo zdravstveno stanje zadovoljivo. Stanovalci so dolžni upoštevati navodila zdravnika in negovalnega osebja tako glede zdravljenja kot vzdrževanja higiene. Restriktivna so tudi pravila bivanja oziroma hišni red v domu, ki določajo red v sobi, v kateri prebiva stanovalec doma. Soba je prostor kateri naj bi omogočal stanovalcem svobodno in neodvisno življenje, vendar ni tako, saj je v številnih domovih pohištvo v sobah last doma, sobe so oštevilčene in na vratih je napisano ime stanovalca (Mali 2009).

Mali (2006) govori tudi o pojavu nove filozofije na področju opravljanja socialnih storitev, saj današnje potrebe, želje, pa tudi zahteve uporabnikov, ne podpirajo več koncepta domov iz preteklosti. V ospredje se postavlja predvsem kvaliteta življenja in potrebe posameznika. Meni, da je za razumevanje kaj pomeni institucionalno bivanje za starejše pomembno Goffmanovo pojmovanje institucije kot totalne ustanove, med katere šteje tiste, ki zajemajo vse vidike posameznikovega življenjskega kroga. V njih je določen urnik za vse dejavnosti, ki so velikokrat vsiljene, poleg tega pa potekajo v skupnih prostorih. V razmerah, ko živijo skupaj »tujci« je nemogoče govoriti o »domačem« okolju. To je predvsem problematično tudi za starejše, ki se s prihodom v dom prilagajajo na takšen način življenja, ki zahteva od njih zmanjšanje socialne in osebne identitete.

Tako tudi sedanji sistem skrbi za starejše v Sloveniji temelji zlasti na institucionalnih oblikah, temeljna zakonska osnova za tovrstno varstvo pa je opredeljena v Zakonu o zavodih in Zakonu o socialnem varstvu. V Sloveniji so domovi za starejše javni socialno varstveni zavodi, ki opravljajo svojo dejavnost nepridobitno, kot javno službo, čeprav se povečuje tudi število tovrstnih zasebnih ustanov. Namestitvene zmogljivosti v socialnovarstvenih zavodih zadoščajo za približno 5 % prebivalcev Slovenije starejših od 65 let (Kerbler 2011).

Podatki Skupnosti socialnih zavodov Slovenije (2014) za petletno obdobje so sledeči: v letu 2008 je znašalo število oskrbovancev v institucionalnem varstvu (domovi za starejše, kombinirani domovi za starejše, posebni zavodi, koncesionarji) 17.775, od tega je bilo 85,8 %

starejših od 65 let, konec leta 2012 pa je bilo 19.600 oskrbovancev, od tega 86,8 % starejših od 65 let.

Končni podatki za leto 2012 kažejo, da se je število oskrbovancev v domovih za starejše v primerjavi z letom 2011 povečalo za približno 1%. V letu 2012 so v domovih za starejše prevladovale osebe stare 80 ali več let in sicer kar dve tretjini. V tem letu se za bivanje v domovih za starejše odločajo predvsem stare in bolne osebe in sicer malo več kot tri četrtine, 87 % teh oseb je bilo bolnih (Jacović 2013).

Institucionalna oblika oskrbe je z vidika stroškov najdražja in financiranje domskega varstva bremeni stanovalce same in zdravstveno zavarovalnico. Čeprav država in občine namenjajo sorazmerno velika sredstva za izvajanje institucionalne oskrbe v domovih, pa je glede na to, da so nekateri starejši, ki že prebivajo v domu za starejše »prisiljeni« zaradi previsokih stroškov oskrbe iskati drugačno »varstvo« pomembno, kakšno oporo lahko pričakujejo na primer pri svoji družini oziroma pri kom lahko iščejo oporo in pomoč.

Ob nizkih pokojninah, povprečna neto pokojnina je v januarju 2013 znašala 562,54 EUR (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije) in visokih stroških nastanitve, ki znaša od 534,90 EUR do 1.084,20 EUR (Dom starejših občanov Fužine), oziroma naraščanju le teh, saj se je povprečna cena oskrbe (vseh domov) od leta 2008, ko je znašala v povprečju 14.45 EUR na dan, povečala leta 2013 na 19,35 EUR na dan, lahko postane institucionalno bivanje starejšim in njihovim svojcem problem.

Poleg institucionalnega varstva, kot ene od oblik varstva starejših, ki smo ga izpostavili na začetku, ker bo tudi naša raziskava potekala v enem od domov za starejše, poznamo tudi druge oblike varstva starejših. Med organizirano pomoč za starejše ljudi, ki živijo na domu štejemo pomoč na domu in varovanje na daljavo. Začetki tovrstne pomoči segajo v začetek osemdesetih let prejšnjega stoletja. V drugi polovici osemdesetih let pa se je v razvoj tovrstne pomoči aktivno vključila tudi država, ko so javne institucije, kot so domovi za starejše in centri za socialno delo začeli tudi navzven nuditi svoje storitve starejšim, na primer dostava hrane na dom, razne storitve in pomoč na domu. Med organizirane, formalne storitve štejemo tudi prilagojena stanovanja in mobilne storitve. Dopolnitev formalni pomoči pa predstavlja neformalna oskrba, družine, prijateljev in sosedov (Nagode 2009).

Pomoč na domu se je začela uvajati v prvi polovici devetdesetih let, kot temeljna socialnovarstvena storitev. Zajema pomoč pri temeljnih dnevni opravilih (pri oblačenju, slačenju, umivanju, hranjenju), gospodinjsko pomoč na domu posameznika (prinašanje enega

pripravljenega obroka, nabava živil in priprava enega obroka hrane, pomivanje posode in čiščenje bivalnega dela, odnašanje smeti itd.) ter pomoč pri vzdrževanju socialnih stikov (vzpostavljanje socialne mreže z okoljem, sorodniki itd.). Upravičenci do takšne oskrbe so osebe, ki so stare nad 65 let in niso sposobne za samostojno življenje, kot tudi invalidne osebe, ki imajo pravico do tuje pomoči in kronično bolni, z dolgotrajnimi okvarami zdravja (Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev, Ur.l. RS, št. 45/2010).

Druga oblika pomoči na domu je pomoč na daljavo. Tovrstna pomoč se izvaja v domačem okolju starejše osebe in ne sodi v javno mrežo, zato je občina in država niso dolžne zagotavljati. Tovrstna pomoč je urejena z varovalno alarmnim sistemom, ki pomeni opremo, ki je priključena v uporabnikovem stanovanju ter opremo, ki sprejema klice v sprejemnem centru. Tak sistem je lahko različno tehnično dovršen, najpogosteje pa se uporablja za klic v sili (Nagode 2009).

Vendar pa se tudi na tem področju odpirajo nove možnosti, zlasti z razvojem novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, ki pomenijo nadgradnjo varovalno-alarmnega sistema. Kerbler (2011) opisuje sistem, ko je domače okolje uporabnika povezano v omrežje oddaljenega nadzora in preko njega z izvajalci oskrbe. S pomočjo takšnega naprednejšega sistema, ki deluje na način, da senzorji, ki so vgrajeni v domačem okolju spremljajo življenje uporabnika, izvajajo določene meritve, informacije pa se prenašajo in zbirajo v oddaljenih sistemih. V bivalnem okolju uporabnika so vgrajene tudi naprave, ki ugotavljajo nenavadno stanje, recimo detektor gibanja lahko zazna padec. Ko takšni oddaljeni sistemi zaznajo odstopanje od običajnih parametrov uporabnika, se sproži alarm, ki se prenese v klicni center, ta pa se odzove v uporabnikovem okolju. Tovrstna teleoskrba bi omogočila ljudem, da bi lahko čim dlje ostali v domačem okolju. Dejansko pa je Slovenija na dnu evropske lestvice glede uporabe najosnovnejše oblike teleoskrbe, saj zajema le 0,1 % uporabnikov (SOS-gumb, ki je uporabnikom dostopen preko mobilnega in stacionarnega terminala).

V Strategiji varstva starejših do leta 2010 je ugotovljeno, da v Sloveniji ni enotnega sistema, ki bi urejal dolgotrajno oskrbo starejših, saj se del storitev zagotavlja v institucionalnih oblikah zdravstvenega varstva ter del v sistemu socialnega varstva, to pa pomeni zmedo tudi glede financiranja. Glede na povečevanje potreb in zahtev po dolgotrajni oskrbi starejših tudi v Sloveniji, so strateške usmeritve predvsem v dostopnosti storitev tovrstne oskrbe za vse, ki to potrebujejo, s poudarkom na oskrbi na domu, kar pa zahteva tudi dolgoročno vzdržnost finančnega sistema. V programu dela Vlade Republike Slovenije za leto 2015 je tako ponovno Zakon o dolgotrajni oskrbi, osebni asistenci in zavarovanju za dolgotrajno oskrbo, ki ga

pripravlja Ministrstvo za delo družino, socialne zadeve in enake možnosti (Register predpisov Slovenije 2015).

4 SOCIALNA OPORA IN SOCIALNA OMREŽJA

4.1 Vloga in pomen socialne opore in socialnih omrežij

V obdobju ekonomske krize in negotovosti je verjetno, da postanejo družinske in sorodstvene vezi pomemben vir emocionalnega povezovanja in opore (Šadl in Hlebec 2007). Vključenost starejših v socialna omrežja tako lahko zmanjša občutek izključenosti in ohrani občutek, da so še vedno pomembni in koristni. Možnost oskrbe starejših v okviru družine je omejena, kar narekuje namestitev starejših v socialne in zdravstvene ustanove. To pa lahko pomeni za starejše izključenost iz medosebnih odnosov in socialnih omrežij. Starejši, ki živijo v domovih za starejše verjetno že zaradi tega, ker so ločeni od svoje družine in okolja v katerem so živeli prej, doživljajo to kot pomembno spremembo v svojem življenju, ki je zanje lahko stresna. Pomembno je kako starejši, ki živijo v institucijah v času ekonomske krize, doživljajo socialna omrežja in stike z drugimi in ali se počutijo še vedno vključeni v družbo.

- Socialna opora

V Sloveniji se s temo socialnih omrežij in socialne opore izčrpno ukvarjata Hlebec in Kogovšek (2003), zato ju povzemam v nadaljevanju. Socialna opora je v pogojih ekonomske negotovosti zelo pomembna za starejše ljudi. V zgodnjih opredelitvah socialne opore je bil poudarjen predvsem emocionalen vidik, kot je recimo občutek pripadnosti in sprejetosti pri pomembnih drugih, kot tudi vzajemnost, ki pomeni izmenjavo opore med posamezniki. Ko se posameznik zave, da je sprejet pri drugih, mu to lahko nudi neke vrste psihično stabilnost. Avtorji, ki so izhajali iz emocionalnega vidika socialne opore in so vplivali na razvoj tega področja so Cassel, Ceplan in Cobb. Cassel (1976) meni, da je za razumevanje bolezenskih stanj pomembno raziskovanje psihosocialnih procesov ter, da igra socialna opora zelo pomembno vlogo pri boleznih, ki so povezane s stresom. Če pomembne socialne vezi niso močne in so pod vplivom okolja, ki je stresno, lahko to povzroči pri posamezniku zmedenost in dovzetnost za boleznimi. Po Casselu je povratna informacija ključni element socialne opore, posamezniku pa jo lahko nudijo njegovi pomembni in najbližji drugi. Poudarja tudi povezanost med stresom in oporo, saj stresni dogodki lahko na eni strani zmanjšujejo oporo,

recimo, če izgubimo nekoga, ki nam je blizu, po drugi strani pa povečajo potrebo po njej. Iz tega izhaja, da so najbližje vezi lahko tako vir stresa kot vir opore.

Caplan (v Hlebec in Kogovšek 2003) isto kot Cassel pojmuje socialne vezi, kot zaščito v stresnih situacijah. Izhaja iz pomembnosti vzajemnosti in trajnosti odnosov, vendar se ne omejuje samo na najbližje vezi, temveč se mu zdijo pomembne kot sistem opore tudi bolj oddaljene vezi. Tako ne vidi pomembnosti sistema opore samo v krogu družine in prijateljev, temveč so zanj pomembni tudi sosedski odnosi, pomembne so razne skupine za pomoč, zdravniki, duhovniki.

Cobb (1976) socialno oporo razume kot zaščito pred stresom in kot dejavnik dobrega počutja. Socialno oporo opredeli kot informacijo, ki omogoča posamezniku zavedanje sprejetosti, spoštovanja, pripadnosti. Za posameznika je tudi pomemben občutek vzajemne obveznosti, saj vzajemnost lahko vpliva tudi na občutek zadovoljstva z življenjem. Zlasti pomembna je uravnotežena izmenjava opore. Izmenjava opore se razlikuje glede na bližino odnosa. Če so nam ljudje bolj oddaljeni so pravila izmenjave strožja, kar pomeni, da je ta omejena na kratek čas in je količinsko uravnotežena, pri ljudeh, ki so nam bližji pa so pravila ohlapnejša.

Tudi poznejši teoretiki in raziskovalci socialne opore poudarjajo primarni pomen emocionalne opore najpomembnejših drugih, kot pojasnjevalni dejavnik za zmanjševanje stresa in njegovih posledic za zdravje. Pomen socialne opore je tako v pozitivnih emocionalnih funkcijah. Socialne vloge dajejo ljudem odgovore na temeljna eksistencialna vprašanja in s tem dajejo življenju pomen in smisel ter zagotavljajo posameznikom občutek varnosti. Ko je posameznik tako vpet v sistem vzajemnih pravic in dolžnosti, mu to vzbuja občutek pripadnosti, kar pa je tudi temeljna značilnost emocionalne opore. Skozi socialne vloge posamezniki lahko tudi ocenjujejo sami sebe in pozitivne ocene so lahko vir samospoštovanja. Lahko pa se zgodi tudi obratno v primeru, ko posameznik ne more zadovoljiti pričakovanj drugih. V tem primeru lahko takšne socialne vloge, ko gre za nesprejetost pri drugih, pomenijo vir stresa in negativno vplivajo na posameznike. Uspešno opravljene naloge, ki so povezane s socialnimi vlogami pa prinašajo neke vrste nadzor nad stvarmi, kar lahko prinaša občutke zadovoljstva in veselja. Novejše opredelitve socialne opore pa vidijo socialno oporo kot celovit interakcijski in komunikacijski proces med posamezniki. (Vaux v Hlebec in Kogovšek 2003) socialno oporo razdeli na vire socialne opore, oblike socialne opore in posameznikovo subjektivno zaznavo virov in oblik socialne opore. Viri predstavljajo del socialnega omrežja, ki pomeni

posamezniku oporo in pomoč. Vendar pa odnosi, ki običajno lahko pomenijo vir opore, v določenih situacijah tega ne nudijo. Posamezniki so lahko v določenih življenjskih situacijah ločeni od teh virov ali pa krizna situacija zajame več članov omrežja, ki so si blizu in je tako njihova opora neučinkovita. Specifična dejanja oziroma vedenja, ki so priznana kot dejanja, ki pomenijo pomoč posamezniku imenujemo oblike socialne opore. Vendar pa imajo ta dejanja opore lahko različne učinke oziroma jo posamezniki različno zaznajo. Tako lahko govorimo o dejanski, izvedeni opori in participirani oziroma zaznani.

Vrste socialne opore so razvrščene v štiri večje skupine in sicer, tako ločimo instrumentalno oporo, ki jo imenujemo tudi materialna in zajema pomoč v materialnem smislu, informacijska opora, ki se nanaša na informacije, ki jih potrebujejo posamezniki ob kakšni življenjski spremembi, emocionalna opora, ki je pomembna na primer v času življenjske krize in druženje, kot neformalna socialna opora (Hlebec in Kogovšek 2003).

- Modeli socialne opore

Poznamo dva modela socialne opore, ki izhajata iz domneve o pozitivnem učinku le te na počutje in zdravje posameznika. To sta model splošnih učinkov in model opore kot zaščite. Prvi se ukvarja s pozitivnimi učinki socialne opore ne glede na to, ali so se stresne okoliščine dejansko pojavile, medtem ko se model opore kot zaščite pojavlja v stresnih situacijah kot zaščita, ščit posamezniku pred stresnimi okoliščinami.

Z vidika prejemnika lahko neustrezna opora zbudi občutek pretirane nadzorovanosti in odtujenosti. Torej ne smemo zanemariti specifičnega individualnega konteksta, ki lahko vpliva na dožemanje opore. Zanimive so tudi ugotovitve, da negativni elementi v interakcijah lahko negativno vplivajo na počutje in zdravje in lahko negativni učinki negativnih interakcij celo presežejo dobrodejne učinke pozitivnih interakcij. V raziskavah je socialna opora opredeljena kot izvedena opora, ki se osredotoča na specifična konkretna dejanja drugih, ter kot dobljena opora, kjer je poudarek na prejemniku opore, katera dejanja je opazil kot taka. Dobljena opora se bolj nanaša na percepcijo na podlagi dobljene opore v preteklosti, kot pa percepcijo, da bo opora na voljo, če bi jo potreboval. Pri poročanju o dobljeni opori se srečamo tudi s problemom nezanesljivosti spomina in nenatančnosti poročanja. Ugotovljeno je bilo tudi, da se podatki prejemnikov opore ne ujemajo s podatki dajalcev opore. Tako opora, ki se dejansko zgodi in percepcija te opore vpliva na kasnejše poročanje o njej. Izkazalo se je, da je bolj kot dejanska opora pomembno subjektivno dožemanje le te, pomembne so osebnostne poteze posameznika. Samo dejanje opore lahko ena oseba razume kot dejansko oporo, druga pa lahko tako dejanje zazna kot negativno. Tako je lahko enaka

opora različno sprejeta in razumljena in ima različne učinke, torej je percepcija opore različna od samih dejanj opore. Raziskave se tako v večini nanašajo na merjenje percipirane opore.

Pri modelu socialne integriranosti je osredotočenost na raziskovanje socialne opore skozi raziskovanje omrežij, ki jo nudijo. Proučuje integriranost posameznika v skupino ali omrežje in sicer lahko v širšo, na primer lokalno, oziroma ožjo, intimnejšo, s pomembnimi drugimi. Ne obstaja dorečenost ali vključevanje posameznika v širšo skupnost dejansko lahko vpliva na zmanjševanje stresnosti ali obolevnosti, saj samo ugotavljanje obstoja takšnih odnosov še ne pove ali so recimo tudi konfliktni, kar pa lahko zmanjša ali preseže njihove pozitivne učinke, torej pozitivne učinke socialne opore. Drugi ekstrem raziskovanja socialne integriranosti pa zajema odnose posameznika z najbližjimi, torej najintimnejše odnose. Tu so študije pokazale pomembnost intimnih odnosov na počutje in zdravje posameznikov. Vendar pa je pomembno, da se posameznik ne osredotoči izključno na te odnose, saj mu običajno ne morejo nuditi vseh potrebnih oblik socialne opore in so za zadovoljevanje specifičnih oblik socialne opore pomembne bolj oddaljene vezi, ki niso tako omejujoče. Vmesni pristop raziskovanja socialne opore lahko dosežemo z njenim proučevanjem v kontekstu različnih značilnosti socialnega omrežja., čeprav same strukturne značilnosti omrežji ne povedo vsega o dejanski socialni opori.

Poleg navedenih modelov poznamo tudi model socialne opore kot transakcijskega procesa. Ta model obravnava stalen in kompleksen transakcijski proces med osebo in njenim omrežjem. Namen opore in njen učinek sta odvisna od motivacije in dejanj tako dajalca, kot prejemnika. Seveda ni nujno, da bi interakcije vedno imele pozitiven učinek, temveč imajo lahko dejanja, ki so mišljena pozitivno, kot opora, ravno nasproten učinek. (Hlebec in Kogovšek 2003).

- Emocionalna opora

Med vsemi oblikami socialne opore je emocionalna opora najbolj pogosto proučevana. Je ena najpomembnejših oblik opore za obrambo pred številnimi stresnimi okoliščinami v vseh življenjskih obdobjih. Emocionalna opora je še zlasti pomembna za posameznika v njegovih kriznih življenjskih situacijah. Usmerjena je v zadovoljevanje emocionalnih potreb, kar posledično dobro vpliva na varovanje in izboljšanje psihološkega počutja posameznika. Ta oblika opore zajema vedenja, ki izražajo razumevanje, skrb, sočutje, kot aktivnosti za konkretno pomoč v kriznih situacijah. Posamezniki, ki imajo v članih svojega omrežja tudi zaupnike s katerimi se lahko pogovarjajo in izmenjajo izraze bližine in empatije, s tem pridobijo tudi občutek lastne vrednosti. Bolj kot so posamezniki povezani in razumejo težave

drug drugega, ter si tudi pomagajo, če je to potrebno, večja je solidarnost med njimi. Emocionalna opora je pomembna tako za kakovostno emocionalno življenje, kot tudi za odnos posameznika z drugimi. S pomočjo emocionalne opore lahko ustvarimo intimnost in harmonijo v odnosih. To zlasti velja za neformalne vire emocionalne opore, ki nam jo nudijo družinski člani, prijatelji, medtem, ko se formalni viri opirajo na profesionalne norme in tehnično znanje. Kot emocionalno oporo lahko razumemo poslušanje in dajanje nasvetov, sposobnost empatije, zaupnosti, tolažbe, kot tudi fizično naklonjenost kot na primer objem, poljub, držanje za roko. Ker za tovrstno oporo trošimo čas, energijo, kot tudi znanje, lahko konceptualiziramo emocionalno oporo kot obliko (emocionalnega) dela. Ugotovljeno je bilo, da večino emocionalnega dela v družini opravljajo ženske. Pri emocionalni opori je zlasti pomembna njena dostopnost, kar pomeni, da ima posameznik občutek, da ima nekoga na razpolago v primeru krizne situacije (Šadl in Hlebec 2007).

Čeprav samo staranje kot proces ne povzroča nujno tudi izgube in nesreče, pa velikokrat že sam odnos, ki ga gojijo zahodne družbe do starejših kaže na potrebo po večji emocionalni opori. Že samo spopadanje s procesom fizičnega staranja je lahko za posameznika povezano z negativnimi emocionalnimi stanji. Starejši se v tem obdobju soočijo tudi s slabšim finančnim stanjem, ki je posledica zmanjšanja dohodka ob upokojitvi, izgubo družbenega statusa, pestijo jih lahko bolezni in zmanjšanje zmožnosti skrbi zase, ter posledično odvisnost od drugih. Če izgubijo v tem obdobju partnerja ali doživljajo nestrpnost drugih, to velikokrat povzroči pri starejših strah, jezo in osamljenost, zmanjša se samozavest in samopodoba. Vse to pa vpliva na počutje starejših (Šadl 2005). Tako je emocionalna opora zelo pomembna za starejše, saj je čustvena pomoč zelo pomembna v fazi staranja za zadovoljstvo z življenjem. Tisti starejši, ki imajo močna omrežja socialne opore lažje prenašajo stresne situacije in so negativni učinki teh zanje manjši (Šadl in Hlebec 2007). Pri starejših, ki so vključeni v aktivna socialna omrežja je bilo ugotovljeno, da imajo boljše fizično in duševno stanje. Emocionalna pomoč vpliva pozitivno na kognitivne sposobnosti pri starejših. Ne glede na to, da objektivne karakteristike kot je izobrazba, dohodek, zakonski status vplivajo na psihično dobro počutje, pa lahko starejši ohranijo dobro počutje tudi zaradi pozitivne subjektivne ocene socialne, emocionalne opore, če le začutijo, da so spoštovani, ljubljani (Šadl 2005). Tako so za starejše pomembni člani omrežja, ki jim nudijo emocionalno oporo predvsem partnerji in otroci, kar je bilo ugotovljeno pri proučevanjih socialne opore v Sloveniji, kar pomeni, da ima družina pomembno vlogo. Starejši, ki nimajo partnerja in otrok pa prejemajo več opore od sorodnikov, prijateljev ali sosedov. Na drugi strani pa so otroci, ki nudijo emocionalno oporo

staršem tudi sami obremenjeni, saj so tako ujeti med skrbjo zanje ter za lastne otroke in partnerja. Dodaten stres za tako imenovane »sendvič« generacije pa predstavlja tudi nudenje emocionalne opore na daljavo, saj različne generacije živijo tudi ločeno. Ker emocionalna opora zahteva čas, energijo, potrpežljivost, pomeni stresno situacijo za tistega, ki jo nudi tako, da se zaradi preobremenjenosti tudi sam počuti zapostavljen in nezadovoljen. Ker so pri dajanju emocionalne opore izpostavljene predvsem ženske lahko domnevamo, da to velja predvsem za srednjo generacijo žensk (Šadl 2005).

- Socialna omrežja

Socialna omrežja so spletena iz socialnih odnosov, ki jih spletemo s pomembnimi drugimi in nudijo neke vrste pomoč in to na različnih področjih in v različnih obdobjih življenja. Ti odnosi, ki jih goji posameznik v okviru svojega socialnega omrežja, pa kažejo na kakovost življenja posameznika. Ti pomembni drugi nam dajejo lahko več vrst socialnih opor hkrati. Pomanjkanje socialnih stikov pa lahko pomeni socialno izključenost posameznika (Hlebec in Kogovšek 2003).

Za človeka, kot družabno bitje so medčloveške povezave temeljne in nujne za preživetje, medčloveška razmerja in odnosi pa so kot mreža v katero je ujet. Socialna mreža posamezniku pomaga pri zadovoljevanju potreb, postavlja pravila za delovanje v družbi, varuje pred pomanjkanjem, pomaga pri reševanju težav (Ramovš 2003).

Proučevanje socialnih omrežij je glede na dejstvo, da je delež starejšega prebivalstva v porastu, čedalje bolj pomembno. Za starejše je pomembno kdo jim lahko pomaga, jih neguje v primeru bolezni, jim nudi čustveno oporo, skratka, kdo za njih skrbi in kakšna je njihova kakovost življenja. V raziskavi (Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji) so reprezentativni vzorec starostnikov z razvrščanjem v skupine razvrstili v šest skupin omrežij socialne opore, ki so jih uvrstili v tri kvalitativne tipe in sicer sorodstveno oziroma družinsko omrežje, ki predstavlja 65 % delež omrežij, omrežje integrirano v bivalno okolje, s 15 % deležem in omrežje širšega bivalnega okolja. Ugotovljeno je bilo, da so znotraj prevladujočega družinskega omrežja tudi takšna z zelo omejenimi viri socialne opore, kar pomeni, da bodo ti starostniki z omejenim družinskim omrežjem in tisti s širšega bivalnega okolja najbolj potrebovali dodatne formalne vire pri zagotavljanju vseh potreb glede socialne opore (Hlebec 2003).

Hlebec (2003) omenja raziskavo Wengerjeve, ki je odkrila pet tipov socialnih omrežij. Prvi tip je sorodstveno oziroma družinsko omrežje, za katerega je značilno skupno bivanje z otrokom in skrb družine za večino potreb starostnika, nekaj prijateljev in sosedov ima obrobno vlogo. Takšna omrežja so po številu članov majhna in gre običajno za starejše od 80 let, ki so tudi slabšega zdravja. Drugi tip predstavlja omrežje integrirano v bivalno okolje, za katerega je značilna tesna povezanost z družino, prijatelji in sosedi, temelj takšnega omrežja je dolgotrajno bivanje v isti skupnosti in aktivno vključevanje vanjo. Takšna omrežja so večja kot pri prvem tipu in so vanje vključeni starejši, ki imajo od 65-74 let. Značilnost tretjega tipa, ki ga poimenuje samostojno, samozadostno oporno omrežje, je povezanost z enim sorodnikom. Sicer se zanesajo tudi na sosede, vendar pa živijo precej izolirano. To so manjša omrežja, starejši pa po večini nimajo svojih otrok in živijo sami. Četrty tip je oporno omrežje širšega bivalnega okolja, za katerega je značilna povezanost z geografsko oddaljenimi sorodniki ter bližnjimi prijatelji in sosedi. Omrežja teh starejših so večja. Peti tip socialnih omrežij z zaprto zasebnostjo pa razvijejo neodvisni pari ali odvisne osebe, ki živijo precej izolirano. Omrežja so manjša in štejejo nekaj prijateljev, ki živijo blizu. Najpogostejša sta prvi in drugi tip socialnih omrežij. Ugotovljeno je, da sta samostojno, samozadostno oporno omrežje in omrežje z zaprto zasebnostjo najbolj ranljivi, saj ob odsotnosti partnerja starostniki, na primer v primeru povečanih potreb, bolezni, nujno potrebujejo institucionalno bivanje ter nego.

Naravnost sodobne družbe, ki podpira individualizacijo pomeni hkrati grožnjo socialnim omrežjem družine, sorodnikov in prijateljev. Ko se posameznik osvobaja od družbenih oblik stanovske družbe nastajajo individualizirane oblike in položaji bivanja posameznika (Beck 2009).

Dremelj (2003) obravnava spremenjeno vlogo družine v funkciji socialne opore, kar povzemam v nadaljevanju. Ugotavlja, da se je položaj družine spremenil in sorodstvene vezi so postale manj zavezujoče ter so na »razpolago« kot izbira posameznika. Družina je opredeljena kot osnovna institucija zasebnega življenja, kjer se oblikujejo za ljudi pomembni družbeni odnosi oziroma večina teh. Ima socialno naravo, člani, ki jo sestavljajo pa so prostorsko kot časovno povezani. Družina predstavlja primarno skupino v kateri so člani čustveno, sorodstveno in solidarnostno povezani, po drugi strani pa nastopa kot socialna institucija, ki stopa v odnos z drugimi družbenimi skupinami in institucijami, ki ji nalagajo določene norme delovanja. Skozi zgodovino je družina doživljala spremembe, te so se v tradicionalnem družinskem okolju začele v zahodni in osrednji Evropi zlasti v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se pokaže potreba po ženski delovni sili, zaradi vse večje

gospodarske rasti. Tako nastanejo spremembe v strukturi družine in v medsebojnih odnosih. Ženske so bile do tedaj vpete v vlogo matere in gospodinje, moški pa so uživali vso zaščito družine. V zadnjih desetletjih se je manevrski prostor oblikovanja zasebnega življenja zelo razširil in funkcija družine ni več taka kot smo jo poznali v preteklosti. Pomemben delež neformalne pomoči starejšim je še vedno na bremenih svojcev, ki pa zaradi sprememb v načinu življenja vse težje poskrbijo za družinske člane. Vse več aktivnosti in obveznosti družine je tako prehajalo na druge institucije in organizacije v družbi, zlasti z razvijajočo se »državo blaginje«, katere osnovna ideja je bila, da s svojimi storitvami in servisi poskrbi za splošno socialno varnost ljudi in na ta način razbremeni družino. Na ta način bi zlasti ženske lahko »odložile« del bremena in bi bila s tem omogočena večja enakost med spoloma. Vendar pa razne državne ustanove nikakor niso in ne morejo nadomestiti vloge družine in njene socialne opore za posamezne člane. Sorodstvene vezi so postale sicer manj zavezujoče, vendar sorodstvena mreža še vedno obstaja, zlasti stiki z rodno družino, ki so prevzeli podporne in dopolnilne funkcije. Kaže se težnja po pogostejših stikih z znanci, kot pa sorodniki, saj ljudje izbirajo za druženje tiste, s katerimi jih družijo skupni interesi, kot tiste s katerimi so samo v sorodu (Sieder v Dremelj 2003).

Pri raziskovanju socialne opore je bilo ugotovljeno (Vaux v Hlebec in Kogovšek 2003), da nanjo vplivajo tudi značilnosti omrežij kot so velikost in gostota omrežja, moč in homogenost vezi, kot tudi geografska bližina in oddaljenost članov omrežja. Dejansko dobljena oziroma zaznana opora, njena velikost in kakovost ni nujno povezana tudi z velikostjo omrežja in številom članov omrežja, ki so posamezniku zelo blizu. Lahko pa je pomembna gostota in struktura omrežja, ki se razlikujeta pri velikih in majhnih omrežjih. Vendar pa je delovanje teh dejavnikov spet odvisno od konteksta konkretne situacije. Večja omrežja nudijo večjo dostopnost virov in so bolj raznolika in ima posameznik s takim omrežjem več možnosti, da lahko hitreje dobi nekoga, ki bi mu lahko pomagal. Pri večjem omrežju je za posameznika lahko prednost tudi ta, da svojo potrebo po pomoči razporedi med več članov omrežja in se tako izogne preveč obremenjujočim odnosom. Zaradi večjega števila članov v večjih omrežjih pa je tudi pomoč lahko bolj raznolika in bogatejša. Pri gostih omrežjih se člani med seboj dobro poznajo, zato je raznolikost bolj vezana na manj gosta omrežja, kjer se njeni člani zaradi razpršenosti ne poznajo tako dobro. Raznolika omrežja so lahko tudi bolj učinkovita pri pomembnih življenjskih situacijah, čeprav bi lahko pričakovali obratno, da so za reševanje intimnih situacij primernejši tisti, s katerimi si je posameznik bližje. Poleg velikosti in gostote socialnega omrežja pa je pomembna tudi sestava omrežja, ki lahko vpliva na kakovost

socialne pomoči. Ugotovljeno je tudi, da vse vezi ne prispevajo nujno k dobremu počutju in zdravju, ampak so lahko tudi konfliktna, kar je ravno obratno od zaželenega, saj so kot take lahko vir stresa. Pristopi, ki dajejo pri proučevanju socialne opore prednost kakovosti in pomenu socialnih odnosov in ne njihovi količini in strukturi, socialno oporo opredeljujejo kot proces interakcij in izmenjav, v dlje časa trajajočih odnosih. Če želimo ugotavljati kakšna je intenzivnost opore je pomembno, da ugotovimo kakšna je vsebina odnosov in ne toliko kakšne vrste so. Ugotovljeno je bilo, da emocionalno oporo in druženje posamezniku zagotavljajo poleg družine še prijatelji, medtem ko instrumentalno in informacijsko oporo zagotavljajo znanci, sodelavci, sosedje. Največ emocionalne opore pa nudijo ženske, tako ženskam kot moškim. Za nudenje socialne opore so zelo pomembne sorodstvene vezi, še posebej je pomembna relacija starši-otroci za vse vrste opore, izjema je druženje. Med brati in sestrami pa poteka predvsem emocionalna in instrumentalna opora (Hlebec in Kogovšek 2003).

4.2 Socialna opora v institucionalnem varstvu

Starejši, predvsem tisti v pozni starosti so velikokrat osamljeni in je to pogosto eno od njihovih prevladujočih razpoloženj. Izločeni so iz skupin katerih del so bili, saj so že upokojeni, ne živijo več z otroci kot družina, upade jim tudi interes za kakšne druge dejavnosti, ki so jih prej opravljali. Starejši so nekako odrinjeni iz družbenega dogajanja in samo redkim posameznikom uspe, da so še aktivni in za družbo zanimivi. Obstajata dve teoriji, ki razlagata osamljenost starejših. Prva išče krivca v družbi, ki starejše diskriminira in izolira, po drugi pa se sami umaknejo iz družbenega življenja, ker ne najdejo več v njem prostora zase (Pečjak 2007).

Kakovost življenja, tudi starejših, je odvisna od razmerja med samostojnostjo in vpetostjo v ustrezne povezave, saj človek potrebuje tako samoto, svoje intimno življenje, kot povezavo z drugimi ljudmi, s tem, da je vpet v socialne mreže. Starejši so še posebej občutljivi za ravnotežje med neodvisnostjo in samostojnostjo ter sprejetostjo pri drugih, svojcih, ustanovah. Intimna individualnost je za posameznike zelo pomembna, ker jim omogoča ohranjanje dostojanstva medtem, ko institucije, kamor spadajo tudi domovi za starejše, to lahko hitro zanemarijo oziroma se osredotočijo na zagotavljanje individualnosti le pravno-formalno. Posameznik, ki se stara potrebuje za varno intimnost svoj osebni prostor in mu preselitev v dom za starejše predstavlja šok. Prav tako je za starejše pomembna njihova zavest o sebi in osebno doživljanje, saj je pomembno, še posebej v starosti pozitivno doživljanje samega sebe, ki predstavlja glavni vir energije ob raznih življenjskih prelomih. Za zavarovanje

intimnosti starejših pa je pomembna tudi ustrezna komunikacija. Glede na to, da je vsebina komunikacije lahko brezosebna in splošna ali pa osebno človeška, je zelo pomembno, kako socialni delavec (recimo v domu za starejše) obvladuje obe vrsti komunikacije. Intimna zaupnost s socialnimi delavci je zelo pomembna za starejše, ranljive posameznike, zlasti na začetku, ko pridejo v novo okolje, da lahko rešujejo svoje težave. Vendar pa Ramovš (2003) meni, da uslužbenci v socialnih institucijah lahko nudijo starejšim materialno preskrbo, ne morejo pa jim nuditi osebnega medčloveškega odnosa, po službeni dolžnosti. Čeprav starejši to nujno potrebujejo, takšnega odnosa posamezni zaposleni ne more imeti s sto ali več stanovalci doma. Čeprav dom za starejše kot ustanova ne more zadovoljevati nematerialnih socialnih potreb stanovalcev, lahko oziroma je njena naloga, da zagotovi sistemske pogoje za osebne medčloveške odnose in sožitje. Pomembno je torej, da je dom za starejše kot ustanova sposobna nuditi pogoje in razmere, da starejši sami najdejo svoje zadovoljstvo in srečo (Ramovš 2003).

Požarnik (1981) se ukvarja s stališči starejših v zvezi z bivanjem v domu. Ugotavlja, da imajo starejši ljudje, kot kažejo ankete, večinoma slabo mnenje o domovih za starejše. Starejši, ki živijo na podeželju imajo do bivanja v domovih še bolj odklonilno mnenje, nekateri možnost bivanja v domu zavračajo in nikakor ne bi želeli v njem prebivati. To stališče starejših, glede bivanja v domu je odvisno predvsem od tega koliko poznajo tovrstno življenje in ali so o tem že razmišljali, pa tudi od njihove starosti, zdravja, skratka od vzrokov, zaradi katerih bi morali oditi v dom za starejše. Zanimivo je, da starejše odvrča od bivanja v domu tudi to, da ne bi drugi ljudje mislili, da njihovi otroci niso pripravljeni narediti vsega zanje in da se ne razumejo dobro z njimi. Tisti starejši, ki se dejansko dobro razumejo s svojimi otroki nimajo negativnega stališča do odhoda v dom. Običajno pa starejši menijo, da v domovih živijo revni, bolni, zapuščeni ljudje. Domovi za starejše so v njihovih očeh še vedno nekakšne hiralnice. Tisti starejši ljudje, ki imajo lasten dom in urejeno življenje, kar pomeni, da lahko tudi plačujejo stroške bivanja v hiši ali stanovanju, ali pa stanujejo celo s svojimi otroki, imajo najbolj odklonilno mnenje, da bi to spremenili, zlasti še, če imajo tudi zakonskega partnerja, stike s prijatelji in sosedi. Bivanje v domu za starejše se jim zdi kot nekaj dokončnega, od koder ni več vrnitve. Bojijo se, da bivanje v domu pomeni izgubo individualnosti, opustitev priljubljenih dejavnosti in moti jih, da bi izgubili občutek svobode s tem, ko bi bili vključeni v spoštovanje hišnega reda. Moti jih tudi misel na finančno obremenitev. Bivanje v domu pa sprejemajo bolni starejši in tisti, ki so osamljeni. Obstaja razlika med željo oziroma predstavo kako naj bi izgledalo življenje v domu za starejše, ko starejši živijo še doma in potem, ko so v domu. Prej si želijo, da bi bili v enoposteljni sobi, radi bi imeli svoje pohištvo, jedilnice naj bi

bile majhne, lokacija doma naj bi bila ob robu mesta, v domu naj ne bi vladala nikakršna prisila. Ko pa stanujejo v domu so bolj navdušeni nad lokacijo v centru mesta, ne zavračajo več domskega pohištva in si želijo druženja z ostalimi stanovalci. Prehod v dom je težji, če je nenaden, da starejši nanj niso pripravljeni oziroma, če je to proti njihovi volji. Raziskave so pokazale, da 34 % ljudi trpi zaradi tega duševno stisko, kar se kaže v telesnih motnjah in malodušju. 41 % starejših pa ima druge prilagoditvene probleme. Nekatere, ki čakajo na sprejem v dom tare negotovost in dvom, kar povzroča pri starejših, napetost in potrnost. Tisti, ki gredo v dom radi, se običajno hitro prilagodijo na novo okolje, lažje je tudi tistim z odprtim značajem, ki lahko hitro navežejo stike s stanovalci doma. Čeprav je prilagajanje na novo življenje odvisno tudi od doma in razmer, ki vladajo v njem velja, da se prej prilagodijo na življenje v domu ženske in tisti, ki so z življenjem v domu že prej seznanjeni in nimajo napačnih predstav.

Na počutje starejših v domu vplivajo odnosi z drugimi stanovalci in z osebjem. Ankete kažejo, da približno 25 % starejših želi biti samih v sobi, same v sobi so raje ženske, nekateri pa si želijo sostanovalca v sobi tudi iz strahu, da se jim ne bi kaj zgodilo v času, ko bi bili sami. Ankete v domovih tudi kažejo, da je kar 70 % starejših zadovoljnih s svojim sostanovalcem. Čeprav je v domovih osebje vedno bolj usposobljeno za delo s starejšimi, pa še vedno obstajajo spori med njimi, saj se nekateri starejši pritožujejo, da osebje z njimi ravna avtoritativno in brezosebno. Res je, da vodstvo doma odloča o hišnem redu in, da sami stanovalci na to nimajo kakšnega posebnega vpliva. Preživljanje prostega časa je v domovih zelo različno organizirano. Ponekod se s tem ukvarjajo bolj, drugje pa se starejši pritožujejo, da se dolgočasijo, ker življenje v domu poteka šablonsko in enolično. Podatki kažejo, da je kar 40% starejših, ki se dolgočasijo v domovih. Slaba stran bivanja v domu je tudi zmanjšanje ali celo izguba raznih dotedanjih socialnih stikov. Predvsem je to lahko problematično za tiste starejše, ki nimajo svojih otrok, ali pa ti stanujejo daleč in nimajo toliko stikov z njimi. Pomembna pa je tudi kakovost teh stikov. Glede na to, da bivanje v domu pomeni za starejše na nek način odmik od stvarnosti, so lahko stiki s svojci in znanci bolj površni, srečanja potekajo ob prisotnosti drugih ljudi. Starejši kot so več znancev in prijateljev lahko izgubijo, kar pomeni, da so čedalje bolj osamljeni. Če je vodstvo doma dojemljivo za te probleme in je življenje v domu tako organizirano, da se stanovalci med seboj srečujejo, družijo, so ti občutki osamljenosti lahko bistveno manjši. Prav tako je pomembno, da so v domu organizirane dejavnosti, ki ohranjajo fizično aktivnost, kot tudi občutek koristnosti oziroma vrednosti.

4.3 Ekonomska kriza in socialna omrežja

Kot posledica ekonomske krize, revščina zlasti prizadene ranljive družbene skupine, med katere sodijo tudi starejši. Če revščino definiramo širše in ne le kot materialno pomanjkanje, zajema tudi druge vidike prikrajšanosti, med katere lahko spada tudi izključenost iz osebnih omrežij, oziroma se zmanjša intenziteta vpetosti v družinska, prijateljska ali sosedska omrežja. Ta omrežja so zelo pomembna v obdobju ekonomske krize, saj lahko delujejo varovalno in zmanjšujejo negativne vidike izključenosti, kot posledice revščine. Omrežja lahko nudijo moralno oporo in medsebojno povezanost, ki jo potrebujejo starejši (Hlebec in drugi 2010)

Vzroke in razvoj ekonomske krize v Sloveniji omenjam v poglavju 3.1. Politična kriza in reforme. V tem poglavju opisujemo pomen socialne opore za starejše v pogojih ekonomske krize oziroma na kakšen način lahko deluje predvsem instrumentalna oziroma materialna opora. Glede na trend demografskega staranja se soočamo s problemom čedalje revnejšega starejšega prebivalstva, saj je v Sloveniji zaradi brezposelnosti in nižanja plač prisoten negativen vpliv na socialne transferje in oblike pomoči. Posledica je porast revščine in z njo povezanih ranljivih družbenih skupin, med katere uvrščamo tudi starejše. V Sloveniji je poudarek na težavah, kot je neustrezna višina pokojnin in posledično slabe finančne razmere starejših ljudi (Mandič 2012).

Za reševanje teh razmer so pomembni odnosi med generacijami ter pretok bogastva in dobrin med njimi (Dimovski in Žnidaršič 2007).

Kobentar (2008) obravnava tri modele medgeneracijskih odnosov, kar povzemam v nadaljevanju. Meni, da so medgeneracijski odnosi lahko pokazatelj medsebojnega razumevanja in podpore, kot tudi lahko konfliktov. Solidarnost in socialni dogovor kot del življenjske prakse se vse bolj uveljavljata. Pri medgeneracijskih odnosih pa poznamo tudi model medgeneracijskega konflikta, ki se kaže na razhajanju na vrednostnem in interesnem področju med generacijami in je velikokrat podprt z ekonomskimi postavkami izdatkov za pokojnine, socialno varstvo in zdravstvene storitve. V Sloveniji je recimo četrtna bruto plač namenjena za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Tako ta pogled obravnava starejše kot gospodarsko breme in izhaja iz negativne predstave, da so interesi ene generacije nezdržljivi z interesi druge generacije. Nasprotje temu modelu predstavlja model generacijske solidarnosti, ki izhaja iz pozitivnega odnosa med generacijami in zagovarja tezo, da se interesi mladih in starih dopolnjujejo, kar pomeni, da ima pridobitev ene generacije pozitiven učinek na drugo. Model generacijske segregacije pa izhaja iz stališča o neodvisnem sobivanju generacij. Glede na to, da ima vsaka generacija svoje interese, ji družbeni sistem dopušča

medsebojno neodvisnost in obvladovanje svojega lastnega življenja. Tako bi se konflikti zmanjšali oziroma do njih sploh ne bi prihajalo, ker bi imela vsaka generacija svoj avtonomen, samostojen in neodvisen življenjski prostor. Vemo pa, da je to nezdržljivo z življenjsko prakso, saj se vsi nenehno gibljemo v socialnem prostoru. Model ambivalentnosti pa kaže na nasprotujoč si koncept, na eni strani prizadevanje po razumevanju med generacijami ter na drugi vzdrževanje napetosti in nerešljivost problemov.

Družba brez teh povezav med generacijami, kot je podpora in pomoč, ne bi mogla obstajati, kar je tudi značilno za evropsko kulturo, da so generacije v vlogi dajalcev in prejemnikov. Vendar pa staranje prebivalstva predstavlja za to zavezništvo pritisk in negotovost, saj vpliva na že ustaljene oblike izmenjave virov blaginje. Družba je postavljena pred problem kako reformirati pokojninski in zdravstveni sistem in zagotoviti skrb za starejše na eni strani, vlagati v mlade ter pri tem ohraniti ravnotežje med obema sistemoma, finančno vzdržljivostjo in socialno pravičnostjo (Mandič 2009).

Kadar se opisuje odnos med generacijami na makro nivoju, se uporablja izraz »medgeneracijska pogodba« in gre za javni nivo, ki je povezan z delovanjem sistemov blaginje na državni ravni. Tak je recimo pokojninski sistem, ki omogoča finančni transfer, ki potuje od mladih, ki so aktivni, k starejšim neaktivnim, seveda pod predpostavko, da bodo ti ki dajejo nekoč tudi sami prejemali od drugih mladih. Lahko pa medgeneracijsko solidarnost opazujemo v okviru socialnih omrežij, ki predstavljajo vir socialne opore. V širšem smislu lahko opazujemo na nivoju lokalne ali sosedске skupnosti, kot tudi v intimnejših socialnih omrežjih. Katera generacija nudi drugi socialno oporo oziroma katere tipe socialne opore se lahko ugotovi s proučevanjem velikosti in sestave socialnih omrežij, kot tudi kakovosti povezav izmenjave socialne opore. Ugotovljeno je, da na primer prijatelji nudijo oporo skozi celo življenje, zlasti je ta pomembna v primeru stresnih situacij. Če pa nastopi potreba po večji socialni opori, recimo pri starejših v primeru bolezni, pa se ti raje obrnejo na svoje otroke, saj menijo, da za pomoč v tem obsegu težko prosijo svoje prijatelje. Otroci so tako pomemben vir opore za svoje ostarele starše, saj se starejši ne obremenjujejo toliko z neuravnoteženo izmenjavo opore z njimi. Vendar pa to ne velja za vse vrste socialne opore, kajti izkazalo se je, da gre finančna pomoč velikokrat v obratni smeri, kar pomeni, da odrasli otroci še vedno prejemajo od svojih staršev denar (Hlebec in drugi 2012).

Mandič (2009) govori o »medgeneracijskem zavezništvu«, ki izraža kompleksno razmerje medodvisnosti med generacijami, pri prevzemanju odgovornosti in skrbi za druge generacije.

To zavezništvo predstavljata dva stebra in sicer družina kot zasebni steber in država blaginje, kot javni steber. Tako lahko opazujemo medgeneracijsko zavezništvo na makro nivoju, uspešnost države blaginje oziroma socialne države, ki s svojimi programi usmerja denarne vire in storitve k tistemu delu prebivalstva, ki to potrebuje. Tako postane razmerje med generacijami ključnega pomena za tovrstno delovanje države. Viri za pokojninsko in deloma zdravstveno zavarovanje ter dolgotrajna oskrba so namenjeni starejšim generacijam. V zasebni sferi starejše generacije, če upoštevamo, da zapuščajo dediščino svojim potomcem, dajejo več kot prejemajo. V javni sferi pa naj bi glede na sisteme pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja prejemale več. Vprašanje je ali se stebra medsebojno krepi ali izključujeta. Veljalo je prepričanje, da močna država blaginje razkrajata tradicionalno pomoč v družini oziroma se je pojavila tudi nasprotna teza. Tako sta se v družboslovju oblikovala dva pristopa. Prvi glede na delovanje socialne politike preko socialnih programov proučuje blaginjo ljudi, drugi širši pristop pa vključuje različne akterje blaginje kot so država, trg in družina ter njihovo medsebojno delovanje. Glede na globoke strukturne spremembe, ki jih doživljajo sodobne družbe se pojavlja potreba po reformi obstoječih sistemov socialne države oziroma blaginjskih sistemov. Kot že omenjeno, velike posledice in pritiske povzročajo prav demografske spremembe, kot je trend staranja prebivalstva, upad deleža aktivnega prebivalstva in spreminjanje strukture sodobnih družin, ki postajajo vse manjše in manj trajne (Mandič 2009).

Medgeneracijsko solidarnost tako lahko opazujemo tudi na mikro nivoju, v okviru družine. Prav solidarnost med odraslimi otroki in njihovimi starši je pomemben vidik medgeneracijske solidarnosti, ki je v Sloveniji tudi zakonsko opredeljen. Obstaja namreč zakonska obveza za odrasle otroke, da so dolžni vzdrževati svoje starše v primeru, da ti nimajo zadostnih sredstev za preživljanje. Poleg zakonske obveze, pa isto narekujejo tudi prevladujoče vrednote in pričakovanja, ki zaznamujejo odnos med generacijami (Hlebec in drugi 2012).

Čeprav čedalje več starejših potrebuje oskrbo, jim družina to težko nudi. Tradicionalno so podporo in oskrbo nudile ženske v vlogi hčera in snah, vendar pa je ugotovljeno zmanjšanje »negovalne kapacitete družb«, saj so gospodinjstva in družine manjše in ženske so množično zaposlene (Mandič in Filipovič Hrast 2011).

Čeprav viri blaginje tečejo od ene generacije k drugi nas v zvezi z blaginjo starejših zanima predvsem, kakšno oporo dobijo od svojih otrok. Tradicionalno je veljalo, da če seštejemo vse opore, starejši dajejo več svojim otrokom, kot od njih prejmejo. Ker so življenje zaznamovale

sodobne spremembe je takšen tradicionalen vzorec lahko vprašljiv. V okviru Evropskega raziskovalnega projekta SHARE (2004) so bili zbrani podatki za deset evropskih držav. Ugotovljeno je bilo, da je prenos virov od staršev k otrokom večji oziroma pogostejši in intenzivnejši kot obratno. Kar 21 % vprašanih je v zadnjem letu dalo svoje finančne vire otrokom in le 3 % starejših je finančne vire prejelo od svojih otrok. Iz te raziskave je pomemben tudi podatek, ki potrjuje običajno domnevo, da prejmejo odrasli otroci več pomoči od staršev, ki so še mlajši, ko se pa ti postarajo in postanejo bolj ranljivi, pa jim otroci to povrnejo. Tako je prejelo socialno oporo od svojih otrok 7 % starih od 50 do 59 let in 28 % tistih, ki so imeli več kot 70 let. Raziskava je tudi pokazala, da je glede na velikost in pogostost prejetih finančnih virov tok le teh usmerjen k mlajši generaciji (Mandič 2009).

Raziskave v tujini in pri nas so potrdile, da predstavlja družina temeljni vir opore za vse generacije, saj predstavlja več kot polovico omrežja socialne opore. Medgeneracijske vezi predstavljajo večji delež omrežja pri najmlajši in pri najstarejši starostni skupini. Vendar pa imajo največji pomen za najstarejšo skupino in predstavljajo 26 % celotnega omrežja starejših. Podatki kažejo (Hlebec in drugi 2012), da je delež medgeneracijskih vezi pri posameznikih, ki so starejši od 70 let po posameznih tipih opore sledeč: celotno omrežje predstavlja 25,7 %, druženje 20,55 %, finančna opora 43,83 %, majhna materialna opora 23,2 %, velika materialna opora 33,95 %, emocionalna opora 28,51 % in opora v primeru bolezni 39,53 %. Za najstarejše je finančna opora zelo pomembna, najmanj pa druženje z mlajšimi, ki za starejše tudi ne predstavljajo najpomembnejšega vira emocionalne opore. Ugotovljeno je, da so najbolj obremenjene, še posebej kar se tiče pomoči kot je finančna, materialna in v primeru bolezni, srednje generacije, ki pomagajo svojim mlajšim odraslim otrokom in ostarelim staršem. Sami pa so deležni tovrstne pomoči v manjši meri (Hlebec in drugi 2012).

Tudi Ramovš (2003) poudarja pomembnost obeh »stebrov« za kakovostno življenje starejših in sicer kakovostno sožitje med starejšimi in mlajšimi generacijami, ki izhaja iz krvne in sosedske povezanosti in pomeni zavestno in prostovoljno odločitev za sodelovanje in prijateljevanje. Takšna družinska in sorodstvena socialna mreža je učinkovitejša, če se njeni člani odločijo za usposabljanje za takšno sožitje. Poleg tega pa je pomembno, da ostane država socialna, kot osnova za minimalno socialno varnost v starosti. Za socialno oporo starejših, sožitje generacij in kakovostno staranje je potrebna samostojnost in osebna svoboda vsakega posameznika ter skrb, da so ljudje poučeni o starosti in medgeneracijskih odnosih.

5 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA, METODA IN ANALIZA REZULTATOV

5.1 Raziskovalna vprašanja

Raziskovalno vprašanje: »Kakšna so socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za starejše in kako zaznavajo, doživljajo spremembe povezane s finančno krizo?« je razdeljeno na tri vprašanja in sicer:

1. Kakšna so socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za starejše?

2. Ali starejši ljudje zaznavajo spremembe v višini prihodkov, pokojnin ter cen oskrbe? Če jih, kako jih doživljajo?

3. Kako starejši ljudje sprejemajo scenarij odhoda iz doma za starejše, zaradi stroškov? - Hipotetična situacija

Predstavljajte si, da stroški oskrbe postanejo tako visoki, da jih ne bi mogli več plačevati. To bi pomenilo, da bi bivanje v domu postalo predrago in bi morali začeti razmišljati o odhodu iz doma za starejše.

Pri prvem vprašanju predvidevamo, da socialno omrežje starejših, ki živijo v domu za starejše predstavljajo družinski člani in sostanovalci, ki jim pomenijo tudi vir emocionalne opore.

Pri drugem vprašanju predvidevamo, da starejši zaznavajo spremembe povezane s finančno krizo (višina pokojnine, stroški oskrbe).

Pri tretjem vprašanju predvidevamo, da scenarij odhoda iz doma pomeni starejšim stresno situacijo, saj nimajo možnosti nastanitve drugje kot v domu (nimajo družinskih članov oz. ti ne morejo skrbeti za njih) oziroma zanje ne predstavlja stresne situacije, saj imajo možnost nastanitve drugje (npr. pri otrocih, drugih sorodnikih).

Priloga: Vprašalnik o socialnih omrežjih starejših, ki živijo v domu za starejše: spremembe v času krize

5.2 Metoda raziskovanja

Metoda raziskovanja je kvalitativna z osredotočenostjo na subjektivnih pomenih, opredelitvah in specifičnih primerih, ki omogočajo razkriti tiste vidike družbenih pojavov, za katere je težko razviti spremenljivke, ki bi te vidike ustrezno »izmerile« (Neuman 1994). Analizirali smo podatke, ki smo jih zbrali s pomočjo metode globinskega pol-strukturiranega intervjuja,

za katerega so bila vprašanja pripravljena v naprej, so pa omogočala širše odgovore, z namenom pridobiti čim boljši vpogled v doživljanje starejših in njihovo interpretacijo pomenov. Analizirali smo egocentrična omrežja s pomočjo teoretičnega modela omrežij socialne opore – diagram treh koncentričnih krogov (Antonucci 1986). Pri egocentričnem omrežju imamo seznam enot (egi) in analiziramo omrežje »ega«, tj. posamezno enoto in njene povezave z drugimi enotami, ki jih imenujemo alterji, egi pa poročajo zase in za člane svojega egocentričnega omrežja (Hlebec in Kogovšek 2006). Vprašanja za intervju so temeljila na indikatorjih, ki se sicer uporabljajo za merjenje socialnih omrežij pri kvantitativnih raziskavah (s kom imajo stike, kako pogosto, kako so zadovoljni z njimi, kaj jim pomenijo oz. kakšno oporo jim nudijo, na primer čustveno, materialno itd.) dodana pa je bila časovna dimenzija, kako je bilo prej in ali je v »teh kriznih časih« kaj drugače. Ali razmišljajo o odhodu iz doma za starejše smo preverjali z uporabo vinjete, v kateri je opisana hipotetična situacija o odhodu iz doma. Glede na to, da so posamezniki pri katerih so se zbirali podatki starejši od 65 let (in živijo v domu za starejše), smo domnevali, da je intervju zanje boljša in bolj primerna oblika podajanja odgovorov. Poglobljeni intervjuji so omogočili pridobitev podatkov, ki sicer ne bi bili vključeni v anketo in so pomembni za proučevanje teme. Uporaba vinjet nam je omogočila raziskovati situacijo, ne da bi se morali s to situacijo dejansko soočiti. Intervju je bil izveden z dvajsetimi udeleženci. Bistvo izbrane metodologije je torej, da je to kvalitativna raziskava, ki uporablja indikatorje kvantitativnih raziskav, dodana pa je časovna dimenzija, s pomočjo katere smo ugotavljali spremembe v socialnih omrežjih starejših in subjektivna dimenzija udeležencev, ki je omogočila vpogled v doživljanje starejših ter pomagala pri razumevanju zdajšnje, specifične situacije povezane z ekonomsko krizo.

5.2.1 Dom starejših občanov Fužine

Kot primer institucije smo izbrali Dom starejših občanov Fužine, ki je bil ustanovljen leta 2005 kot javni socialno varstveni zavod. Dom lahko sprejme 171 stanovalk in stanovalcev, je sodobno urejen in ima 26 enoposteljnih, 56 dvoposteljnih sob ter 8 štiriposteljnih sob, ki so razporejene v osmih bivalnih enotah. Vse sobe imajo kopalnico in sanitarije, vsaka bivalna enota pa čajno kuhinjo in dnevni prostor. Tu se lahko stanovalci družijo, pripravljajo napitke. Enote so prilagojene tudi stanovalcem, ki so na invalidskih vozičkih. Druženju je namenjena tudi kavarna in letni vrt, ob vzhodnem pročelju doma pa se nahaja park, brez arhitektonskih ovir, ki je namenjen stanovalcem za rekreacijo in sprostitvev. Za zagotavljanje osnovne dejavnosti, to je varstva starejših oseb od 65 let in mlajših invalidnih oseb, deluje v domu več služb, kot so socialna služba, v kateri lahko bodoči stanovalci dobijo informacije v zvezi s

sprejemom v dom. Novim stanovalcem pomaga pri prilagajanju na novo življenje, prav tako njihovim svojcem. Tako stanovalci, kot tudi njihovi svojci se lahko v primeru težav in stisk obrnejo na socialno delavko, ki sodeluje z ostalimi službami v domu, ter se povezuje tudi z drugimi institucijami izven doma. Zagotovljeno je individualno kot tudi skupinsko delo s stanovalci in pomoč. Služba zdravstvene nega in oskrbe zagotavlja stanovalcem potrebno oskrbo in zdravstveno nego, glede na njihovo zdravstveno stanje in jih seznanja z možnostmi oskrbe in nege, ki jih služba nudi. Tako stanovalec ob prihodu v dom prejme merila za razvrščanje v kategorije oskrbe. Vso zdravstveno nego in oskrbo v domu izvajajo medicinske sestre, tehniki zdravstvene nege, bolničarji in bolniške strežnice. Za stanovalce je pomembna tudi služba prehrane, ki deluje po načelih zdrave in varovalne prehrane. Kljub temu si služba prizadeva za pestre in hranilno uravnotežene jedilnike, ki jih sestavlja mesečno s sodelovanjem uporabnikov, saj le na ta način lahko doseže svoj cilj, da zadovolji potrebe in želje stanovalcev v zvezi s prehrano. Pripravljajo običajno, starosti primerno hrano in dietno, glede na vrste bolezni stanovalcev. Hrana je razdeljena na štiri obroke in se streže v centralni jedilnici oziroma glede na potrebe stanovalcev tudi v bivalnih enotah oziroma sobah. Delovni terapevti pomagajo z uporabo ortopedskih pripomočkov tistim stanovalcem doma, ki ne zmorejo več opravljati vseh osnovnih dnevnih aktivnosti, v smislu, da ostanejo čim dlje aktivni in samostojni. Da stanovalcem zagotovijo tudi kvalitetno preživljanje prostega časa, organizirajo različne kulturne in družabne prireditve. Teh se stanovalci udeležujejo, glede na svoje želje in zanimanje. Za izboljšanje oziroma ohranjanje telesnega zdravja stanovalcev skrbijo v okviru fizioterapije. Ta se izvaja skupinsko v posebnem prostoru, kot jutranja rekreacija oziroma individualno po sobah. Za delovanje doma samega skrbijo razne službe. V recepciji dobijo stanovalci in njihovi svojci splošne informacije, informacije o namestitvah po sobah, tu so na voljo tudi razni obrazci, knjiga pohval in pritožb. Za vzdrževanje domskega in osebnega perila stanovalcev skrbi pralnica in šivalnica. Služba vzdrževanja pa skrbi za popravila po sobah in skupnih prostorih ter skrbi za okolico doma. Računovodska služba pa nudi oziroma ureja stanovalcem plačilo storitev. Plačilo storitev je opredeljeno v dogovoru, ki ga stanovalec ali plačnik sklene pred prihodom v dom. Tako imajo stanovalci doma zagotovljene vse storitve, ki jih potrebujejo za udobno bivanje v domu. Poleg tega pa je v domu mogoče tudi dnevno varstvo starejših ter priprave družine in posameznikov na starost. Cene oskrbe so odvisne od vrste sobe in storitve oskrbe, ki se povečuje za pomoč in postrežbo in obsega štiri stopnje. Najnižja je cena v štiriposteljni sobi s kopalnico za oskrbo I³, ki znaša za trideset dni 478,50 EUR, za storitev IV pa 875,70 EUR, v najbolj običajni dvoposteljni sobi s kopalnico, brez balkona za oskrbo I, ki znaša 531,60 EUR, v isti sobi za oskrbo IV pa

928,80 EUR, najvišjo ceno pa plačajo stanovalci v garsonjeri s kuhinjo za storitev I, 691,20 EUR, za storitev IV pa 1.088,40 EUR (Dom starejših občanov Fužine 2014)

5.2.2 Splošen opis stanovalcev doma s katerimi je bil opravljen intervju

Za intervjuje smo se predhodno dogovorili s socialno službo Doma za starejše občane Fužine. Prosili smo, da se za intervjuje dogovorijo s stanovalci, ki so starejši od 65 let, so aktivni in imajo še svojce. Intervjuji so bili opravljeni z dvajsetimi stanovalci doma. Med njimi je bilo šestnajst žensk v starosti 66 do 94 let in štirje moški v starosti 70 do 90 let. V večini primerov so stanovalcem partnerji že umrli tako, da živijo v sobi skupaj s sostanovalcem oziroma imajo nekateri svojo sobo. Starejši, ki živijo v domu skupaj v sobi s svojim partnerjem so bolj redki, bili so le trije pari v našem primeru.

Intervjuji so bili opravljeni v času od 13.6.2014 do 20.8.2014. Vsi intervjuji so bili posneti in samo snemanje je trajalo od 10 do 20 minut. Obisk in pogovor pri vsakem stanovalcu pa je trajal od pol do ene ure, saj so skoraj vsi želeli še kaj povedati, ko je bilo »uradnega« snemanja konec. Za vse posnete intervjuje so bili narejeni dobesedni prepisi v obsegu 70 strani. Ker so starejši velikokrat govorili v nepovezanih in dolgih stavkih, s prekinitvami in v svojem narečju, je bilo mogoče narediti dobeseden prepis na način, da se je odgovore poslušalo v počasnem posnetku in v glavnem ni bilo mogoče poslušati in napisati celega stavka, ampak le po nekaj besed hkrati. Vsak intervju smo poslušali večkrat, da so bili opravljeni še dodatni popravki. Posnetki so shranjeni na sami snemalni napravi MP3 predvajalniku, ki je v funkciji USB ključa in še dodatno na USB ključu. Anonimnost stanovalcev je zagotovljena tako, da so na prepisih njihova prava imena zamenjana z izmišljenimi (kar jim je bilo tudi povedano pred začetkom intervjuja). Prav tako v prepisu niso navedena imena drugih ljudi, ki so jih omenili oziroma so navedene samo začetnice imen.

³ Skladno z 32. členom Pravilnika o metodologiji za oblikovanje cen socialno varstvenih storitev (Uradni list RS, št. 87/06 in spremembe) se cena storitve oskrbe II, III/A, III/B določi tako, da se cena oskrbe I poveča za višino dodatka za pomoč in postrežbo. Dodatki za pomoč in postrežbo o v letu 2013 znašajo:

1. dodatek za pomoč in postrežbo za opravljanje večine osnovnih življenjskih potreb	4,80 EUR na dan
2. dodatek za pomoč in postrežbo za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb	9,60 EUR na dan
3. dodatek za pomoč in postrežbo za najtežje kategorije upravičencev	13,77 EUR na dan

(Dom starejših občanov Fužine 20014).

5.3 Analiza rezultatov

Analiza gradiva oziroma prepisov je bila narejena v več fazah. Najprej so bile narejene tri tabele z imeni in starostjo stanovalcev s katerimi je bil opravljen intervju glede na tri sklope vprašalnika. V prvi tabeli (glej Tabelo 5.1), ki se je nanašala na socialna omrežja smo vpisali pri vsakem kdo so člani njegovega socialnega omrežja, v tabeli finančno stanje (glej Tabelo 5.5) smo vpisali zmožnost plačevanje oskrbe s pokojnino, spremembe v višini oskrbe in finančno stanje posameznika, v tabeli scenarij odhoda iz doma (glej Tabelo 5.7) pa je kratek opis ali bi se v primeru, da se stroški zvišajo in ne bi mogli plačevati oskrbe lahko h komu preselili, ali bi lahko kdo skrbel za njih in ali bi bilo to zanje stresno oziroma ali bi lahko sami rešili ta problem. Nato je bila narejena najprej linearna analiza, glede na postavljena vprašanja v intervjuju. Nato smo iz vseh vprašanj v delu socialnih omrežij ugotovitve združili v tri sklope glede na pomen in vlogo družine, vlogo in pomen prijateljev in stanovalcev doma in vlogo in pomen strokovnega osebja. Ugotovitve imajo za ponazoritev dodane citate iz intervjujev in tabele s ključnimi ugotovitvami (glej Tabelo 5.2, 5.3 in 5.4). Pomen socialnih omrežij smo povezali s finančnim stanjem (glej Tabelo 5.8) in scenarijem odhoda iz doma. Navedli smo vire in strategije, ki jih uporabljajo starejši v povezavi s soočenjem s krizo (glej Tabelo 5.6). Na koncu vsakega sklopa je bila narejena še refleksija, primerjava ugotovitev oziroma povezava z ugotovitvami drugih raziskav, ki so bile narejene v Sloveniji.

5.3.1 Socialna omrežja

Pri analizi vloge socialnih omrežij smo se osredotočili na tri sklope in sicer vlogo in pomen družine, prijateljev in stanovalcev doma in strokovnega osebja.

Tabela 5.1: Socialna omrežja

IME, STAROST	ČLANI SOCIALNEGA OMREŽJA
Anton, 92 let	hči, zet, vnuk; prijatelj (bivši sodelavec); sostanovalec (ga obravnava kot prijatelja); stanovalci doma
Ana, 87 let	hči; nekateri stanovalci doma
Anica, 94 let	hči; prijateljica z možem (živita tudi v domu); prijateljice; stanovalci doma
Beti, 79 let	dva sina, dve snahi, trije vnuki; stanovalci doma
Cilka, 85 let	dva sina; nečakinja, nečak; moževi sorodniki (mož je že umrl); prijatelj (stanuje v domu); prijateljice; sostanovalka in drugi stanovalci doma
Cveta, 90 let	sorodniki (sestra, nečakinja); nekateri stanovalci doma
Danilo, 78 let	dve hčerki (ena zakonska, ena ženina – žena že umrla), dve vnukinji, vnuk; stanovalci doma
Danica, 90 let	sin, dve hčerki; sostanovalka; nekateri stanovalci doma

Dora, 87 let	dve hčerki, vnuki, vnukinja, pet pravnukov; stanovalci v domu (s podobnimi interesi)
Drago, 70 let	prijateljica – partnerka (ne živi v domu), dve sestri, brat, bratova prijateljica, sošolka, tri do štiri prijateljice, tri do štiri prijatelji; stanovalci doma
Dana, 92 let	hči, zet, vnuk, vnukinja; sostanovalka v domu (kot prijateljica), nekateri stanovalci doma (s tremi do štirimi v prijateljskih stikih)
Edo, 90 let in Eva, 83 let	žena, sin, vnukinja z možem, pravnuk, pravnukinja, hči, zet; ženina sestra (stanuje v domu); stanovalci v domu (s podobnimi interesi)
Ema, 66 let	partner (ne živi v domu); mama (živi v drugem domu); sorodniki (sestra, svak, dva nečaka, otroci od nečakov); prijatelji; zunanji mlajši upokojenci, ki prihajajo v center aktivnosti v dom; stanovalci doma
Ela, 86 let	sin, vnukinja, pravnuk; skupina stanovalk doma (izdelujejo punčke); drugi stanovalci doma
Evelin, 86 let	dve sestri (ena stanuje v domu) brat; dve prijateljici (bivši sodelavki); stanovalci doma
Iva 94 let	sin, dve vnukinji; prijateljica; sostanovalka v domu, nekateri stanovalci doma
Irena, 92 let	sin, snaha (oče od snaha živi v domu); nekateri stanovalci doma
Ina, 80 let	sin; brat; nekateri stanovalci doma
Ines, 83 let	mož (stanujeta skupaj); vnuk (od moškeve hčerke iz prvega zakona); hčerka od bratranca z družino; bivši sosedje; najboljša prijateljica (stanuje v domu); druge prijateljice; drugi stanovalci doma
Iris, 87 let	mož (stanujeta skupaj); vnukinja (sin je umrl); znanci, prijatelji (živijo v domu); drugi stanovalci doma

- Vloga in pomen družine

Starejši, ki živijo s svojim partnerjem v domu, so z njim živeli že prej in so se odločili za skupno bivanje v domu predvsem zaradi bolezni enega oziroma bolezni in onemoglosti obeh. Tisti, ki je bolj pri močeh pomaga in skrbi za drugega. Nekateri navajajo svojega partnerja tudi kot pomoč pri raznih informacijah, ki jih potrebujejo in se tudi sicer lahko zanesejo nanj. Nasprotno pa je tudi primer, ko ima partner hudo demenco. S skupnim bivanjem v domu so zadovoljni, saj je to zanje edini način, da so lahko še skupaj in jim to veliko pomeni, da lažje premagujejo svojo bolezen. Tudi o osebnih stvareh se starejši najlažje pogovarjajo oziroma zaupajo svojemu partnerju, če ga še imajo. Tisti, ki zaupajo partnerju navajajo, da jim to pomeni zadoščenje, da si lahko medsebojno zaupata in povesta to kar mislita.

Nekateri starejši imajo partnerja s katerim so preživeli dolgo obdobje, potem pa je eden zaradi bolezni in odvisnosti od nege drugih moral v dom. Partner, ki živi izven doma pogosto obiskuje tistega, ki je v domu. Tudi v teh primerih je starejši, ki je v domu zadovoljen s številom obiskov in s stiki, ki jih ima s partnerjem. Je pa tudi primer, ko si je stanovalka našla partnerja v domu, živita v ločenih sobah in se družita v domu in izven.

»Ja, moj partner, b rekla izven zakonski no, ampak sva petindvajst let, šestindvajst let že skupej, sestra, svak, od sestre vnuki, pa sinova. Tko, pač, vsi sorodniki, ki jih imam, pa občasno tud pride mama, mama živi na Taboru u domu, e in tud občasno se vidmo.« (Ema, 66)

»Mam sestro, dve sestre, pa enga brata, pa prjatlco od brata, pa pol me obiskujejo, ena sošolka še, pa no z eno dvajst let mlajšo, enaindvajst let sm hodu deset let, pa me zdej trikrat, štirkat na teden obiše, k sva u dobrih odnosih, še zmeri, ne.« (Drago, 70)

»... pa enga prjatla mam (se smeji) se družm z njemu in kr je kej tacga nej lažje njemu povem ne. On pa men ne, enkrat gre mi v trgovino pa, če sm kdaj bulana me mal bol postreže, ne, tko.« (Cilka, 85)

Pomembni člani socialnega omrežja starejših so otroci. V večini primerov imajo enega ali dva, nekateri pa nimajo svojih otrok ali pa so jim že umrli. Nekaterim so že umrli tudi drugi ožji družinski člani, tako da se starejšim število članov socialnega omrežja, ki živijo izven doma zmanjšuje.

Otroci jih v večini primerov redno obiskujejo enkrat, dvakrat na teden ali celo vsak dan, če so že sami upokojeni in imajo na razpolago več časa za ukvarjanje s svojimi starši. Starejši razumejo, da so njihovi otroci zaposleni in imajo na voljo omejen čas za obiske. Obstaja pa tudi druga skrajnost, ko otroci ne obiskujejo svojih staršev. Večina ima tudi vnuke, enega ali več, nekateri pa tudi pravnuke, enega ali več. Starejši navajajo snaho ali zeta kot člana svojega omrežja bolj poredko. Tisti brez svojih otrok navajajo kot člane socialnega omrežja družinske člane kot je sestra, brat, nečakinja, nečak, ena stanovalka pa ima še svojo mamo, ki živi v drugem domu za starejše. V glavnem so zadovoljni s pogostostjo obiskov, na katero vpliva tudi oddaljenost bivališča otrok. Obiski članov družine po partnerjevi strani niso pogosti, še posebej, če jim je partner že umrl.

»Ja hčira, ta, moja hčir vsak dan pride, čist vsak dan, pa greva vn, sej sva glih zdele pršle ne? Zelo je dobra, pridna, res usak dan pride, če je le v Ljubljani ...« (Anica, 94)

»Mam sina pa dve unukinje. Nobeden me ne obiše. Nimam svojih sorodnikov, nimam nobenga več od njih. Sem že v štiriindevedesetem letu in sem že vse svoje zgubila. Po moževi

strani je pa samo, so še živi brat je živ, pa dve nečakinji, drugih pa tud ni, nobenga, po moževi. Zdej pa brt je zelo bolan, nečakinje so pa mlajše ne, so še mlade, okrog, so dvojčice, mislm, da so okrog petdeset let. Ja, po moje bojo že tolko, ker so že obe upokojenke, upokojene in to sta dvojčice. A odkar je mož umrl, ne pride nobeden me obiskat.» (Iva, 94)

»Čujte oni stanujejo tu blizu, ne, enga sina mam pa njegovo družino to, imam tri vnuke ne in eden živi na Fužinah, najbližje, eden živi u Trnovem, kar pa mu tud ni deleč. In ... oni popoldne na primer, popoldne, ko pridejo iz službe, če so s kolesi pridejo in se prpelejo k meni tu, ne in potem malo poklepetamo in enkrat eden enkrat eden in dostkrat se zgodi, da so oboji in tako.« (Beti, 79)

Druženje z ožjo družino poteka običajno v domu, ko pridejo otroci in člani družine na obisk. Najpogosteje gredo skupaj na kavo v domu ali kam v bližini izven doma, peljejo jih tudi na sprehod v bližnji park in okolico. V nekaterih primerih starejše odpeljejo tudi iz doma, na kosilo, izlet. Nekateri starše odpeljejo na kosilo domov, oziroma pri njih preživijo praznike. Tisti, ki jim zdravje to dopušča zapustijo dom tudi za teden ali več, da spremenijo okolje. Druženje z otroci oziroma drugimi člani družine predstavlja za starejše stik z zunanjim svetom. Starejši se teh obiskov veselijo.

»Pol gremo mal čez cesto tm, se mal usedemo, rečem js čez cesto no, na ono stran preko ... na Zaloško ... se usedemo tm mal, se pogovorimo, oni se vrnejo domov. Js sem tuki notr zelo zadovolna.« (Beti, 79)

» ... pa domov tud grem. Pa h sinah, h enmu, imam dva sina in grem enkrat grem h njemu, h enmu drugmu. Zanč smo, so šli oni na morje, sm šla mal mirkat stanovanje ne in tko. Štirnajst dni sm bla tm, da nism bla tle ne. Sej so bliz, ampak je reku, če bi šla, js sm bla pa zato, da majhen spremenim, ne. Se mi zdi, da je le majhen drgač, k pa tukej ne.« (Cilka, 85)

» ... saj me večkrat takole za vikend vzame ... Ja pa tut za Božič me uzamejo vn, za Novu letu me uzamejo vn, za pruga maja me uzamejo vn.« (Danilo, 78)

Nekateri starejši zaupajo svojim otrokom, oziroma tudi drugim sorodnikom. Več zaupajo svojim otrokom tisti starejši, ki so si bili z njimi blizu že prej, ko so živeli še skupaj kot družina. Redki imajo s svojimi otroki prijateljski odnos. Tudi, če imajo svoje otroke, nekateri

lažje zaupajo bližnjim sorodnikom. Primer je starejša gospa, ki lažje zaupa svoji sestri in njeni hčerki, kot pa sinu in vnukinji.

Nekateri nimajo te potrebe, da bi se pogovarjali o osebnih stvareh oziroma menijo, da ne gre zaupati takih stvari drugim ljudem. Povedo tudi, da je lažje zaupati osebne stvari prijateljem, kot pa družini, ker želijo družinski člani oziroma sorodniki vplivati nanje. Čeprav so v večini primerov tisti, ki imajo otroke povedali, da so veseli stikov z njimi, pa se je izkazalo, da jim nekateri osebnih stvari ne zaupajo prav radi. V splošnem so bili odgovori na vprašanje s kom se lahko pogovarjajo o osebnih stvareh, oziroma komu lahko zaupajo bolj kratki in niso želeli veliko govoriti o tem.

»Ja, to, to, oni (op. otroci) so na tekočem, mislim, mi nismo imel nobenih skrivnosti, ker smo bli tud familija taka, še ko je bil mož, smo tut use stvari skupaj reševali in tako, da pri nas ni blo nobene, kako bi rekla ... zaprtosti, tko.« (Beti, 79)

»Ja prav o mojih osebnih zadevah se js pogovarjam samo s sorodniki.« (Cveta, 90)

»E ... to, čist osebne zadeve pa je težko zaupat, veste. Js sm pa še zmeri rd malo skrivnosten.« Ker sestra in brt se mal preveč utikajo u določene stvari, ker mam enaindvajset let mlajšo žensko, ne. Sam rečem, ja, a jest, a sem jest z njo, al ste vi, a ne. Ker nism bil poročen in nimam otrok ne. Tko, da to, še bl zaupam prijatlom, iskreno, ne, pa prjatlcam, ker mam dve, dobre prjatlce, oziroma tri, kukr pa ožji žlahti, za gotove stvari, ne.« Drago (70 let)

Večina starejših navaja, da se jim zdi pomembno, da lahko zaupajo drugim, predvsem svoje težave, ko jih imajo. Nekaterim to zelo veliko pomeni in navajajo, da pač nekoga moraš imeti. Težave starejši različno doživljajo in tisti, ki menijo, da jim je sedaj, ko živijo v domu še lepše kot prej, težav ne zaznavajo oziroma menijo, da jim nič ne manjka.

»Nč me ne teži, nč. Imam vse kane, kar mi je potrebnu, lačen nism, žejen nism, tukejle not živim že devet let.« (Danilo, 78)

Če potrebujejo kakšne informacije se nekateri starejši obrnejo tudi na svoje otroke ali druge člane družine in se v glavnem popolnoma zanesejo nanje. Pravijo, da jim vse uredijo, prinesejo kar potrebujejo in njim ni treba za nič skrbeti. V veliko primerih so otroci tisti, ki skrbijo za plačevanje oskrbe, oziroma tudi ožji sorodniki.

Tabela 5.2: Vloga in pomen družine

Vloga in pomen družine			
DRUŽINSKI ČLANI	partner	otroci	sorodniki
Druženje	- živita skupaj - skupne aktivnosti	- obiski (bolj in manj pogosti, nekateri ne obiskujejo staršev) - pomenijo stik z zunanjim svetom	- redki obiski
Emocionalna opora	- pogovor - zaupanje, - lažje skupno premagovanje težav - skrb	- so veseli obiskov - pogovor - nekateri zaupajo otrokom (tudi osebne stvari), drugi ne - redki imajo z njimi prijateljski odnos	- nekateri starejši jim zaupajo
Informacijska opora	- nudi informacije	- nudijo informacije	- tudi v določenih primerih
Finančna in materialna opora	- pomoč pri vsakdanjih opravilih	- prinesejo, če kaj potrebujejo	

- Povezava z drugimi raziskavami

Naše ugotovitve o vlogi in pomenu družine, predvsem v zvezi z emocionalno oporo, ki jo družina nudi starejšim ljudem primerjamo z ugotovitvami drugih raziskav o emocionalni opori v družinskih omrežjih (Šadl in Hlebec 2009), ki uporabljajo kvantitativne podatke o omrežjih socialne opore za leto opazovanja 1987 in 2002, ki jih dopolnjujejo s kvalitativni podatki. Lahko ugotovimo podobnost, da pomeni starejšim v prvi vrsti vir emocionalne opore partner. Veliko starejših je partnerja že izgubilo, zato so navezani na ostale člane družine. Kot ugotavljata Šadl in Hlebec (2009) je vloga družine večja v času družbenih sprememb, ko se posamezniki soočajo z novo družbeno kot ekonomsko stvarnostjo, kar se je pokazalo tudi pri našem ugotavljanju pomena družine za starejše v času ekonomske krize. Podobno tudi ugotavljamo, da je pomen emocionalne opore, ki jo družina nudi večji v situaciji, ko nastopijo s starostjo povezane težave, saj se starejšim, ki prebivajo v domu zoži obseg socialnih stikov, ki so jih prej predstavljali sodelavci, znanci, prijatelji in so bolj navezani na stike in obiske z družinskimi člani.

Podobno tudi ne gre vedno iskati v družinskih stikih emocionalne opore, ki bi vplivala na starejše pozitivno, saj se velikokrat pokaže ravno nasproten učinek oziroma so starejši

previdni, ko gre za zaupanje. To zaupanje je v veliki meri odvisno, kot ugotavljata Šadl in Hlebec (2009) tudi od kakovosti odnosa in čustev, ki jih gojijo družinski člani, kar je tudi naša ugotovitev, da so tisti starejši, ki so imeli že prej, ko so prišli v dom, prijateljski odnos s svojimi otroci in so bili z njim tesno povezani, tudi sedaj zadovoljni z stiki, ki jih imajo z njimi. Ugotavljamo tudi, da starejši z ostalimi sorodniki nimajo tako tesnih stikov, saj jih ti le redko obišejo in jim starejši, tudi samo v nekaj primerih zaupajo svoje osebne stvari. Tako sorodstvene vezi niso nekaj obvezujočega, ampak so bolj predmet izbire, predvsem tistih posameznikov, ki niso imeli svojih otrok in so se navezali za nečake.

Glede vloge in pomena družine za starejše so naše ugotovitve skladne z že opravljenimi raziskavami, čeprav so bile ugotovljene tudi posebnosti predvsem glede emocionalne opore, ko starejši zaupajo osebne zadeve osebnju v domu. Zanimive pa so tudi ugotovitve, ki jih obravnavamo v povezavi s finančnim stanjem starejših in scenarijem odhoda iz doma.

- Vloga in pomen prijateljev in stanovalcev doma

Nekateri starejši imajo še stike s prijatelji, ki so jih imeli pred odhodom v dom, ali pa so uspeli dobiti prijatelje med stanovalci v domu. Od nekaterih so tudi prijatelji, ki so jih imeli pred odhodom v dom, prišli živeti v isti dom. Pogosto se spoprijateljijo s sostanovalcem v sobi, s katerim preživijo veliko časa, pomagajo en drugemu, glede na zdravstveno stanje, se pogovarjajo in si tudi zaupajo. Nasprotno pa imajo nekateri probleme in se ne razumejo s sostanovalci in večkrat prosijo za premestitev v drugo sobo.

Izhodi s prijatelji iz doma so povezani z zdravstvenim stanjem posameznika. Kar nekaj starejših je vezano na gibanje z vozičkom, ki nekaterim predstavlja le manjšo oviro, drugi pa to opisujejo kot velik problem. Druženje s prijatelji, ki jih še imajo in so tudi že starejši, je tudi lahko omejeno zaradi njihovih zdravstvenih problemov. Tisti, pa, ki so mlajši in imajo mlajše prijatelje, pa imajo z njimi pogoste stike, saj jih obiskujejo vsak teden, tudi večkrat. Starejši stanovalci tudi sami ugotavljajo, da se z leti število njihovih prijateljev manjša, saj so nekateri že umrli oziroma imajo takšne zdravstvene težave, da lahko ohranjajo z njimi stike samo še po telefonu. Nekateri zaupajo svoje osebne stvari raje prijateljem kot pa družinskim članom. Zaupajo predvsem tistim, ki jih poznajo že veliko let. Nekateri imajo še prijatelje, ki so bili njihovi sodelavci in so se vedno dobro razumeli. Vsem pa prijatelji veliko pomenijo.

»Tu imam zravn kolega, on je u bistvu Hrvat, ali enkrat en človek. On je mlajši od mene dvajset let in ga je možganska kap in on se težko ... jest ga celega pomagam obleč, od nogavic zjutri, vse ga oblečem in to na mest (pokaže kako ga drži) držim tako, da vse funkcionira, ker se sama štimama. Zelo dobr prjatu, enkrat en taki res, se razumema, tak da ...« (Anton, 92)

»Tko da, od začetka sm mela js zelo, zelo velik obiskov in to tudi drugih, ne to, ko smo ble po službah skp. Jest sm mela zelo veliko, da sm včasih rekla, to je pa kar mal preveč. Potem pa čezdalje, čezdalje mnj, zdej pa zelo mal, ker moje letnice so vse u glavnem, al so bolne, al so po domovih, ali jih je pa že velik pomrl.« (Evelin, 86)

»Najbolj se pogovarjam po telefonu z eno mojo prijateljco, ki je že, čez eno leto in pol bo že sto let stara. S to prjatlco se, ravno v soboto me pride obiskat, če bo le mogla, mi je telefonirala, da se bo javla, ker ma rojstni dan, osemindvetdeset let.« (Iva, 94)

Najpogostejši in najbolj redni so stiki, ki jih imajo starejši z drugimi stanovalci doma ob aktivnostih, kjer se srečujejo vsak dan. Tisti, ki jim je druženje v veselje in imajo več sogovornikov oziroma celo prijateljev med stanovalci, tudi navajajo, da jim je pomembno, da lahko zaupajo drugim.

V domu je družabno življenje zelo pestro. Stanovalci se glede na svoje zmožnosti in interese družijo zjutraj pri telovadbi, ki poteka v dveh delih glede na zahtevnost. Nato imajo v navadi, da skupaj v manjših skupinah pijejo kavo in se pogovarjajo, popoldne pa se družijo pri drugih aktivnostih, glede na interese, ki jih imajo. V domu potekajo razne delavnice, kjer izdelujejo na primer izdelke iz gline, predvsem ženske se udeležujejo kulinarčnih delavnic, izdelujejo tudi punčke in z izkupičkom od prodaje prispevajo v »fond« iz katerega se plačujejo izleti, ki jih organizira dom. Stanovalci se družijo tudi na raznih prireditvah, ki so vsak teden v domu in so kulturne, izobraževalne ali zabavne narave. Skoraj vsi, ki so sodelovali v intervjuju so navdušeni nad druženjem s sostanovalci oziroma drugimi stanovalci doma, so pa tudi taki, ki se niso vključili v družabno življenje iz osebnih razlogov in prepričanj oziroma slabih izkušenj.

Tako je druženje posameznika s stanovalci doma odvisno od njegove želje po stikih kot tudi od zdravstvenega stanja, ki ga pa posamezniki različno dojemajo. V domu za starejše tudi veliko stanovalcev umre, zlasti je za nekatere problem, ker so izgubili sostanovalca v sobi s katerim so se dobro razumeli in se morajo navajati na nove sostanovalce, kar je včasih problem, saj se morajo vedno znova prilagajati.

Tisti stanovalci doma, ki imajo veliko stikov z drugimi stanovalci in se z njimi družijo pri raznih aktivnostih, hodijo na izlete in se udeležujejo kulturnih in družabnih srečanj opisujejo to druženje kot nekaj pozitivnega. Pomeni jim krajšanje časa.

Druženje z drugimi stanovalci zlasti ob kavi je tudi priložnost za pogovor, izmenjavo mnenj, obujanje spominov. Nekateri imajo raje pogovore za sprostitev, se zabavajo s pripovedovanjem šal in zanimivih dogodkov iz življenja. Tisti, ki postanejo tudi prijatelji, skrbijo za druge in čutijo pripadnost.

Drugi pogovori so namenjeni reševanju težav, ki mučijo nekatere in pomenijo spodbudo, ali pa stanovalci izmenjujejo zgolj vljudnostne besede in do sogovornikov niso zaupljivi. Nekaterim pogovor z drugimi stanovalci pomeni vse ali zelo veliko in spletejo z njimi prijateljske vezi. Zelo radi pomagajo drugim, predvsem tistim, ki so nemočni. Nekateri navajajo, da je treba razumeti tiste, ki imajo zdravstvene težave in, da se je treba temu prilagoditi. Nekateri pa se namenoma izolirajo in navajajo, da so imeli v preteklosti slabe izkušnje, če so se preveč družili s stanovalci doma.

Druženje v raznih delavnicah opisujejo kot koristno za zdravje, na primer ohranjanje gibčnosti, ki je povezano z izdelovanjem punčk iz blaga, ki zahteva natančnost, in ročne spretnosti, poleg tega pa še zaslužijo s tem delom, da gredo potem lahko na izlete.

Nekateri z navdušenjem opisujejo druženje na raznih prireditvah v domu, kjer se lahko zabavajo, sprostijo in izobražujejo.

Večina jih meni, da druženje s stanovalci doma pozitivno vpliva na njihovo počutje, saj nekateri navajajo, da je to zanje olajšanje in sprostitev.

Nekaterim so drugi stanovalci doma tudi vir informacij, saj so določeni stanovalci dobro informirani in kot omenjajo »vse vedo«.

»Ja, luštn je, a ne, krajša ti čas, prijetno je, ni tisto dolgočasje, ne vemo kej počet, pa bi, ne vem, res čakau ne vem, tako konca, to pr ns res tega ni ne.« (Ema, 66)

»Ja fino je to, greš dol, tmle uzuni se zberemo, mau kšne vice prpovedujemo, in tko. Prou prjatli, veste, nekak, zdele, k sm bla bolna, šen sm mela na nogi, se mi je naredu tud ... so pršli k ni navada, nebi si mislila, da je navada. Pa so pršli, »smo pršli pogledat kako si, k te ni nč vn, kuga je«. To se prau, da te le pogrešajo, de, de spadaš k neki skupnosti, ne.« (Iris, 87)

»...pomagam drugim, morš pomagat...tu moraš biti zelo socialen, čut imet ne?« (Anton, 92)

»E, družm se z raznimi ljudmi, z vsemi bivajočimi tle. Mal je treba z marsikom potrpet, ne, ker so več al mnj al dementni ne, se moti, ker zahajajo vn, pa ti, ki so v »tovarni« so mal boljši, ker drugi so v izoliranem odelku, ne, tisti, ki so močno dementni. Pa to je, mal me mot, ta »mladina« ne, mislm starostniki. To me je motilo, ko sem pršel, pred slabimi tremi mesci, ne.« (Drago, 70)

»Tako da je tud neki koristnga ne, pa da počas ohranjamo tud tole gibčnost a ne, pa ena korist je od tega ne.« (Ela, 86)

Tabela 5.3: Vloga in pomen prijateljev in stanovalcev doma

Vloga in pomen prijateljev in stanovalcev doma		
	prijatelji (stari in novi, ki so običajno stanovalci doma)	stanovalci doma
Druženje	- imajo stike z njimi po telefonu, jih obiščejo - nekatere vzamejo iz doma, (peljejo na kosilo)	- se družijo ob vsakodnevnih aktivnostih glede na interese, ki jih imajo - gredo skupaj na izlete
	- najpogostejša ovira za druženje in vzdrževanje prijateljstva je bolezen (odvisnost od vozička)	- nekateri se ne družijo in zavračajo družabno življenje v domu
Emocionalna opora	- se pogovarjajo - si zaupajo tudi osebne stvari - jim veliko pomenijo	- se pogovarjajo - si zaupajo (nekaterim tudi osebne stvari) - nekateri se ne razumejo, motijo en drugega in prosijo za premestitev
Informacijska opora	- nudijo informacije	- nudijo informacije
Materialna opora	- si pomagajo: prinesejo kakšen priboljšek, plačajo kavo, kosilo	- si pomagajo: nekateri pomagajo sostanovalcu v sobi pri oblačenju, negi, tako, da ne potrebujejo dodatne nege, ki bi bila za njih predraga

- Povezava z drugimi raziskavami

Ugotovitve kakšen pomen imajo za starejše, ki prebivajo v domu prijatelji, tako tisti, ki jih imajo še od prej, ko so prišli v dom, tako novi, ki so velikokrat tudi stanovalci doma lahko v nekaterih točkah primerjamo z raziskavo o omrežju socialne opore Ljubljancev (Kogovšek in drugi 2003). Omenjena raziskava obravnava tudi značilnosti omrežij po starostnih kategorijah in zajame tudi starostnike od 61 do 66 let in nad 66 let. Ugotavlja, da v letih od 61 do 66 let zaradi upokojevanja sodelavci izginejo, tisti nad 66 let pa imajo majhna omrežja, tudi zaradi upadanja prijateljev zunaj družinskega kroga. Podobne so tudi naše ugotovitve glede zmanjševanja števila prijateljev, ki so bili istočasno sodelavci, čeprav se je v določenih primerih to prijateljstvo ohranilo in se nadaljuje. Je pa omejeno, največkrat zaradi bolezni in pomeni samo še stike po telefonu. V omenjeni raziskavi ugotavljajo, da s starostjo narašča odstotek sosedskih vezi. Naša situacija, ko starejši živijo skupaj v veliki stavbi je specifična, saj jim ostali stanovalci v domu na nek način tudi pomenijo sosede. Izkazalo se je, da je veliko starejših z njimi v prijateljskem odnosu in so na takšen način povečali število svojih prijateljev. Prav tako lahko potegnemo vzporednico, da so prijatelji pomemben vir emocionalne opore, informacijske opore in druženja.

- Vloga in pomen strokovnega osebja

Na prvem mestu je večina starejših navedla socialno službo oziroma dve socialni delavki kot vir informacij oziroma pomoč, če kaj potrebujejo. Vsi so zelo zadovoljni s socialno službo v domu in so jo zelo pohvalili. Nekateri pa sploh ne potrebujejo informacij oziroma menijo, da ne potrebujejo ničesar.

Zanimiv je tudi primer, ko ima starejši tako partnerja, ki živi izven doma, kot tudi mamo, sestro, sorodnike, prijatelje, vendar je na vprašanje, s kom se pogovarja o osebnih stvareh in komu zaupa, odgovorila da najbolj socialni delavki. Zaupanje povezuje tudi z medsebojno pomočjo in dobrim počutjem.

Na socialno službo se obračajo tudi, če imajo probleme s sostanovalci in želijo premestitev v drugo sobo. V zvezi z zdravjem prosijo za pomoč in informacije medicinsko osebje, ki so ga tudi pohvalili kot prijazno in strokovno usposobljeno. Nekateri so nad njimi navdušeni in menijo, da veliko naredijo za njihovo zdravje. Predvsem navajajo telovadbo in razgibavanje, ki se ga vsak dan udeležujejo, kot zelo pomembno in koristno za njihovo zdravje.

»A ja, na socialo, to je socialna delavka ta glavna, ta mi tu vse štima, super, zelo prijazni, dostopni vse ...« (Anton, 92)

»Ja, sigurno, najbolj s socialno delavko, najblj z njo, če maš kej take potrebe, al pa u ambulanti al pa z glavno sestro« (Ema, 66)

»Ja ne vem, mislim vsekakor se človek bolj počut a ne, če veš, da se lohke enmu zaupaš, al pa ti eden pomaga, kot pa da si nemočen in ne veš kaj bi naredu, a ne. Sej tle zelo radi pomagajo.« (Ema, 66)

»Sestre, tale, socialna delavka, zlo rada pomaga, če je treba kej in tudi zelo uslužni so.« (Iris, 87)

»Namreč bla sem zdele zadnje čase trikrat u bolnici, e ... in tam je recimo u Petra Držaja, sej bi reku so po svoje natančni, ampak ni dobro, na Kliničnem, boljše. No, vendar, e ... so me uredil, e bi reku, v smislu funkcije telesa, e ... šele tle v domu. Tako, da je tukej je ta tehniška služba, to se prav, so kukr po moje, js jih imam za medicinske sestre, ne, s srednjo, no ti lahko velikomaga z nasveti ...« (Dora, 87)

Tabela 5.4: Vloga in pomen strokovnega osebja

Vloga in pomen strokovnega osebja	
Informacijska opora	- nudijo jim informacije, ki jih potrebujejo na začetku ko pridejo v dom, nato v zvezi z plačevanjem oskrbe, možnostjo zamenjave sobe, drugo svetovanje
Emocionalna opora	- nekateri starejši jim zaupajo osebne stvari, osebje jim pove kaj spodbudnega, prijaznega
Materialna, instrumentalna opora	- jim pomagajo pri ohranjanju gibčnosti, telovadba, razne vaje, jim prinesejo predpisana zdravila, nekaterim prinesejo tudi obroke v sobo, nekaterim prinesejo knjige

- Povezava z drugimi raziskavami

Vlogo in pomen strokovnega osebja v domu lahko v veliki meri povežemo s pomočjo starejšim, ki se nanaša na njihovo zdravstveno stanje in počutje. V domu ima večina starejših probleme z zdravjem, saj je to tudi eden najpomembnejših razlogov, da so odšli v dom. Naše ugotovitve lahko delno primerjamo z ugotovitvami projekta Socialna integracija starostnikov v Sloveniji iz leta 2005, ko so bili zbrani podatki o socialni opori starejših v bolezni (Pahor in drugi, 2009). V raziskavi ugotavljajo, da veliko starejših potrebuje tudi formalne vire oskrbe,

kot je bivanje v domu za starejše, medicinsko in drugo osebje, ki jim nudi instrumentalno, emocionalno in tudi informacijsko oporo. Podobne so tudi ugotovitve, da je pri starejših močno razvita vzajemnost in čutijo potrebo, da pomagajo drugim starejšim. V raziskavi ugotavljajo, da starejšim zdravje ne pomeni vedno odsotnost bolezni, ampak se zdrave počutijo tisti, ki so lahko še aktivni. Tudi v našem primeru je oseba na vozičku omenila, da lahko povsod gre in v domu vodi delavnico za izdelovanje lutk in jih tudi sama izdeluje.

5.3.2 Finančno stanje

Tabela 5.5: Finančno stanje

IME, STAROST	Zmožnost plačevanja oskrbe s pokojnino, spremembe v višini oskrbe, finančno stanje,
Anton, 92 let	oskrbo plača s pokojnino, mu še ostane, ima prihranke
Ana, 87 let	pokojnina malo čez 600 EUR, prošnja za dodatek odbita, hčerka ima nizko pokojnino
Anica, 94 let	oskrbo plača s pokojnino, ki je malo čez 700 EUR, ji še ostane (okrog 50 EUR), hčerka ima lepo pokojnino in ji vse da kar si želi, prodaja tudi svoje stanovanje
Beti, 79 let	je zadovoljna s svojim finančnim stanjem
Cilka, 85 let	ima nizko pokojnino, dobiva še pokojnino po možu, ravno, da pokrije stroške oskrbe, ima prihranke, ki jih že koristi, računa na del kupnine od prodaje stanovanja
Cveta, 90 let	ima nizko pokojnino, dobi socialni dodatek za 100 % invalidnost, s tem pokrije stroške oskrbe (508 EUR) ji še ostane, se je preselila iz dražjega v cenejši dom, ker tam ni zmogla plačevati (okrog 1000 EUR), stanovanje je podarila sorodnikom
Danilo, 78 let	ima nizko pokojnino (480 EUR), ne pokrije stroškov oskrbe (670 EUR), ima garsonjero in dobi 200 EUR najemnine, da lahko pokrije stroške oskrbe
Danica, 90 let	s pokojnino plača stroške oskrbe
Dora, 87 let	s pokojnino plača stroške oskrbe, ji še ostane za svoje potrebe in darila za družino, ima svojo hišo
Drago, 70 let	s pokojnino plača stroške oskrbe, plačuje stroške za svoje stanovanje (bi ga želel prodati, vendar je zaradi slabe kupne moči to težko), ostane mu zelo malo (za kavo), ima manjše prihranke
Dana, 92 let	s pokojnino plača stroške oskrbe
Edo, 90 let in Eva, 83 let	pokrijeta stroške oskrbe s pokojnino, imata prihranke
Ema, 66 let	pokrije stroške oskrbe s pokojnino, ji ostane za kakšen priboljšek, oblačila, ima prihranke od prodaje stanovanja, (ima mamo v domu, ki ima tolikšno pokojnino, da ravno lahko plačuje oskrbo)
Ela, 86 let	s pokojnino ne pokrije stroškov oskrbe, ima pa še vdovski dodatek in

	dodatke za nego, kar vse skupaj zadostuje za pokritje stroškov in ostane »za kavo«, ima prihranke
Evelin, 86 let	s pokojnino pokrije stroške oskrbe, ima prihodke od najemnine, garsonjero je dala nečaku
Iva 94 let	s pokojnino pokrije stroške oskrbe, ima nekaj prihrankov od prodaje stanovanja, vendar ne ve točno kolike, ker je sin, ki ima pooblastilo vzel že precej z računa
Irena, 92 let	ne ve kako je s plačevanje oskrbe, ker ji vse ureja sin
Ina, 80 let	s pokojnino ne pokrije stroškov oskrbe, še doda (ne navaja vira), se je preselila iz dražjega v ta dom, ki je cenejši
Ines, 83 let	je invalidsko upokojena (540 EUR) ne pokrije stroškov oskrbe, živi v domu skupaj z možem, ki ima večjo pokojnino in skupaj plačata oskrbo, imata dodaten vir od prodaje hiše
Iris, 87 let	s svojo pokojnino ne pokrije stroškov (ji zmanjka 150 EUR), živi v domu skupaj z možem, ki ima tudi pokojnino, tako, da pokrijeta stroške in jima še nekaj ostane, imata še prihranke, imata hišo, ki sta jo dala v najem

- Finančno stanje in pomen socialnih omrežij v finančni krizi

Z analizo odgovorov na vprašanja, ki so povezana s finančno situacijo, kot je njihovo zadovoljstvo z višino pokojnine in plačevanjem oskrbe ter ali imajo mogoče kakšne skrbi v zvezi z denarjem, smo ugotovili, da veliko starejših lahko pokrije stroške oskrbe v domu s svojo pokojnino. Vendar jih veliko ni zadovoljnih z višino pokojnine, čeprav lahko pokrijejo stroške oskrbe, ker jim po plačilu mesečne oskrbe ne ostane nič ali zelo malo. Nekateri razliko med višino pokojnine, ki ne zadošča, in višino oskrbe pokrijejo z dodatki, ki jih dobijo ali zaradi invalidnosti ali za dodatno nego. V enem primeru gospa dobi posebno pokojnino po možu, ki je bil v italijanski vojski. Tisti, ki živijo v paru pa pokrijejo manjkajoči del za plačilo oskrbe iz pokojnine partnerja. Nekateri imajo dodaten prihodek od najemnine za oddano stanovanje ali hišo. Ugotovimo lahko, da starejši zaznavajo spremembe povezane s finančno krizo v smislu, da jim pokojnina komaj zadošča (v nekaterih primerih pa tudi ne) za pokritje stroškov oskrbe. Navajajo, da so dokler niso bili v domu lahko še kaj privarčevali od pokojnine. Višanja stroškov oskrbe ne zaznavajo, oziroma navajajo, da je to minimalno.

Oskrbo v domu lahko plačajo, ker ne potrebujejo posebne nege in je zato cena nižja. Skrbi pa jih, kaj bi bilo v primeru, če bi zboleli, ostali v postelji in bi potrebovali dodatno nego, ki bistveno zviša ceno oskrbe, ki je ne bi mogli plačati. Nekateri so že rešili problem plačevanja predrage oskrbe tako, da so se preselili iz dražjega doma (1000 EUR) v cenejši (508 EUR). Nekateri imajo prihranke, ker so že prej načrtno varčevali »za vsak primer«. Drugi so, ko so odšli v dom prodali svoje stanovanje in jim ta denar pomeni rezervo, ali pa so svoje stanovanje podarili in jim je sedaj žal, saj ugotavljajo, da se finančna situacija slabša in bi jim dodaten vir prihodkov prišel prav. Nekateri starejši pa svoje prihranke že koristijo, saj za

plačilo oskrbe porabijo celotno pokojnino in jim nič ne ostane za druge nujne stvari ali za kakšen priboljšek ali oblačila. Nekaterim to prinesejo otroci in nimajo potrebe po dodatnem denarju, drugi pa nimajo te možnosti. Le redkim ostane od pokojnine, ko poravnajo vse obveznosti še toliko, da lahko dajejo še svojim otrokom oziroma vnukom.

Nekaterih njihova finančna situacija ne skrbi in pravijo, da jim otroci to urejajo, čeprav to dejansko pomeni, da otroci skrbijo, da je oskrba plačana, vir pa je pokojnina staršev. Nekateri so izrazili tudi skrb zaradi morebitne privatizacije domov.

Starejši se zavedajo dejstva, da imajo tudi njihovi otroci omejena finančna sredstva, bodisi nizko plačo, lahko celo izgubijo službo ali pa nizko pokojnino, da morajo preživljati še svoje otroke, ki študirajo, ali pa so brezposelni. Vedo, da ne morejo računati na finančno pomoč svojih otrok ali vnukov.

»Ja, hm, veste, z mano, js mam sicer mejhno penzijo, e ... lahko sm pa, še u unm domu sm lohk bla, k je najdražji u Sloveniji in sem tud s tega razloga sm pršla, ker je tu ceneje, ampak sem tm zdržala kr neki časa, ker sm invalid ne, stoprocentni invalid, oči, zaradi slepote in dobim socialni dodatek, ne. In tlele je men to igračka plačat tole, prejšnji mesec sm plačala petstoosem eurou.« (Cveta 90 let)

»O ja, mam, mam. Mam lahko, pol pa še, tud dam ne, ko so darila, ko so praunuki, darila ob rojstnih dnevih, to se ne zapustim, ne, da nebi jih obdarila.« (Dora 87)

»Glejte trenutno nč, ampak, če se bo pa, tko, ko nekak obljublajo, da se znajo, vsi ti domovi postat privatni, privatna last, potem se bo pa sigurno velik povečala cena. Takrat pa ne vem kako bo. Dons še nočem razmišljat in upam, da ne bo tako, a ne.« (Ema, 66)

V zvezi z vprašanjem, če morajo v »zadnjem času« kaj več plačevati za oskrbo smo ugotovili, da nekateri nimajo pregleda nad stroški plačevanja oskrbe, saj jim to urejajo otroci. Tisti, ki so v domu krajši čas niso mogli odgovarjati na vprašanje, kako je z višino oskrbe oziroma ali se je ta višina kaj spremenila. Večini se zdravstveno stanje odkar so v domu ni spremenilo oziroma poslabšalo, da bi morali plačevati višjo oskrbo. Nekateri pa so že ozdraveli do te mere, da lahko ponovno sami skrbijo zase in se jim je višina oskrbe znižala.

Večina je zadovoljnih, da se stroški oskrbe ne dvigujejo, oziroma tudi tisti, ki so dlje časa v domu niso tega zaznali, oziroma menijo, da je to zvišanje majhno.

Gospod, ki v domu živi že devet let na vprašanje ali mora v zadnjem času kaj več plačati za oskrbo oziroma ali se je ta kaj zvišala, odgovarja:

»Nč nč, zatu, ker so, zaenkrat se še sam preoblačm, oblačm, hodm še tulk a ne de, na hrano, grem dol v jedilnco.« (Danilo, 78 let)

»Veste kako je, js mam le tukšen penzion, da zaenkrat pokrivam. Res je, de se mi je dvigenlu v tem času, ker sem rabila več pomoči ... No, ampak zdej pa že zmanjšujem tist, z vozička, k sm se mogla poganjat, sm pršla nazaj na roler ... » (Dora, 87)

»Ja, u desetih letih, seveda, to skoz, ampak ne morem pa povedat prbližno kolk. Neki stroškov je po odredbi, a veste, tist, ampak dragač pa pr ns js nebi rekla, da bi blo kej gor. Zdej jest ne vem po drugih domovih kako je, ne, ampak niso se, da bi rekla kej preveč, ne.« (Evelin, 86)

»Ne, se ni še nč zvišalo ne, ampak to pričakujemo, da se lahko.« (Ines, 87)

Nekateri se počutijo »varne« kar se tiče denarja, saj imajo še prihranke, navajajo, da so v življenju veliko delali in imajo še premoženje, hišo ali stanovanje. Nekateri so nepremičnine podarili otrokom, tako da računajo nanje, da bi jim lahko pomagali. Eni pa so že prodali svoje stanovanje in imajo prihranke v banki, kar jim tudi zagotavlja določeno varnost. Nekateri pa se, kljub temu, da so podarili sorodnikom svoje stanovanje, zavedajo, da nanje ne morejo računati za pomoč. V najslabšem položaju so tisti, ki ne računajo na otroke, saj imajo tudi oni nizko pokojnino ali plačo, nimajo pa drugih sorodnikov na katere bi se lahko obrnili za finančno pomoč. To, da bi mogoče potrebovali več denarja nekateri povezujejo z zapravljanjem in menijo, da ni potrebe za to. Nekaterim se zdi situacija, da bi potrebovali večjo vsoto denarja bolj realna oziroma razmišljajo, da se to lahko zgodi.

Gospa, ki ji nekaj denarja še ostane in nima skrbi v zvezi s tem, pa vidi problem svoje finančne varnosti v tem, da ne zaupa bankam in ne želi zaupati banki svojega denarja. Ta izjava je zanimiva glede na to, da mi je gospa po intervjuju povedala, da ima visoko izobrazbo in je bila v času službe tudi na vodilnih delovnih mestih. V sobi ima računalnik, ki ga še vedno uporablja in si z njim tudi krajša čas. Kot že rečeno se večina starejših zaveda finančne situacije in realno gledajo na to problematiko.

V glavnem starejši ne navajajo, da bi potrebovali večjo vsoto denarja odkar so v domu in se zavedajo, da morajo živeti skromno in paziti na svoje prihranke, če jih še imajo. Pravijo, da jim sploh ni hudo, ker je ekonomska situacija nasploh slaba. Povedo, da se tudi na mlajše

oziroma na vnuke ne morejo zanašati, ker ti ali študirajo ali so študij končali, pa nimajo zaposlitve, oziroma so tudi tisti, ki jo imajo v negotovosti, da jo lahko izgubijo.

Socialno omrežje starejših, ki živijo v domu za starejše predstavljajo partner, otroci, sorodniki, prijatelji in stanovalci doma, ter strokovno osebje. Pomenijo jim vir emocionalne, informacijske opore, druženja in pomoči. Lahko ugotovimo, da se starejši zavedajo pomena stikov in pomoči, ki jim jo nudijo člani njihovega socialnega omrežja tudi v sedanji finančni krizi. Opisujejo koristi, ki jih imajo od druženja, kjer recimo izdelujejo razne izdelke, ki jih lahko prodajo in zaslužijo za izlete. Nekatere starejše otroci oskrbijo z priboljški in stvarmi, ki jih potrebujejo. S sostanovalci si medsebojno pomagajo. Tisti, ki živijo skupaj v sobi skrbijo za bolnega sostanovalca, ta ne potrebuje toliko dodatne nege, kar bi sicer pomenilo tudi višje stroške oskrbe.

Starejši se zavedajo, da imajo njihovi otroci in družina, kot tudi prijatelji finančne omejitve. Na ta način prepoznavajo splošno finančno krizo in nekatere bolj kot zase skrbi za svoje otroke in vnuke. Tako lahko ugotovimo, da se starejši ne morejo nadejati finančne pomoči svojih otrok in družine, ker so tudi oni v slabi finančni situaciji.

»Ja nekaj mam pršparano, js sm bil navajen delat, js sm to hišo u Ljubljani si naredu in sm tem mladim jo podaru, poleg tega stanovanje sm zdaj tem najmlajšemu vnuku odstopu, še to, ta da s tem nemam poroblema, ne, da bi en mislu, ker mam tko pokojnine, de se ... pa še rezerve ...« (Anton, 92)

Na vprašanje na koga bi se lahko obrnil, če bi se znašel v situaciji, da bi potreboval večjo vsoto denarja, odgovarja: *»Tu pa na nobenga ne morm se obrnt. Ker tud ne mislm zapravljat, de bi bil potreben kej več denarja.« (Danilo, 78)*

Gospa na vprašanje ali se ji je že zgodilo, da bi potrebovala večjo vsoto denarja, odgovori: *»Za enkrat ne, no, če bi recimo se mi voziček pokvaru, ne vem...neki mam pršparan, tko, da bi blo, ampak, če bi mi zmankal, bi mi sestra najbrž, bi pa prosila, ko sva najbližje, kaj pa. Mamo bi težko, ker si že ona glih, da ima dovolj za dom, a ne, plačuje ne, tako, da edina mi je sestra.« (Ema, 66)*

»Ja, nagovarjajo me, da nej, če mam kej več kot trenutno rabm, da naj vežem u banki, vendar, bankam ne zaupam.« (Dora 87)

Na vprašanje, na koga bi se lahko obrnil pravi:

»Na Boga. Drgje neb dubu. Na nobenga. Ker na konc koncev tud nimajo, ne. Brt je, ma mjhno penzijo, žena še dost manjšo. Pa žena je postelni bolnik in use porabta za zdravje. Sestra, ena je, mata s svakam, k tle na Fužinah stanuje, mata štirsobn stanvanje, penzije nekej čez jurja oba skp, neki malga čez jurja, pa vikend mata, pa prikolco, pa vsesorte, tku de gagata, se reče, ne.« (Drago,70)

Na vprašanje, če bi pričakovala recimo pomoč države ali kakšne institucije, odgovarja:

»Ja, sej veste kakšno stanje je zdej. Še tistim, ki so nujno potrebni, kaj se dogaja, saj to je groza, no. Na primer so ljudje tam u Lendavi ne, sej gutov spremljate kej, ko so tm že tri mesce niso dobili plače in zdaj stavkajo že tretji teden ne. Mi se bomo še nekak preživel, ker prodal smo, mož je bil doma iz Krka ne, pa smo tam prodal hišo, pa to ...« (Ines,83)

Tabela 5.6: Soočanje s krizo

Viri in strategije	
pokojnina	- če se višina pokojnine ujema z višino stroškov oskrbe, so zadovoljni in ne iščejo dodatnih virov, oziroma jim otroci prinesejo, če kaj potrebujejo
dodatki	- socialni dodatek jim omogoča, da lahko skupaj s pokojnino pokrijejo stroške oskrbe
najemnina	- z najemnino, ki jo dobijo od oddaje svojega stanovanja si pomagajo, da lahko skupaj s pokojnino pokrijejo stroške oskrbe
prihranki	- s prihranki, ki jih imajo od prej si privoščijo kakšen priboljšek, ker jim od pokojnine nič ne ostane oziroma računajo na prihranke, da jih bodo začeli črpati, če bodo stroški oskrbe dvignili (tudi, če bodo potrebovali dodatno nego)
drugo	- primer vojaške pokojnine po možu, skupaj s pokojnino zadošča za kritje stroškov oskrbe
varčevanje	- nič ne kupujejo, si privoščijo samo kakšno kavo
selitev	- dva primera selitve iz dražjega v cenejši dom
pomoč otrok	- otroci jim prinesejo razne priboljške, povabijo jih na kavo, kosilo, nekaterim prinesejo še druge stvari, ki jih potrebujejo
medsebojna pomoč v domu	- nekateri pomagajo sostanovalcu v sobi pri oblačenju, negi, tako, da ne potrebujejo dodatne nege, ki bi bila za njih predraga

- Povezava z drugimi raziskavami

V raziskavi Omrežja socialne opore Ljubljancanov (Kogovšek in drugi 2003) je bilo ugotovljeno, da je z vidika zadostnosti predvsem problematična opora v smislu konkretne finančne pomoči, pri čemer so še posebej izpostavljeni starejši prebivalci. Ugotovljeno je bilo, da s starostjo narašča odstotek anketirancev, ki nimajo nikogar od kogar bi si lahko, če bi bilo treba, izposodili večjo vsoto denarja. Med najstarejšimi jih je bilo kar 47 %.

Naše ugotovitve kažejo zelo podobno situacijo, saj se starejši, ki živijo v domu lahko zanesejo samo na svojo pokojnino, prihranke in nekateri na dodatne prihodke od premoženja. Da bi potrebovali večjo vsoto denarja ne razmišljajo in menijo, da to verjetno ne bo potrebno.

Kako se revni starejši znajdejo v pomanjkanju oziroma težkih finančnih situacijah in kakšne strategije shajanja z revščino uporabljajo so opisane v monografiji »Samo da bo denar in zdravje« (Hlebec in drugi 2010), v kateri so navedene med aktivnimi strategijami med drugim tudi iskanje dodatnih finančnih virov, vzdrževanje socialnega omrežja in stikov, med pasivnimi pa na primer omejevanje pri »priboljških«, večjih nakupih, črpanje preteklih prihrankov. Podobne so tudi naše ugotovitve, saj so nekateri starejši med pomembne strategije, ki jim omogočajo plačilo oskrbe navedli tudi črpanje prihrankov, kot tudi drugih virov prihodkov, pomoč otrok, ki jim prinesejo razne »priboljške«, ki si jih sicer ne bi mogli privoščiti. Med zanimive strategije soočenja s finančno krizo pa sodi tudi ta, da si medsebojno pomagajo v domu, kar pomeni prihranek pri plačevanju nege, katere v večini primerov ne bi zmogli plačati.

5.3.3 Scenarij odhoda iz doma

Tabela 5.7: Scenarij odhoda iz doma

IME, STAROST	Scenarij odhoda iz doma
Anton, 92 let	lahko bi šel k hčerki, problem bi rešil sam
Ana, 87 let	v nobenem primeru ne bi šla iz doma, to ji je rekla tudi hčerka
Anica, 94 let	lahko bi šla k hčerki, problem bi rešila sama
Beti, 79 let	bi pričakovala pomoč kakšne institucije, lahko bi šla k otrokom, bi sama rešila ta problem
Cilka, 85 let	ne bi želela obremenjevati otrok, čeprav bi bil sin pripravljen skrbeti zanjo, nebi želela pomoči druge institucije
Cveta, 90 let	lahko bi šla domov, kjer živi sestra in nečakinja z družino, bi sama rešila problem, zanjo bi bila to stresna situacija
Danilo, 78 let	obe hčerki bi lahko skrbeli zanj, bi sam rešil ta problem, zanj to ne bi bilo stresno, ker ni zahteven

Danica, 90 let	nima nikogar, ki bi lahko skrbel zanjo (ima tri otroke), zanjo bi bila to stresna situacija
Dora, 87 let	razmišlja, da bi šla domov v stanovanje v svoji hiši, kjer živi vnukinja ali pa kjer se je rodila, k nečaku (si že predstavlja, kako bi se tam vživela)
Drago, 70 let	misli, da bi se znašel, bi sam rešil problem, čeprav bi bilo to zanj stresno
Dana, 92 let	ne bi šla k nobenemu, mogoče bi bil kdo pripravljen skrbeti zanjo (ima hčerko), zanjo bi bila to stresna situacija
Edo, 90 let in Eva, 83 let	odhod iz doma ni mogoč, sin in hčerka ne bi mogla skrbeti zanju,
Ema, 66 let	nima kam, svoje stanovanje je prodala, ima prihranke in bi si s tem pomagala glede plačila
Ela, 86 let	nima kam, sin ne bi mogel skrbeti zanjo, ne bi pričakovala pomoč koga drugega (npr. države)
Evelin, 86 let	nima nikogar, ki bi skrbel zanjo (nima otrok), ni mogoče, da bi zapustila dom
Iva 94 let	nima nikogar, ki bi skrbel zanjo (ima sina in dve vnukinji), ni mogoče, da bi zapustila dom
Irena, 92 let	nima nikogar, ki bi skrbel zanjo (ima sina in dva vnuka), ni mogoče, da bi zapustila dom
Ina, 80 let	ne bi imela kam iti, sin bi težko skrbel zanjo, ne bi pričakovala pomoči države oziroma kakšne institucije
Ines, 83 let	z možem ne bi imela kam iti, ne bi pričakovala pomoči države oziroma kakšne institucije
Iris, 87 let	z možem ne bi imela kam iti

- Scenarij odhoda iz doma

Kaj bi se zgodilo, če bi prišlo do zvišanja stroškov oskrbe starejši v večini primerov še niso razmišljali. Prav tako niso razmišljali, da bi odšli iz doma, če bi bili stroški visoki, oziroma so nekateri, ki so najprej zavrnilo to možnost, v nadaljevanju razmišljali h komu bi pa mogoče le lahko šli, če bi bilo to res nujno. Nekateri so izrazili upanje, da se to ne bo zgodilo.

Najbolj odločni in negativni so bili odgovori na vprašanje, če bi razmišljali o odhodu iz doma. Sami so postavili vprašanje, kam naj bi šli. Nekateri so pripravljeni razmišljati o tej situaciji in jo sprejmejo kot nekaj, kar bi tudi morali narediti, če bi bilo potrebno. Drugi poskušajo gledati na problem v širšem kontekstu in menijo, da bi tudi sicer v družbi morala biti to resna situacija, da bi prišlo do takšne krize.

V glavnem so vsi starejši, ki so sodelovali v intervjuju, prišli v dom zaradi zdravstvenih problemov, ki so takšne narave, da ne morejo živeti doma, nekateri so tudi na vozičku. Z odhodom v dom so rešili svoj problem bivanja in je razumljivo, da ne razmišljajo o odhodu iz doma.

Hipotetična situacija, da si predstavljajo, da stroški oskrbe postanejo tako visoki, da jih ne bi mogli več plačevati, kar bi pomenilo, da bi bivanje v domu postalo predrago in bi morali začeti razmišljati o odhodu iz doma za starejše, je pri nekaterih, kljub temu, da so bili že uvodoma seznanjeni, da je ta situacija izmišljena, povzročila začudenje in nelagodje.

Na vprašanje ali bi razmišljali o odhodu iz doma pravijo:

»Ja tut bi mogu ...« (Danilo,78)

»Ne, tud ne, sigurno bi ostala. To bi morala bit že kr precej resna situacija. Tko, ne samo za mene, tud za večji krog, bi rekla, ja.« (Dana, 92)

Kljub temu, da so nekateri poudarjali kako pomembno je, da imajo še svoje otroke in sorodnike, pa se je izkazalo, da v primeru, ko nebi zmogli plačevati oskrbe v domu, ne bi mogli skrbeti za njih.

Nekateri starejši, ki imajo svoje otroke so sicer navedli njih, da bi lahko skrbeli zanje in sicer v primeru, ko imajo z njimi tudi sicer bolj »prijateljske« odnose.

Kljub temu, da imajo starejši otroke, ki bi sicer bili pripravljeni skrbeti za njih, oziroma oni tako predvidevajo, pa vseeno povedo, da jih ne bi želeli obremenjevati, ker se otroci nimajo časa ukvarjati z njimi, imajo že sami cel dan delo v službi in jim ne želijo biti v breme, oziroma v domu dobro skrbijo zanje, kar jim olajša življenje.

Nekateri so prepričani, da odhod iz doma za starejše v nobenem primeru ni rešitev, saj nimajo kam, kljub temu, da imajo svoje otroke. Kot sledi iz navedenih primerov otroci niso zanesljiva opora. V splošnem bi bila za starejše takšna situacija, da morajo iz doma, stresna.

V glavnem starejši v primeru, da bi zaradi zvišanja stroškov morali zapustit dom za starejše, ne bi pričakovali pomoči države ali kakšne institucije.

Gospa, ki ima sina in dve vnukinji pove: *»Nimam nobenga, čist nobenga, razen mogoče ... imela sem nečaka, izredno dobrga, pa je zdej že tud pokojni, dve leti. Če bi bil on živ edini, ki bi mi pomagal, tko pa ni nobenga.« (Iva, 94)*

Gospa ima tri otroke in na vprašanje, če bi se lahko h komu od njih preselila pove:

»Nimam h komu. Ker so vsi v nadstropjih, jaz pa hodt ne morem.« (Danica, 90)

Na vprašanje, če bi lahko kdo skrbel zanjo pa odgovori:

»Nihče ... in tud, še nobenkrate noben nč kej skrbu, kej posebnu.« (Danica, 90)

»Samu sta pa pripravljene obe hčirki me uzet h sebi ... » (Danilo, 78)

»Sin ma hišo, prav b lohka bla pr men. Ja lahko bi bla pr teb, ampak cel dan sama, pa še zvečir. Jest sm tu vse pomislila, ker zvečir, dons kakšne so službe in k dam pridejo, nervozni, jest b se počutila, de sm jest tista, da sem jim u breme.« (Cilka 85)

Samo nekaterim starejšim, ta situacija o »zapustitvi doma« ne bi bila stresna. Gospod, ki bi sam rešil ta problem in na vprašanje, če bi bilo to zanj stresno pove:

»Ja, ne, ne, zatu, ker nism zahteun vejste.« (Danilo, 78)

Hčerki, ga tudi sicer obiskujeta (eno ima zakonsko, drugo pa je imela žena v zvezi pred njim) in ga vzameta za vse praznike in ob koncu tedna k sebi domov.

Nekateri se začudijo vprašanju ali bi bilo to zanje stresno:

»Absolutn. Sej sm človk, a ne, ne? A ni to logično? To je stresno ... » (Drago, 70)

Nekateri pa optimistično začno razmišljati ob vprašanju, ali bi bilo stresno zapustiti dom:

»O, ne ... O, js sm še celo, pravm kam bi šla, tam, kjer sem se rodila, bi rada šla, je pa, imam pa nečaka, zelo dobr človk, zelo dobr. In pri njemu, pa bi mu vse pustila, ker ima obrt doma, bi, bi lahko živela. Mislm, zdej si js predstavljam, kako bi se tam uživela in mislm, de bi se.« (Dora, 87)

- Finančno stanje in scenarij odhoda iz doma

Za nekatere starejše bi scenarij odhoda iz doma pomenil stresno situacijo, ker nimajo možnosti nastanitve drugje kot v domu, ker nimajo družinskih članov oziroma ti ne morejo skrbeti za njih. Starejši so z odhodom v dom naredili pomemben korak zase in za svoje, katere so želeli razbremeniti, sami pa ponovno postali na neki način samostojni.

Ugotovili smo, da večinoma ne računajo na pomoč družine, če bi morali zaradi visokih stroškov oskrbe zapustiti dom za starejše, saj poznajo krizno situacijo. Navajajo, da imajo tudi njihovi otroci nizke pokojnine, tisti, ki so še v službi pa to lahko izgubijo oziroma nimajo visokih dohodkov. Poleg tega morajo skrbeti še za svoje otroke, njihove vnuke, ki še študirajo

ali pa iščejo zaposlitev. Le redki navajajo, da imajo njihovi otroci dobro finančno stanje. Tako večinoma ne računajo na pomoč družine.

Vendar pa so se v analizi intervjujev pokazali še drugi razlogi zakaj ne bi radi zapustili doma za starejše, oziroma to odločno zavračajo. Čeprav navajajo, da jim otroci veliko pomenijo, se je izkazalo, da si skupnega bivanja z njimi ne želijo, ker so otroci recimo cele dneve v službah in se vrnejo domov utrujeni in nerazpoloženi. To pomeni, da bi bili starejši cel dan osamljeni, prav tako si ne želijo konfliktov. Ne želijo obremenjevati svojih otrok, ne v finančnem smislu, ne s svojo prisotnostjo.

Tabela 5.8: Finančno stanje starejših in socialna omrežja

Finančno stanje starejših in socialna omrežja			
	družina	sorodniki	prijatelji
Plačevanje oskrbe	- ne računajo na pomoč družine, saj imajo otroci nizko pokojnino, če delajo nizko plačo oziroma lahko tudi izgubijo službo, vnuki še študirajo ali nimajo službe	- ne računajo na njihovo finančno pomoč pri plačevanju oskrbe	- ne računajo na njihovo finančno pomoč pri plačevanju oskrbe
Druge potrebe	- člani družine nekaterim prinesejo, če kaj potrebujejo, recimo oblačila, kakšen priboljšek, jih peljejo na kosilo, kavo, ko jih obišejo	- nekaterim prinesejo kakšno malenkost ko jih obišejo	- povabijo jih na kavo ali na kosilo k sebi domov
Odhod iz doma zaradi previsoke cene oskrbe	- večinoma ne računajo na pomoč družine oziroma otrok, oziroma jo odklanjajo, čeprav bi imeli to možnost	- v enem primeru, bi lahko pričakovali pomoč sorodnikov	- nihče ni omenil, da bi zanje lahko skrbeli prijatelji

- Povezava z drugimi raziskavami

Kot smo omenili že v zvezi s finančnim stanjem starejših druge raziskave, na primer Omrežja socialne opore Ljubljancev (Kogovšek in drugi 2003), kot tudi naše ugotovitve kažejo, da starejši večinoma ne morejo računati na finančno pomoč družine ali drugih socialnih omrežij.

Hipotetična situacija oziroma scenarij odhoda iz doma je bil sicer izmišljen, čeprav je lahko realen glede na višino pokojnine in višino oskrbe. Čeprav starejši ne zaznavajo toliko zviševanja cen oskrbe, podatki kažejo, da se je zvišala. Kot smo ugotovili so nekateri starejši že zapustili predrag dom in se odselili v cenejšega. Nismo zasledili kakšne podobne raziskave, ki bi ugotavljala ali starejši zapuščajo dom zaradi previsoke cene oskrbe. Naše ugotovitve pa so pokazale, da starejši o tej možnosti ne razmišljajo in so bili kljub temu, da smo jim na začetku razložili, da gre za namišljeno situacijo precej vznemirjeni. Kot smo že omenili so z odhodom v dom rešili problem oskrbe zase in razbremenili svojce in le redki bi bili pripravljene spremeniti način življenja.

6 SKLEP

Glede na trende, ki kažejo na demografsko staranje prebivalstva v Sloveniji, je pomembna skrb za starejše, ki predstavljajo ranljivo družbeno skupino. Za Slovenijo je, kot posledica tradicije, značilna institucionalno usmerjena skrb za starejše. Običajno se odločajo za bivanje v domu za starejše tisti starejši, ki ne morejo več živeti samostojno, večinoma zaradi zdravstvenih problemov. Glede na ekonomsko situacijo, ko so povprečne pokojnine nizke, lahko plačevanje oskrbe v domu za starejše predstavlja problem. Socialna omrežja bi lahko bila starejšim v oporo, zato nas je zanimalo, kdo so pomembni člani njihovih socialnih omrežij ter kakšna je vloga in pomen bližnjih drugih.

Namen naloge je bil ugotoviti pomen socialnih omrežij in socialne opore za starejše v času ekonomske krize. Pomembno nam je bilo vprašanje ali bi lahko kdo skrbel zanje, če bi morali zapustiti dom zaradi previsokih stroškov oskrbe ter na ta problem opozoriti, kar bi lahko pomenilo prispevek k izboljšanju kakovosti življenja starejših.

Za izhodišče smo si postavili raziskovalno vprašanje, kakšna so socialna omrežja starejših, ki živijo v domu za starejše in kako starejši zaznavajo oziroma doživljajo spremembe povezane s finančno krizo. Kako zaznavajo spremembe v višini prihodkov oziroma pokojnine v povezavi z višino oskrbe, ki jo plačujejo v domu, ter kaj bi se zgodilo, če bi ti stroški presegli njihovo zmožnost plačevanja. V hipotetični situaciji, ki smo jim jo predstavili, nas je zanimalo ali bi bil kdo pripravljen skrbeti zanje, če bi morali zapustiti dom za starejše.

Metoda raziskovanja je bila kvalitativna. Podatke smo zbrali s pomočjo poglobljenih, polstrukturiranih intervjujev, ki smo jih snemali. Z uporabo vinjete, v kateri je bila opisana hipotetična situacija smo ugotavljali ali starejši razmišljajo o odhodu iz doma. Intervjuji so bili opravljeni z dvajsetimi udeleženci v starosti od 66 do 94 let.

Ugotovili smo, da so za starejše, ki živijo v domu za starejše, socialna omrežja pomembna v funkciji različnih socialnih opor. Ne glede na to, da imajo v domu za starejše oskrbo, kot tudi zdravstvene storitve, so za njihovo počutje pomembni stiki z družino, prijatelji, stanovalci doma, kot tudi dobri odnosi z osebjem. Največ, v smislu emocionalne opore, jim pomeni partner, če ga še imajo, nekaterim so bolj pomembni družinski člani, ko gre za zaupanje, drugim pa prijatelji. Večini druženje z družino, predvsem pa druženje s stanovalci doma veliko pomeni, saj na ta način ohranjajo stike z zunanjim svetom in ohranjajo določeno aktivnost. Nekateri posamezniki živijo v domu bolj osamljeno življenje ali nimajo stikov z družino ali so se sami odločili, da se ne bodo vključili v aktivnosti v domu in stanovalcem doma ne zaupajo preveč. Iz njihovih opisov smo razbrali, da je to njihovo vedenje zelo povezano z načinom življenja, ki so ga imeli pred prihodom v dom. Tisti, ki so bili tudi prej aktivni in so imeli veliko prijateljev, z bivanjem v domu nimajo težav in so sklenili nova prijateljstva s stanovalci doma, se z njimi družijo in se ne obremenjujejo v tolikšni meri s svojimi težavami, kot je recimo bolezen. Glede na to, da nekateri navajajo osebje v domu kot svojo emocionalno oporo oziroma mu zaupajo osebne stvari to spremeni pogled na brezosebno delovanje institucije oziroma zaposlenih. Nasprotno, z osebjem v domu so zadovoljni in so ga pohvalili.

Čeprav starejši v domu ne razmišljajo preveč o svoji finančni situaciji in jih v glavnem ne skrbi glede denarja, se zavedajo finančne krize in opišejo tudi svoje strategije shajanja z nizko pokojnino. Ugotovili smo, da večina komaj pokrije stroške oskrbe, saj za to porabijo pokojnino v celoti oziroma morajo še dodati, za kar koristijo prihranke ali druge prihodke, če jih imajo. V glavnem se vsi bojijo, da bi postali onemogli in bi morali plačati bistveno dražjo oskrbo. Med seboj si tudi pomagajo, da se izognejo višjim stroškom.

Zavedajo se, da glede na ekonomsko situacijo oziroma finančno krizo, ne morejo računati na finančno pomoč družine ali sorodnikov.

Ne razmišljajo o odhodu iz doma, tudi v primeru, če bi se stroški bivanja in oskrbe zvišali, do te mere, da ne bi mogli več plačevati. Ne računajo na pomoč družine, razen nekaterih, ki bi

takšno situacijo lahko rešili. Čeprav bi verjetno lahko v večji meri iskali pomoč pri družini, pa to odločno zavračajo, saj svojcev ne želijo obremenjevati in se v domu počutijo neodvisni.

Naše ugotovitve o vlogi in pomenu družine, predvsem v zvezi z emocionalno oporo, so podobne ugotovitvam drugih raziskav o emocionalni opori v družinskih omrežjih (Šadl in Hlebec, 2009) in sicer, da je najpomembnejši vir emocionalne opore partner in ostali člani družine. Podobna je ugotovitev, da je vloga družine večja v času družbenih sprememb, ko se posamezniki soočajo z novo družbeno kot ekonomsko stvarnostjo Šadl in Hlebec (2009), kar v našem primeru pomeni ekonomsko krizo oziroma je pomen emocionalne opore, ki jo družina nudi večji v situaciji, ko nastopijo s starostjo povezane težave.

Ugotavljamo tudi, da emocionalna opora v družinskih stikih ne vpliva na starejše vedno pozitivno, ampak ravno nasprotno, saj družinskim članom nekateri ne zaupajo. Tisti starejši, ki so imeli že prej, ko so prišli v dom, prijateljski odnos s svojimi otroci in so bili z njim tesno povezani, so tudi sedaj zadovoljni z stiki, ki jih imajo z njimi. Podobno ugotavljata Šadl in Hlebec (2009), da je pomembna kakovost odnosa in čustev, ki jih gojijo družinski člani. Glede na to, da starejši z ostalimi sorodniki nimajo tako tesnih stikov, lahko ugotovimo, da sorodstvene vezi zanje niso nekaj obvezujočega. Podobno ugotavlja Dremelj (2003), da so sorodstvene vezi postale manj zavezujoče in so na razpolago kot izbira posameznika.

Ugotovitve, kakšen pomen imajo za starejše, ki prebivajo v domu prijatelji in stanovalci doma, so podobne ugotovitvam raziskave o omrežju socialne opore Ljubljancev (Kogovšek in drugi, 2003). Tako v omenjeni kot tudi naši raziskavi ugotavljamo, da imajo starejši zaradi upokojevanja manj prijateljev, saj izgubijo sodelavce in manjša omrežja tudi zaradi upadanja prijateljev zunaj družinskega kroga. Ugotovili smo, da se je v določenih primerih to prijateljstvo z bivšimi sodelavci le ohranilo in se nadaljuje, je pa omejeno, največkrat zaradi bolezni in pomeni samo še stike po telefonu. Starejši so v domu našli prijatelje med stanovalci doma, kar kaže na podobnost raziskave, da s starostjo narašča odstotek sosedskih vezi. Prav tako lahko potegnemo vzporednico z omenjeno raziskavo, da so prijatelji pomemben vir emocionalne opore, informacijske opore in druženja.

V domu ima večina starejših probleme z zdravjem in je to tudi eden najpomembnejših razlogov, da so se odločili za formalni vir oskrbe, bivanje v domu. To je ugotovljeno tudi v raziskavi Socialna integracija starostnikov v Sloveniji (Pahor in drugi, 2009). Dom za starejše jim nudi instrumentalno, emocionalno in tudi informacijsko oporo, kar je tudi naša

ugotovitev, kot tudi, da je pri starejših močno razvita vzajemnost in čutijo potrebo, da pomagajo drugim starejšim. Podobnost pa je tudi v ugotovitvi, da starejšim zdravje ne pomeni vedno odsotnost bolezni, kajti zdrave se počutijo tisti, ki so lahko še aktivni.

Naše ugotovitve kažejo, da se starejši, ki živijo v domu lahko v zvezi s financami zanesejo samo na svojo pokojnino, prihranke in nekateri na dodatne prihodke od premoženja in ne razmišljajo, da bi potrebovali večjo vsoto denarja. Podobno je bilo ugotovljeno v raziskavi Omrežja socialne opore Ljubljancev (Kogovšek in drugi 2003), da je problematična opora v smislu konkretne finančne pomoči, zlasti pri starejših prebivalcih, saj s starostjo narašča odstotek tistih, ki nimajo nikogar od kogar bi si lahko izposodili večjo vsoto denarja. Starejši tudi sicer uporabljajo svoje strategije soočenja s finančno krizo, podobno kot so opisane strategije shajanja z revščino v monografiji, ki opisuje življenje starih in revnih ljudi (Hlebec in drugi 2010). Nekateri starejši, ki prebivajo v domu uporabljajo že svoje prihranke, da lahko plačajo oskrbo oziroma, da si lahko privoščijo kakšen priboljšek. Sicer pa vsi varčujejo in ne zapravljajo denarja, ki so ga prihranili, ko še niso živeli v domu, saj jih skrbi, da bi se stroški oskrbe zvišali, če bi potrebovali dodatno nego. Nekaterim pomagajo tudi otroci in jim kaj prinesejo, če potrebujejo. Zanimiva strategija soočanja s krizo je medsebojna pomoč v domu, ko si pomagajo pri oblačenju, negi se tako izognejo plačilu višje oskrbe.

Naš sklep je narejen na osnovi ugotovitev, ki smo jih dobili iz poglobljenih intervjujev, ki so bili opravljeni z dvajsetimi udeleženci. Raziskava, ki smo jo naredili bi verjetno pokazala še druge ali pa drugačne ugotovitve, če bi bila narejena v večjem obsegu kot je dvajset intervjujev. Intervjuji so bili opravljeni s starejšimi, ki so prebivali na odprtem oddelku doma za starejše in so bili še pri močeh in v zadovoljivem zdravstvenem stanju. Ugotovitve bi bile lahko drugačne, če bi opravili intervjuje s tistimi, ki potrebujejo dodatno nego in je njihovo zdravstveno stanje slabše.

Verjetno bi lahko pričakovali tudi odstopanja od dobljenih ugotovitev, če bi naredili intervjuje na različnih lokacijah po Sloveniji, saj se cene storitev oskrbe razlikujejo, prav tako prihodki in premoženje starejših. Za raziskavo v večjem obsegu pa bi bila potrebna tako finančna sredstva kot tudi delo več ljudi.

7 LITERATURA

1. Antonucci, Toni. 1986. Measuring Social Support Networks: *Hierarchical Mapping Technique*. Generations 3.
2. Beck, Ulrich. 2009. *Družba tveganja. Na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Založba Krtina.
3. Brnot, Nuška in Marija Peršin. 2013. *Mednarodni dan starejših 2013*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si> (3. oktober 2014).
4. Cassel, John. 1976. The Contribution of the Social Environment to Host-Resistance. *American Journal of Epidemiology* 104 (2): 107–123.
5. Cobb, Sidney. 1976. Social support as a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine* 38 (5): 300–314.
6. Dimovski, Vlado in Jana Žnidaršič. 2007. Ekonomski vidiki staranja prebivalstva v Sloveniji: Kako ublažiti posledice s pristopom aktivnega staranja. *Kakovostna starost* 10 (1): 2–15.
7. *Dom starejših občanov Fužine*. 2014. Dostopno prek: <http://www.dso-fuzine.si> (3. oktober 2014).
8. Dremelj, Polona. 2003. Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov. *Družboslovne razprave* 19 (43): 149–170.
9. Hlebec, Valentina. 2003. Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 19 (43): 171–182.
10. --- in Tina Kogovšek. 2003. Konceptualizacija socialne opore. *Družboslovne razprave* 19 (43): 103–125.
11. --- in Tina Kogovšek. 2006. *Merjenje socialnih omrežij*. Ljubljana: Študentska založba.
12. Hlebec, Valentina, Matic Kavčič, Maša Filipovič Hrast, Andreja Vezovnik in Martina Trbanc. 2010. *Samo da bo denar in zdravje: življenje starih revnih ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
13. Hlebec, Valentina, Maša Filipovič Hrast, Sonja Kump, Sabina Jelenc Krašovec, Majda Pahor in Barbara Domajnko. 2012. *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
14. Jacović, Anita. 2013. *Javni socialnovarstveni zavodi, Slovenija, 2012 – končni podatki*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
15. Kerbler, Boštjan. 2011. Trajnostno bivanje starejših. *Revija za geografijo – Journal for Geography* 6-2: 41–52.

16. Kobentar, Radojka. 2008. Socialni odnosi v starosti. *Socialna pedagogika* 12 (2): 145–160.
17. Kogovšek, Tina, Valentina Hlebec, Polona Dremelj in Anuška Ferligoj. 2003. Omrežja socialne opore Ljubljčanov. *Družboslovne razprave*, 19 (43): 183–204.
18. Kogovšek, Tina in Anuška Ferligoj. 2003. Merjenje egocentričnih omrežij socialne opore. *Družboslovne razprave* 19 (43): 127–148.
19. Komisija Evropskih skupnosti. 2005. *Zelena knjiga »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu> (2. december 2014).
20. Kump, Nataša in Nada Stropnik. 2009. Socialno-ekonomski položaj starejšega prebivalstva. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
21. Leskovic, Liljana. 2004. Domovi za stare – organizacija, delo, dosežki in problemi. *Zdrav Vestn* 73: 737–742.
22. Malačič, Janez. 2003. *Staranje prebivalstva Slovenije po projekcijah prebivalstva 2001-2036: naravna rast nasproti celotni rasti prebivalstva*. Dostopno prek: <http://www.stat.si> (3. februar 2014).
23. --- 2008. Socialnoekonomske posledice staranja prebivalstva. *Zdrav Vestn*, 77: 793–798.
24. Mali, Jana. 2006. Koncept totalne ustanove in domovi za stare. *Socialno delo* 45 (1-2): 17–27.
25. --- 2009. Spremembe v institucionalnem varstvu starejših. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
26. Mandič, Srna. 2002. Socialni programi, družbeni problemi in krepitev vpliva javnosti. *Teorija in praksa* 39 (2): 204–219.
27. --- 2009. Medgeneracijsko zavezništvo, izmenjava virov blaginje in sodobne dileme. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
28. --- in Maša Filipovič Hrast. 2011. Blaginja v starajoči se družbi. Analitična izhodišča. V *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*, ur. Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
29. --- 2012. Spreminjanje sistema blaginje v postsocialističnih državah in primer Slovenije. *Teorija in praksa* 49 (4–5).
30. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Republike Slovenije. 2006. *Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Dostopno prek: <http://www.mddzs.gov.si> (20. december 2014).

31. Nagode, Mateja. 2009. Organizirana pomoč za stare ljudi, ki živijo na domu: pomoč na domu in varovanje na daljavo. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
32. Neuman, W. Lawrence. 1994. *Social research methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
33. Novak, Mojca. 2004. Prepletanje politike in stroke v socialni politiki. *Teorija in praksa* 41 (1-2): 387–397.
34. Pahor, Majda, Barbara Domajnko in Valentina Hlebec. 2009. Spleti zdravja in bolezni: socialna omrežja starejših kot dejavniki zdravja. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
35. Pečjak, Vid. 2007. *Psihologija staranja*. Bled: Samozaložba.
36. Požarnik, Hubert. 1981. *Umetnost staranja. Leta, predsodki in dejstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
37. *Pravilnik o metodologiji za oblikovanje cen socialno varstvenih storitev*. Ur. l. RS 87/2006 (16. avgust 2006).
38. *Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev*. Ur. l. RS 45/2010 (4. junij 2010).
39. Ramovš, Jože. 2003. *Kakovostna starost. Socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Institut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
40. *Register predpisov Republike Slovenije*. 2015. Dostopno prek: <http://pravo.sigov.si> (20. februar 2015).
41. Rener, Tanja. 1997. Rastoča manjšina. *Družboslovne razprave* 13 (24-25): 40–48.
42. *Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013-2020 (ReNPSV13-20)*. Ur. l. RS 39/2013 (6. maj 2013).
43. Skupnost socialnih zavodov Slovenije. 2014. *Podatki o številu starostnikov v domovih za starejše*. Ljubljana: Interni vir (podatke je na pisno prošnjo pripravila Liljana Kropivšek).
44. Stalno predstavništvo Republike Slovenije pri OECD. 2014. *Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD)*. Dostopno prek: <http://paris.representation.si> (2. december 2014).
45. --- 2010. *Starejše prebivalstvo v Sloveniji*. Ljubljana. Dostopno prek: <http://www.stat.si>. (15. januar 2014).
46. Šadl, Zdenka. 2005. Družbene spremembe, travmatične emocije in emocionalna opora. *Družboslovne razprave* 21 (49-50): 223–242.

47. --- in Valentina Hlebec. 2007. Emocionalna opora v omrežjih srednje in starejše generacije v časovni perspektivi. *Teorija in praksa* 44 (1-2): 226–253.
48. --- in Valentina Hlebec 2009. »Saj veš, se najprej na domačega obrneš« - Emocionalna opora v družinskih omrežjih. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
49. Šircelj, Milivoja. 2009. Staranje prebivalstva v Sloveniji. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Založba Aristej.
50. Šnuderl, Katja in Tina Žnidaršič. 2009. *Prebivalstvena piramida, Slovenija*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si> (17. december 2013).
51. Trbanc, Martina. 1996. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, ur. Ivan Svetlik, 287–310. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
52. Vlada Republike Slovenije. 2013. *Program stabilnosti, dopolnitev 2013*. Dostopno prek: <http://www.vlada.si> (20. december 2013).
53. Zavod za invalidsko in pokojninsko zavarovanje Slovenije. 2013. *Letno poročilo 2012*. Ljubljana.
54. Zavrišek, Darja in Jelka Škerjanc. 1998. *Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva*. Poročilo o raziskavi. Naročnik: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

PRILOGA:

Vprašalnik o socialnih omrežjih starejših, ki živijo v domu za starejše: spremembe v času krize

I - Vprašanja (druženje, emocionalna opora, informacijska opora)	
<p>1. Kdo so ljudje k katerimi se običajno družite v domu za starejše in izven njega?</p> <p>- Vas obiskujejo družinski člani? Kdo in kako pogosto?</p> <p>- Opišite situacijo, ki bi ilustrirala vaš odgovor.</p>	
<p>2. S kom greste na izlet, prireditve, kino, klepet, po nakupih, na kavo itd. in kako pogosto?</p> <p>- Je bilo »včasih« več denarja na voljo za »te stvari«?</p> <p>- Opišite zadnji dogodek. S kom ste šli? Je bil denar pomemben?</p>	
<p>3. Kaj vam prinaša to druženje, oziroma kaj vam pomeni?</p> <p>- Mogoče zadovoljstvo, sprostitev, občutek vključenosti?</p> <p>- Se vam zdi, da je pomembno za vaše počutje?</p>	
<p>4. S kom se lahko pogovarjate o osebnih stvareh, o stvareh, ki so za vas pomembne oziroma komu lahko zaupate ?</p> <p>- Menite, da se je zaupanje med vami in drugimi kaj spremenilo in, če se je, kaj menite zakaj?</p> <p>- Se sedaj, ko je na voljo manj denarja vsak »drži bolj zase« ali to ni pomembno?</p> <p>- Opišite zadnji dogodek. S katero osebo ste se pogovarjali in ji zaupali kaj, kar je za vas pomembno?</p>	
<p>5. Kaj vam pomeni, da lahko zaupate svoje težave drugim?</p> <p>- Se vam zdi to zaupanje pomembno? Lahko sami »shajate« s svojimi težavami?</p>	
<p>6. Na koga se obrnete, če potrebujete kakšne informacije?</p> <p>- Na primer informacije glede financ (plačevanje oskrbe v domu), v zvezi s pokojnino, socialno pomočjo oziroma urejanjem drugih zadev?</p> <p>- Opišite zadnji primer, ko ste potrebovali takšno informacijo.</p>	

II - Vprašanja (instrumentalna, materialna opora)	
1. Ste zadovoljni s finančno situacijo (višina pokojnine, prihodkov, plačevanje oskrbe) ali vas mogoče skrbi? - Lahko opišete, kaj vas najbolj skrbi v zvezi z »denarjem«?	
2. Morate v »zadnjem času« več prispevati oziroma plačevati za oskrbo v domu za starejše? - Lahko sami zmorete ta strošek ali potrebujete pomoč družine? - Vam je bilo prej (pred leti) bolj enostavno glede plačevanja oskrbe, vam je ostalo več denarja?	
3. Če bi se znašli v situaciji, da bi potrebovali večjo vsoto denarja, na koga bi se lahko obrnili? - Bi vam lahko pomagali družinski člani? Imate še koga, pri katerem bi si lahko sposodili večjo vsoto denarja? - Se vam je to že zgodilo, lahko opišete kako je bilo?	

III - Vprašanje (odhod iz doma - splošno vprašanje)	
1. Kaj bi se zgodilo, če bi se izrazito povečali stroški oskrbe? - Ali bi razmišljali o odhodu iz doma, ali bi kako drugače poskušali ravnati? - Bi pričakovali v takem primeru večjo pomoč sorodnikov, občine, države?	

- Hipotetična situacija

Predstavljajte si, da stroški oskrbe postanejo tako visoki, da jih ne bi mogli več plačevati. To bi pomenilo, da bi bivanje v domu postalo predrago in bi morali začeti razmišljati o odhodu iz doma za starejše.

- Vprašanja (odhod iz doma)	
1. Če ne bi zmogli plačevati oskrbe v domu, h komu bi se lahko preselili oziroma imate koga, ki bi bil pripravljen in bi lahko skrbel za vas?	
2. Se vam zdi, da bi ta problem lahko rešili sami ali bi potrebovali pomoč kakšne institucije?	
3. Bi bila to za vas stresna situacija?	